

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**GÖÇ BAĞLAMINDA KADININ DİNSEL DÖNÜŞÜMÜ
(DİYARBAKIR ÖRNEĞİ)**

HAZIRLAYAN

ABDUSSAMET KAYA

DANIŞMAN

Doç. Dr. EJDİR OKUMUŞ

Diyarbakır-2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Dinler Tarihi
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Üye:

Üye:.....

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

Enstitü Müdürlüğü

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der:	: Derleyen
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GAP BKİ	: Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
Yay.	: Yayınları, Yayıncılık

ÖZET

Kaya, Abdussamet, Göç Bağlamında Kadının Dinsel Dönüşümü(Diyarbakır Örneği) Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ejder Okumuş, 140 s.

Göç köklü toplumsal değişim süreçlerinden biridir. Dolayısıyla göç ve kentleşme sürecinde diğer toplumsal olgularda meydana gelen değişimle birlikte dindarlığın teorik(inanç), pratik(ibadet) ve sosyal boyutlarında da farklılaşmalar olmaktadır.

Türkiye bir göç ülkesi olarak kabul edilmesine rağmen, göç kadın bağlamıyla çok az ele alınmaktadır. Bu çalışmada kadının göç bağlamında yaşadığı dinsel dönüşüm Diyarbakır ölçeğinde incelenmiştir.

Göç olgusunun neden olduğu olumsuz sonuçları en fazla yaşayan toplumsal grup kadınlardır. Bununla birlikte göç kadınlar için çeşitli yönlerden modernleşme fırsatları da doğurmaktadır. Ancak bu fırsatların değerlendirilebilmesi kadının din ve dindarlık anlayışı, aile içindeki konumu ve ekonomik şartlarla yakından ilişkilidir.

Diyarbakır’da göç, son 15–20 yılda yaşanan yoğun şiddet ortamının da etkisi ile, çok ölçüsüz biri biçimde gelişmiş ve bu yoğun göçle birlikte kent yeniden şekillenmiştir.

Araştırma sonucuna göre Diyarbakır’a göç eden kadınların dindarlıklarında nisbi bir artış olmuştur. Özellikle gönüllü olarak göç etmiş, ekonomik durumu iyi olan ve herhangi bir cemaat veya tarikata devam eden kadınlar, dindarlığın sosyal boyutunda diğerlerine göre daha dindardırlar.

Orta yaş ve üstü göçmen kadınlar modern anlayış ve uygulamalara daha mesafeli davranırken daha genç olanlar ise bu tür inanç ve uygulamalara karşı daha olumlu bir tavır sergilemektedirler.

Kadınlar kırsaldaki popüler inanç ve uygulamaları göçle birlikte kente taşımaktadırlar. Hatta bu tür inanç ve uygulamalarda, göç etmiş kentli kadınlar arasında, çeşitli nedenlerden dolayı (örneğin boş zamanın artması, ulaşımın kolaylaşması, beklentilerin artması vs) bir artış olmuştur.

Kadının göç sonrasında geliştirdiği politik tavırları onun dindarlığını da etkilemektedir. Seküler söylemlere sahip oluşumlara katılan kadınların dindarlığında düşüş olmaktadır.

SUMMARY

Kaya, Abdussamet, Religious Change of Woman In Terms of Migration (The Sample of Diyarbakır) Master's Thesis, Advisor: Doç. Dr. Ejder Okumuş, 140 p.

Migration is one of the radical stages of change. Therefore, in the process of migration and urbanizm devotion differentiates theorotically (belief), practically (warship) and socially with the changes seen in other social phenomena.

Although Turkey is considered as a migration country the migraiton in terms of woman is rarely issued. In this study, religious change in terms of migration in Diyarbakır has been issued.

Wwomen community is the group which is most vulnarable to the negative results led by migration. But nevertheless migration brings about opportunities of modernization for woman in many ways . But the use of these opportunities is closely related to the understanding of religion and devotion, her statu in the family and financial conditions.

The migration in Diyarbakır has considerably increased as a result of extremely violent circumstances and the city has ben reshaped by the migration.

According to the research the devotion of the women migrated to Diyarbkır has increased to some extent. Particularly those migrated voluntarily, finacially in a beter condition and those being with religious communities or Tariqats are more religous in terms of social devotion.

Younger migrated women are closer to modern beliefs and practices while middle aged and older ones stay away from them.

The women move popular beliefs and practices to urban life with migration. Even such beliefs and practices has increased among migrated women for various reasons (e.g. having more leisure time, transportation facilities, the increse in expectations)

The political behaviours the woman has after migration affects her devotion as well. The devotion of the women attending secular political activities decreases.

ÖNSÖZ

Göç konusu, sebepleri ve sonuçları ile birçok bilim dalının katıldığı temel tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Hala devam eden savaşlar, insan hakları ihlalleri, mülteci sorunları, kültürel çatışmalar ve yoksulluk gibi nedenlerle gündemde kalan göç olgusu geçen yüzyıl olduğu gibi bu yüzyıl da dünyanın karşılaştığı öncelikli sorunlardan birisidir.

Göçün sosyal bilimler açısından cezp edici yönü onun temel toplumsal dinamikler üzerindeki değişim potansiyeline sahip olmasıdır. Bu açıdan ele alınırsa insanlık tarihinin göçlerle şekillendiğini söylemek mümkündür.

Bir göç ülkesi olarak kabul edilen Türkiye’de ekonomik, siyasal ve toplumsal olarak hızlı bir değişim süreci yaşanmaktadır. Bir tarafta AB üyeliği yolunda gerçekleştirilen reformlar ve kaydedilen ekonomik gelişmeler, diğer tarafta yaşanan toplumsal çalkantı ve gerilimler bu sürecin sancılı bir ortamda gelişmekte olduğunu göstermektedir. Her yönüyle toplumsal bir alt-üst oluşu beraberinde getiren göç olgusunun süregiden toplumsal sıkıntılardaki etkisi ise tartışılmaya devam etmektedir.

Yeni çağın beraberinde bireysel ve toplumsal olarak sekülerliği mi getireceği yoksa kutsalın dönüşüne mi şahit olacağı tartışmaları sürerken, bir başka tartışma konusu olan kadını ‘göç bağlamındaki dinsel dönüşümü’ açısından inceleyen bu çalışmanın güncelliği için yeterli referanslar mevcuttur.

1990’lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşanan göç dalgası sadece bu bölgelerde değil bütün Türkiye’de önemli sorunları gündeme getirmiştir. İşsizlik, adi suçlardaki artış, çarpık kentleşme, eğitim ve sağlık alanında yaşanan problemler bunlardan yalnızca bir kağıdır. Şehirlerin sanayi ve alt yapıları ile göçmenleri özümseyecek kapasitede olmamaları sorunların boyutunu derinleştirmiştir.

Kadınlar göç sürecinde çok ağır sorunlarla karşılaşmışlardır. Yapılan araştırmalar kadın intiharlarındaki artışta göçün önemli bir etkisinin olduğunu göstermiştir. Bunun yanında göçün kadınlara çeşitli alanlarda olumlu fırsatlar sunduğu da vurgulanmalıdır.

Göç dini hayatı da önemli ölçüde etkilemektedir. Göçün sosyo-kültürel yapılarda meydana getirdiği değişimle birlikte insanların dini inanç ve yaşantılarında, radikal tutumlardan ilgisizliğe varan bir çeşitlilik tespit edilmektedir. Bu farklılaşmada göç sürecinin nasıl yaşandığı, gelinen yer, ekonomik durum gibi faktörler etkili olmaktadır.

Göç ile birlikte geline şehir ortamında yeni değerler üretilmekte ve kimlikler yeniden inşa edilmektedir. Din ise bu sürece teorik, pratik ve sosyolojik düzeyde yeni açılımlarla katılmaktadır. Toplumun diğer iç dinamikleri ile karşılıklı duyarlılık ilişkisi içinde olan din, göç sürecinde gelenekselden moderne doğru evrilen anlayış ve yaşantılara yeni söylemlerle eşlik etmekte, böylece dini hayat ta değişmektedir.

Bu çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntem konularına yer verilmiştir. Birinci bölümde ise kavramsal ve kuramsal çerçeve kapsamında, sebep ve sonuçları ile göç Türkiye’de göç olgusu ve kadınlarla birlikte göç sürecinde din konularına yer verilmiş, Dindarlık ve kadın konusu da aynı bölümde incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular ikinci bölümde değerlendirilmiştir.

Bu araştırmada danışmanlığımı üstlenip bana desteklerini esirgemeyen, tavsiye ve eleştirileri ile bana yol gösteren, değerli hocam Doç. Dr.Ejder Okumuş’a, Dini tutum ölçeğinin hazırlanmasında ve bilgisayar ortamında analiz edilmesi konusunda katkıda bulunan Dr.Davut Işıkdogan’a, bölümdeki hocalarım M.Hadi Tezokur, Talip Atalay ve Ahmet Taşgın’a yürekten teşekkür ederim.

Abdussamet Kaya
Diyarbakır–2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	III
ÖZET	IV
SUMMARY	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar LİSTESİ	IX
GİRİŞ	IX
1) Araştırmanın Problemi	1
2) Araştırmanın Önemi	2
3) Araştırmanın Amacı:	5
4) Araştırmanın Hipotezleri	6
5) Araştırmanın Sınırları:	7
6) Araştırmanın Ön Kabulleri	7
7) Araştırmanın Yöntemi	7
a) Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	7
b) Veri Toplama Aracının Hazırlanması, Uygulanması ve Çözümlemesi	8
c) Araştırmanın Ölçme Aracının Geçerlik Ve Güvenirlilik Çalışmaları	8
I. BÖLÜM	15
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	15
1. GÖÇ, KENTLEŞME ve DİN	15
1.1. Göç Kavramı	15
1.2. Kentleşme	18
1.3. Diyarbakır'ın Tarihi, Demografik Yapısı ve Kentsel Gelişimi	20
1.3.1. Diyarbakır'ın Tarihi	20
1.3.2. Diyarbakır'ın Demografik Yapısı ve Kentsel Gelişimi	22
1.4. Türkiye'de Göç Olgusu	25
1.5. Göçün Sebepleri	28
1.5.1. Göçün Genel Sebepleri	28
1.5.2. Göçün Kadınlara Özgü Sebepleri	30
1.6. Göçün Sonuçları	31
1.6.1. Göçün Genel Sonuçları	31
1.6.2. Zorunlu Göçün Sonuçları	34
1.6.3. Göçün Kadınlara Özgü Sonuçları	36
1.6.3.1. Göçün Kadınlara Özgü Olumlu Sonuçları	37
1.6.3.2. Göçün Kadınlara Özgü Olumsuz Sonuçları	39
1.7. Türkiye'de Göç ve Kadınlar	41
1.8. Diyarbakır'da Göç ve Kadınlar	43
1.9. Göç ve Din	48
1.10. DİN, DİNDARLIK VE KADIN	53
1.10.1. Din	53
1.10.2. Dindarlık	55
1.10.2.1. Dindarlık Tipolojileri	56
1.10.2.2. Dindarlığın Boyutları	58
1.10.3. Türkiye Dindarlığı	59
1.10.4. Popüler Dindarlık	62
1.10.5. Kadın Dindarlığı	65
1.10.6. Din Bağlamında Kadın	68

1.10.7.Doğu ve Güneydoğu’da Kadın	71
II. BÖLÜM	80
BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	80
2.1.ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ	80
2.2.ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRME	86
2.3.DEĞERLENDİRME	122
SONUÇ	124
KAYNAKLAR	127
ANKET	137

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: İnanç Boyutu Tutumları KMO and Barlett’s Testi Sonuçları	9
Tablo 2: İnanç Boyutu Madde ve Faktör Analizi Sonuçları	10
Tablo 3: İbadet Boyutu Tutumları KMO and Barlett’s Testi Sonuçları	11
Tablo 4:İbadet Boyutu Madde ve Faktör Analizi Sonuçları	11
Tablo 5: Sosyal Boyut KMO and Barlett Testi Sonuçları	12
Tablo 6: Sosyal Boyut Faktör ve Madde Analizi Sonuçları	12
Tablo 7: Araştırmanın Uygulandığı Yer	80
Tablo 7: Araştırmaya Katılanların Yaşı	80
Tablo 8: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumu	80
Tablo 9: Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumu (Recode).....	81
Tablo 10: Araştırmaya Katılanların Ailelerinin Birey Sayısı	81
Tablo 11: Araştırmaya Katılanların Ailelerinin Yapısı	81
Tablo 12: Araştırmaya Katılanların Mesleği.....	81
Tablo 13: Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirleri	82
Tablo 14: Araştırmaya Katılanların Geldiği Yer.....	82
Tablo 15: Araştırmaya Katılanların Diyarbakır'a Neden Geldiği	82
Tablo 16: Göç Edenlerin Geri Dönüş İsteği.....	83
Tablo 17: Araştırmaya Katılanların Kaç Yıldır Diyarbakır’a Göç Ettikleri	83
Tablo18: Araştırmaya Katılanların Herhangi Bir Tarikat Veya Cemaate Devam Edip Etmediği.....	83
Tablo 19: Araştırmaya Katılanların Boş Zamanlarını Nasıl Değerlendirdiği	84
Tablo 20: Araştırmaya Katılanların Her Hangi Bir Derneğe Üye Olup Olmadığı	84
Tablo 21: Araştırmaya Katılanların 'Kentlilik' Anlayışı	85
Tablo 22: Araştırmaya Katılanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama	86
Tablo 23: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Yaşa Göre Analizi (Anova).....	88
Tablo 24: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Yaşa Göre Varyans Analizi Sonuçları	88
Tablo 25: Diyarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Yaşa Göre Analizi (Anova).....	89
Tablo 26: Diyarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Yaşa Göre Varyans Analizi Sonuçları	89
Tablo 27: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Medeni Durumlarına Göre T-Testi Sonuçları	90
Tablo 28: Diyarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Hayat Boyutu Ortalama Puanlarının Medeni Durumlarına Göre T-Testi Sonuçları	91
Tablo 29: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Analizi (Anova)	92

Tablo 30: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Eğitim Durumlarına Göre Varyans Analizi Sonuçları.....	92
Tablo 31: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Analizi (Anova).....	93
Tablo 32: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Varyans Analizi Sonuçları.....	93
Tablo 33: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aile Birey Sayısına Göre Analizi (Anova)	94
Tablo 34: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aile Birey Sayısına Göre Varyans Analizi Sonuçları.....	94
Tablo 35: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aile Bireylerinin Sayısına Göre Analizi (Anova)	95
Tablo 36: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aile Bireylerinin Sayısına Göre Varyans Analizi Sonuçları.....	95
Tablo 37: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aile Yapılarına Göre T-Testi Sonuçları.....	96
Tablo 38: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Hayat Boyutu Ortalama Puanlarının Aile Yapılarına Göre T-Testi Sonuçları.....	97
Tablo 39: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Mesleğe Göre Analizi (Anova)	98
Tablo 40: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Mesleklerine Göre Varyans Analizi Sonuçları.....	98
Tablo 41: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Mesleklerine Göre Analizi (Anova)	100
Tablo 42: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Mesleklerine Göre Varyans Analizi Sonuçları.....	100
Tablo 43: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aylık Toplam Gelirlerine Göre Analizi (Anova).....	102
Tablo 44: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aylık Toplam Gelirlerine Göre Varyans Analizi Sonuçları	102
Tablo 45: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Ailelerinin Aylık Toplam Gelirine Göre Analizi (Anova). 103	
Tablo 46: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Ailelerinin Aylık Toplam Gelirine Varyans Analizi Sonuçları	103
Tablo 47: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Her Hangi Bir Tarikat veya Cemaate Devam Etmediklerine Göre T- Testi Sonuçları	105
Tablo 48: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Tarikat veya Cemaatlara Devam Etme Durumuna Göre T- Testi Sonuçları.....	106
Tablo 49: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Boş Zamanlarını Nasıl Değerlendirdiklerine Göre Analizi (Anova).....	107
Tablo 50: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Boş Zamanlarını Nasıl Değerlendirdiklerine Göre Varyans Analizi Sonuçları	108
Tablo 51: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Boş Zamanlarını Nasıl Değerlendirdiklerine Göre Analizi (Anova)	108

Tablo 52:Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Boş Zamanlarını Nasıl Değerlendirdiklerine Göre Varyans Analizi Sonuçları	109
Tablo 53: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Her Hangi Bir Derneğe Üye Olup Olmadıklarına Göre Analizi (Anova)	110
Tablo 54:Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Her Hangi Bir Derneğe Üye Olup Olmadıklarına Göre Varyans Analizi Sonuçları	111
Tablo 55:Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Her Hangi Bir Derneğe üye Olup Olmamaya Göre Analizi (Anova)	112
Tablo 56:Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Her Hangi Bir Derneğe üye Olup Olmamaya Göre Varyans Analizi Sonuçları	112
Tablo 57:Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Geldikleri Yere Göre Analizi (Anova)	113
Tablo 58: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Geldikleri Yere Göre Varyans Analizi Sonuçları.....	114
Tablo 59:Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Göç Etme Sebebine Göre(Recode) Analizi (Anova).....	115
Tablo 60:Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Göç Etme Sebebine Göre (Recode) Varyans Analizi Sonuçları	116
Tablo 61:Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Geri Dönüş İsteğine Göre Analizi (Anova)	117
Tablo 62:Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Geri Dönüş İsteğine Göre Varyans Analizi Sonuçları.....	117
Tablo 63:Şehirde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Hayat Boyutu Ortalama Puanlarının Diyarbakır'a Geliş Sürelerine Göre T-Testi Sonuçları	118
Tablo 64:Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Kentlilik Anlayışına Göre Analizi (Anova)	120
Tablo 65:Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Kentlilik Anlayışına Göre Analizi (Anova)	121

GİRİŞ

1)Araştırmanın Problemi

Göç insanlığın tarihsel sürecine eşlik eden en temel olgulardan biridir. Tarihin kırılmaya uğradığı zamanlarda genellikle göç unsuru en temel dinamiklerden biri olagelmıştır. Hatta yaşadığı dönemde zirve yapmış kadim medeniyetlerin her biri göçün oluşturduğu yeni zemin üzerinde yükselmiştir denilebilir.

Göç, sosyal bilimlerde değişik alanlarda incelendiğinde, toplumun temel yapısını, toplumun temel göstergelerini etkileyen temel dinamiklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç olayının araştırmacılar açısından bunca çekiciliğine rağmen, göçle ilgili birçok alan hala bakir vaziyetini muhafaza etmektedir. Örneğin, göç toplumsal cinsiyet bağlamında çok az işlenmiştir. Göç sürecini birçok yönden erkeklerden farklı olarak deneyimleyen kadınların göçten ne derecede etkilendikleri konusundaki araştırmalar oldukça azdır. Göç ve kadının dini hayatı arasındaki ilişki konusu ise tamamen bakir bir alan olarak durmaktadır Bu çalışmada göçün, kadınların dini hayatı üzerindeki etkileri yani göç bağlamında kadının yaşadığı dinsel dönüşüm, Diyarbakır ili özelinde ele alınmıştır.

Son dönemlerde artış gösteren bazı sosyal ve siyasi çalkantıların, göçün yan etkileri ile ilişkilendirilmesi, göç üzerinde daha derinlemesine bilimsel etütlerin yapılmasını ciddi bir ihtiyaç olarak önümüze getirmektedir. Göç olgusunun, sebebiyet verdiği sosyal, ekonomik ve siyasi neticeleri ile ülkemizin en temel gerçekliklerinden biri olması araştırmanın önemini artırmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşanan sosyal ve kültürel bunalımlarla birlikte artış gösteren adi suçlar ve daha birçok konuda, göç etkisi ile dönüşen kadının rolünün ne derecede olduğu, (toplumun temel taşı olan ailedeki etkinliği dikkate alınarak) incelenmesi gereken bir başka önemli konudur.

Yoğun göç alan illerde kadınların siyasal söylemlerle ile ön plana çıkmaları, sivil toplum örgütlerinde inisiyatif almaları, kimliklerini, yeni siyasal ve kültürel taleplerle birlikte sunmaları, modern argümanlar kullanarak, örgütlülük halinde dayanışma örnekleri sergilemeleri gibi daha birçok yeni durum, göçmen kadının kimi alanlardaki geleneksel kimliğinden sıyrılma çabasına işaret etmektedir. Temelde göç ve onun beraberinde getirdiği sorunların beslediği modernleşme sürecinde, yeniden şekillendirdiği kimliğinde, kadının din algısının nasıl bir değişime uğradığı ve bu

algının onun bireysel ve toplumsal hayatındaki belirtilerinin hangi şekillerde ortaya çıktığı konusu din sosyolojisi açısından dikkat çeken bir sorundur. Dolayısıyla göç bağlamında kadının yaşadığı dinsel dönüşümün titiz bir sosyolojik araştırma gerektirdiği açıktır.

Kente yerleştikten sonra çeşitli araçlarla modernleşme sürecine katılan kadınların geçiş sürecinde kullandıkları güzergâhlardan biri de cemaat ve tarikatlardır. Ancak bu cemaat ve tarikatların kadının söz konusu modernleşme eğilimine nasıl katkıda bulunduğu, onun zihniyetini ve toplumsal hayatını nasıl değiştirdiği, bu sosyal grupların kadınları neden cezp ettiği konuları henüz yeterince işlenmemiştir. Bu ve benzeri birçok sorun konu ile ilgili derinlemesine bir alan çalışması yapılmasını gerektirmektedir.

Göç öncesinde kadınların, siyasal ve dinsel olarak, çoğunlukla birbirine yakın pozisyonları paylaşımlarına karşın, göçten sonra hem siyasi, hem de dini olarak önemli ölçüde farklı kulvarlara yöneldikleri gözlemlenmektedir. Başlangıçtaki ortak kültürel zeminin bir süre sonra ayrışmasında dinsel tutumların etkisinin ne olduğu izaha muhtaç bir konudur. Böylesi bir araştırma ile ulaşılabilecek sonuçlar, göçün doğurduğu sosyal travmaların rehabilitasyonunda, referans olarak çeşitli ipuçları sunabilir.

Dindarlığın tanımlanması, dinsel davranışın incelenmesi ve diğer toplumsal olgularla ilişkisinin bilimsel ölçütlerle incelenmesi birey ve toplumu anlamaya yönelik önemli bir çabadır. Böyle bir çözümleme girişiminde kişinin davranışlarından hangilerinin dindarlık göstergesi, hangilerinin entelektüel eğilimlerinin yansıması veya kültürel etkinliğinin bir parçası olduğunu ayırtlamak gerekir. Çünkü bazen kişinin inancı ile davranışları arasında bir aykırılık söz konusu olmakta,¹ dinsel bir davranış din dışı bir saikle de gerçekleştirilebilmektedir.

2) Araştırmanın Önemi

Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan iç ve dış göç olgusu şehirlerde ve kırsalda çok önemli yapısal değişikliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu değişimlerin din ile ilişkisi, din sosyolojisi araştırmaları için ilgi çekici konuları içermektedir. Göçün ağırlaştırdığı toplumsal sorunların din-toplum ilişkisi merkezinde inceleyen araştırmaların önemi artmaktadır.

Bu araştırma, 1980’li yıllardan başlayıp günümüze kadar hemen her yönü ile olağan üstü gelişmelere sahne olan Diyarbakır’da gerçekleştirilmiştir. Özellikle son 15–

¹ Cevdet Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişimin Yasaları*, çev. İlhan Kutluer, İnsan Yayınları, 4. baskı, İstanbul 1998, s. 11.

20 yılda aldığı yoğun göç dalgası ile birlikte demografik yapısı neredeyse tümünden değişmiştir. Bu süreç içerisinde insan dokusu farklılaşmış olan şehirde şahit olunan demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik değişimin başlıca nedeni olan çatışma ortamı, aynı zamanda çeşitli toplumsal travmalara da yol açmıştır. Bu olağan dışı süreçte insanların dini yönelimlerinde de doğal olarak köklü değişimler yaşanmış, din karşıtı siyasal propagandanın yanında, yaklaşık 10 yıl öncesine kadar etkisini sürdüren, şiddetle iç içe geçen din söylemli grupların söylem ve eylemleri geleneksel dini hayat biçimini derinden sarsmıştır.² Araştırma söz konusu özellikleri taşıyan Diyarbakır'da, göç etmiş kadınların dindarlıklarında meydana gelen dönüşümü; göç kararının alınış şekli, şehirde kalış süresi, kentleşme düzeyi, eğitim, yaş, ekonomik durum, meslek değişkenleri açısından çok boyutlu dini tutum ölçeği ile belirlemeyi amaçlamıştır.

Diyarbakır, Türkiye'de kırsaldan en çok göç alan ve en çok nüfus artış hızına sahip olan illerden birisidir. Bu durum doğal olarak kentin hormonlu bir biçimde büyümesine ve hatta kentin kırsaldan gelenler tarafından yeniden kurulmasına neden olmaktadır. Bu da Diyarbakır'a ilişkin yapılan araştırmaların önemli bir kısmının göç ve ekonomi eksenli olmasına neden olmaktadır.³ Göç bağlamında dinin konumunu, özellikle göç olgusundan en fazla etkilendiği halde konu ile ilgili araştırmalarda en fazla ihmal edilen toplumsal grup olan kadın üzerinden ele alan bu araştırma, önemli bir eksikliği doldurma yönünde bir işlev görecektir.

Dünyada hızlı sanayileşme ve kentleşme, -küreselleşmenin de etkisi ile- geleneksel toplumları sosyo-kültürel açıdan köklü bir değişime zorlamış, bu değişim sürecine bağlı olarak geleneksel toplumsal yapıdan modern yapıya geçişle birlikte toplum yapısında ve bireyin yaşantısında etkili olan dinin fonksiyonunda ortaya çıkan değişiklikler, Batı'da pek çok sosyal bilimcinin dikkatini çeken bir konu olmuştur. Sanayileşme ve kentleşmenin ortaya çıkardığı bu yeni durumun Müslüman toplumların dini hayatlarını da etkilememesi düşünülemez.⁴ Bu gerçeği dikkate alarak Türkiye'de göç sürecinde dinin konumunu irdeleyen birkaç alan çalışması dışında 'göç bağlamında din' konusuna gereken ilginin gösterildiği söylenemez.

Birey ve toplum hayatında dinin fonksiyonun iyi anlaşılabilmesi için dindarlığın iyi çözümlenmesi gerekir. Çünkü din-dindarlık toplumun anlaşılmasında incelenmesi gereken önemli fenomenlerdendir. Ancak bu tür araştırmalarda, din fenomeninin

² Talip Atalay, *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık*, Dem Yayınları, İstanbul 2005, s. 35.

³ Mazhar Bağlı- Abdulkadir Binici, *Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi*, Bilim Adamı Yayınları, Ankara 2005, s. 167.

⁴ M.Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s.59.

kavramsal olarak nasıl ifade edilebileceği ve insanların dini yönelimlerinin görünümünün nasıl sınıflandırılabilirliğinin tespiti konusu, araştırmacının karşılaştığı en temel sorunlardan birisidir.⁵

Bu araştırmada kadının göç bağlamındaki dinsel dönüşümü; dinin teorik(inanç), pratik(ibadet) ve sosyal boyutları kapsamında incelenmiştir. Bu arada dindarlığın tezahürlerinden her hangi biri üzerinde yoğunlaşıp, diğer tezahür biçimlerini ihmal etmek, sonunda araştırmacıyı yanlış genellemelere götürme riskini daima taşır. Örneğin Türkiye’de cinsiyet bağlamında kadın erkek dindarlığı karşılaştırmalarında söz konusu metodolojik eğilimin sonucu olarak bir birinden farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Din ve dindarlık konularında yapılan çalışmalarda “din” ve “dindarlık” kavramlarını sınırlandırmak gerekir.⁶ O nedenle bu çalışmada kadınların dindarlıkları; ölçme aracıyla belirlenen boyutlardaki tutum ve davranışların bütünü olarak değerlendirilmiştir.

Din ve dindarlık sosyal çevre ile karşılıklı bir ilişki içerisinde. Dolayısıyla “din, kendi başına ayrı bir gerçeklik/varlık olarak anlaşılmamalı ve araştırılmamalıdır. Bilakis, onun daima belirli bir sosyo-kültürel çevre içerisinde yerleşik olduğu unutulmamalıdır. Dini tecrübeleri ve kurumları bilgilendiren, belirleyen ve şekillendirenler daima sosyal güçler, beşeri kurumlar ve kültürel ürünlerdir. Toplumsal cinsiyet normları, cinsiyet ayrımı, siyasi tartışmalar, iktisadi olgular, ırki meseleler, ekolojik ortamlar, medya güçleri, aile yapıları, teknolojik gelişmeler, sanatsal hareketler, özetle sosyal hayatın geneli için önemli olan herhangi bir şey ya da her şey dini hayat açısından da önemli olacaktır. İster pekiştirici ya da reddedici, ister teşvik edici ya da mücadeleci ve isterse övücü ya da yeric bir biçimde olsun din, her zaman ve her tarihsel durumda, içinde bulunduğu daha geniş kültürün belirli sosyal normları, değerleri, sembolleri ve kurumlarıyla girift bir ilişki içerisinde.”⁷ Dolayısıyla dini sosyalleşme ortam ve ajanlarında meydana gelen değişim, dindarlığın da çeşitli boyutlarıyla farklılaşmasını beraberinde getirir. Bu anlamda köklü bir toplumsal değişmeyi ifade eden göç olgusunun ne tür bir dinsel değişim ve dönüşüme neden olduğunun incelenmesi konusu bu araştırmanın temel amacıdır.

⁵ Charles Y. Glock, “Dindarlığın Boyutları Üzerine”, *Din Sosyolojisi*, Der: Yasin Aktay- M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1998, s. 252.

⁶ Veyssel Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, Dem Yayınları, İstanbul 2006, s. 75.

⁷ Phil Zuckerman, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev: İhsan Çapcıoğlu, Halil Aydınalp, Birleşik Kitabevi, Ankara 2006, s.130.

Din ile sosyo-kültürel çevre arasında sıkı bir ilişki olduğu gerçeğinden ötürü, dini hayatın şekillenmesinde etkili olan temel toplumsal ve kültürel etkenleri ele almak, din ile sosyo-kültürel arkaplan arasındaki ilişkiyi anlamak bakımından önemlidir. Bu sayede ibadet alışkanlıkları, kişisel davranış ve tutumlar, aile içi yaşam ve toplumsal yaşama yönelik tutum ve davranışlar temelinde bir dindarlık değerlendirmesi daha kolay yapılabilir.⁸

Dindarlığın durağan bir seyir izlemeyip zaman içerisinde biçimsel olarak değişime tabi olduğu bir gerçektir.⁹ Bununla birlikte Türkiye’de dindar bireyin yaşantısını konu alan araştırmalarda, dindarlığı belirli bir zaman dilimi içerisinde ele alan çalışmalar yoktur.¹⁰

Bireyin dini hayatında değişmeden süregelen ve değişen yönleri tesbit etmek ancak sosyolojik bir yöntem ile mümkündür. Öncelikle bir olguyu “süreklilik ve değişim” açısından ele almak, onun hem tarihsel ve hem de sosyolojik yönlerini göz ardı etmeden incelemek demektir.¹¹

3) Araştırmanın Amacı:

Bu araştırmanın temel amacı; özellikle 90’lı yıllardan itibaren yoğun olarak yaşanan göç olgusu bağlamında, Diyarbakır’da kadınlarda tezahür eden dinsel dönüşümün; çeşitli boyutları ile incelenmesidir.

Söz konusu amaca hizmet etmek üzere, cevabı aranacak sorulardan bazıları şunlardır;

- a) Türkiye dindarlığı merkez alındığında, kadın dindarlığı ne gibi ayırıcı özelliklere sahiptir?
- b) Köy ve kent dindarlığı kadınlar açısından ne ifade etmektedir?
- c) Kent hayatına uyum süreci, kadının dini hayatını -değişik yönleri ile- nasıl etkilemektedir?
- d) Göçmen kadınların, kentteki toplumsal dini gruplarla ilişkisi ne yoğunluktadır?
- e) Dini gruplar, göçmen kadınların dini hayatlarını nasıl etkilemektedir?
- f) Göçmen kadınların modern hayata bakışları nasıldır?
- g) Göç ile popüler inanışlar arasında bir ilişki var mıdır?

⁸Necdet Subaşı, ‘Türk(İye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler’, İslamiyat V (2002), S.4, s.20.

⁹Yasin Aktay, ‘Farklılık Politikaları ve Türkiye Dindarlığı’, İslamiyat V (2002), S.4, s.42.

¹⁰Vejdi Bilgin, ‘Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü’, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:12, (2003) S.1, s.95.

¹¹C. Geertz, *Islam Observed*, New Heaven and London, Yale Un. Pres. 1968, s.57–58’den nakleden: Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s. 130–131.

h) Kent hayatında, geleneksel değerlerin aşınmaya uğraması, dini değerleri ne yönde etkilemektedir?

ı) Göç ile birlikte ekonomik şartların farklılaşması kadının dini hayatını nasıl etkilemektedir?

k) Din, kadınların modernleşme eğilimlerinde nasıl bir konum almaktadır?

4) Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmamızda göç kararının alınış tarzı, şehirde kalış süresi, kuşaklar arası farklılık, yaş, medeni durum, sosyo-ekonomik düzey, meslek ve eğitim bağımsız değişkenler olarak ele alınırken, dindarlık ise bağımlı değişkeni teşkil etmiştir.

Araştırmamızda, göçün temel toplumsal dinamiklerin köklü biçimde değişimine neden olduğu ve göçten en fazla etkilenen toplumsal grup olan kadınların dini yaşantılarında da bir farklılaşma ve çeşitlenmeye neden olacağı düşüncesi temel hipotez olarak alınmıştır.

Bu temel hipotez dışında diğer hipotezler ise şöyle oluşturulmuştur;

1) Göç kadınlar açısından psiko-sosyal ve kültürel bir değişimi ifade etmektedir. Dolayısıyla kadınlar göç süreci ile birlikte dinsel yönden de bir dönüşüm yaşamaktadırlar.

2) Göç sonrasında herhangi bir cemaat veya tarikata katılan kadın, burada diğer üyelerle paylaştığı kolektif duygu ve dayanışma sayesinde hem göç sonrasında maruz kaldığı psikolojik ve sosyal travmanın olumsuz etkilerini azaltmakta ve kent hayatına uyumu konusunda karşılaştığı problemlerle başa çıkması kolaylaşmakta hem de bu oluşumlar sayesinde modernleşme sürecini daha olumlu yaşamaktadır.

3) Kırsal hayattan kopup, şehir kültürüne ve hayatına uyum sağlamaya çalışan göçmenlerin zamanla kentsel olanaklardan yararlanarak maddi imkânlarını iyileştirmeleri, onların dini pratikleri yerine getirme konusunda olumlu yönde işlev gördüğü düşünülmüştür.

4) Göç sürecinde kuşaklar arası farklılıklar temelinde, dinî hayatta da bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Buna göre özellikle kırsal kökenli ailelerin çocukları olan ikinci kuşağın dinî tutum ve davranışlarında, geleneksel anlayış ve uygulamalardan bir uzaklaşma söz konusudur.

5) Kadınlar, kırsaldaki popüler inanç ve uygulamalarını göçle birlikte kente taşımaktadır.

6) Din, kadınların modernleşmelerinin yönünü belirleyen önemli bir faktördür.

5) Araştırmanın Sınırları:

Bu araştırmada, Türkiye'nin temel gündem konularından biri olan 'Göç' olgusu, göç etmiş kadınlarda neden olduğu dinsel dönüşüm cihetiyle, Diyarbakır ili bağlamında çalışılmıştır. Ayrıca;

1)Bu araştırmada tesbit edilmeye çalışılan dindarlık, dindarlığın araştırma ölçeği ile belirlenen söz konusu boyutları ve bu bunları tesbit etmede kullanılan ifadeler ile sınırlıdır.

2)Amprık araştırmalar kullandıkları örneklem ile sınırlı olduklarından, bu araştırmanın örneklemini sınırlarını da belirlemektedir. Dolayısıyla ulaşılan sonuçlar Diyarbakır ili için geçerli sayılmıştır.

3)Araştırma, örneklemini oluşturan deneklerin verdikleri cevapların doğru ve samimi olduğu varsayımıyla sınırlıdır.

4)Araştırma belli bir zaman diliminde yapıldığından ve tutum ve davranışların zamanla değişebileceği düşüncesi gereği olarak araştırma yapıldığı zaman ile sınırlıdır.

6) Araştırmanın Ön Kabulleri

a)Araştırmada kullanılan ölçek geçerli ve güvenlidir.

b)Katılımcılar veri toplama aracının uygulanması esnasında içtenlikle davranmışlar ve gerçek görüş ve tutumlarını yansıtmışlardır.

c)Araştırma kendi örneklemini ve ölçme araçlarıyla sorgulanan konular ve toplanan bulgularla sınırlıdır.

7) Araştırmanın Yöntemi

Bu başlık altında araştırmanın evreni ve örneklemini ile veri toplama tekniğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

a)Araştırmanın Evreni ve Örneklemini

Araştırmanın evreni Diyarbakır'a göç etmiş veya Diyarbakır'ın köylerinde oturan bütün kadınlardan oluşmuştur.

Evreni temsil eden kadınların seçiminde maksatlı ve tesadüfi (seçkisiz) örnekleme yapılmıştır. Araştırma konusu dindarlıkla ilgili olduğundan, dini inanç ibadet ve sosyal boyutunun 15-16 yaşlarından itibaren şekilleneceği düşüncesiyle maksatlı örnekleme, araştırmaya 16 yaş ve üstü kadınlar alınmıştır. Tesadüfi örnekleme dini mükellefiyeti olan bütün kadınlar örnekleme dâhil edilmiştir.

Araştırma alanı olarak seçilen Diyarbakır; sosyo-kültürel açıdan bölgesinin bir prototipini veren bir yapıya sahiptir. Bir taraftan, aldığı yoğun göç, çevresel kültürün kent merkezine taşınmasını sağlarken, diğer taraftan da değişme ve modernleşme süreci

devam etmektedir. Bu anlamda Diyarbakır'ın yeni durumu, her alanda geleneksel olanla modern olanı birlikte müşahade etme imkânını sunmaktadır. Dolayısıyla bu dönüşüm sürecinde ortaya çıkan yeni form ve tarzları ile ilginç ve önemli sonuçlar elde edilebilecek bir örneklik teşkil etmektedir.

b) Veri Toplama Aracının Hazırlanması, Uygulanması ve Çözümlemesi

Veri toplama aracı olarak kullanılan dini tutum ölçeği, daha önce benzeri akademik araştırmalarda kullanılan ölçeklerden de yararlanılarak araştırmanın amacına hizmet edecek soruların da eklenmesi ile hazırlanmıştır.

Hazırlanan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılan pilot çalışmada, ölçek 55 kişiye uygulanmış geçerlilik ve güvenilirlik açısından düşük değerlere sahip sorular ölçekten çıkarılmıştır.

Hazırlanan ölçek, 2007 yılı Haziran ve Temmuz aylarında Diyarbakır il merkezinde öncelikle yoğun göç alan mahallelerinden Alipaşa, Şehitlik, Benu Sen, Yeniköy, Bağlar ve Huzurevleri mahalleleri ile Selman, Hantepe, Serap güzeli, Gömmetaş, Kırkkoyun, Kolludere, Yalankoz, Keklik ve Karpuztepe köylerinde uygulanmıştır.

Toplanan anket formlarından eksik veya özensiz doldurulanlar değerlendirilmeden ayrılmış ve toplam 261 kişiye ait anket formu bilgisayarda SPSS programına geçilerek değerlendirmeye alınmıştır.

Değerlendirmeye konu olan bulgular; inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarında alınan cevapların bağımsız değişkenlerle SPSS programı yardımıyla analizinden elde edilmiştir. Verilerin çözümlemesinde değişkenlerin nitelikleri de dikkate alınarak t-testi ve tek yönlü varyans analizi(anova) testleri kullanılmıştır. Varyans analizinde ortaya çıkabilecek en küçük farkları da görebilmek amacıyla LCD post-hock çoklu karşılaştırma testi tercih edilmiştir.

c) Araştırmanın Ölçme Aracının Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları

Ölçme aracının geçerliliği, hazırlanan anketin neyi ölçtüğü ve hazırlanış amacını ne kadar iyi gerçekleştirdiğini ifade eder.¹² Ölçme aracının güvenirliliği ise “ölçme aracının ölçtüğü özelliği ya da özellikler ne derece bir kararlılıkta ölçmekte olduğunun göstergesidir.”¹³ Güvenirliğin “bir ölçme aracında bütün soruların birbiri ile

¹² Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002, s.16.

¹³ Tavşancıl, a.g.e. s.34.

tutarlılığını, ele alınan oluşumu ölçmede türdeşliğini ortaya koyan bir kavram”¹⁴ olduğu bir başka tanımdır. Araştırmamızın güvenilirlik katsayılarının belirlenmesinde Cronbach Alfa katsayısı kullanılmıştır. Çünkü Cronbach Alfa katsayısı, istatistik temelleri tutarlı ve güvenilirlik yapısı en iyi olan katsayıdır.¹⁵ Ölçeğimizde 3 temel boyut ele alınmış ve bu boyutların altında yer alan ölçeklerin tek bir yapıyı ölçüp ölçmediğini test etmek için faktör analizi uygulanmıştır.¹⁶ Ayrıca araştırmaya katılanların tutumlarını belirlemek için kullanılan ölçeğin her bir boyutunun geçerlik güvenilirlik çalışması ve elde edilen verilerdeki yeterliliğinin saptanması için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiğini belirtmek için Barlett Testi uygulanmıştır.¹⁷ Ölçeğimizdeki 3 temel boyutuyla ilgili yapılan geçerlik ve güvenilirlik testleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: İnanç Boyutu Tutumları KMO and Barlett's Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,881
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2321,379
	df	253
	Sig.	,000

İnanç boyutu ile ilgili elde edilen verilerin yeterliliğinin saptanması için yapılan Kaiser-Meyer-Olkin(KMO) testine göre tutum puanı. 88'dir. Bu puan sosyal bilimlere göre, elde edilen verilerin yeterliliğinin çok iyi düzeyini ifade etmektedir.¹⁸

Dindarlığın inanç boyutunu tespit amacıyla geliştirilen ölçeğin faktör analizi ve madde analizleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

¹⁴ Kazım Özdamar, *Paket programlar ile İstatistiksel Veri Analizi-I*, Kaan Kitabevi, 2.Baskı, Eskişehir, 1999, s.512.

¹⁵ Tavşancıl, a.g.e. s.152.

¹⁶ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Yayıncılık, Geliştirilmiş 3. Baskı, Ankara, 2002, s.117.

¹⁷ Tavşancıl, a.g.e. s.50.

¹⁸ Tavşancıl, a.g.e.,s.50.

Tablo 2: İnanç Boyutu Madde ve Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyonu
Kişi ibadet ederken Allah'ın huzurunda bulunduğunu düşünerek duygulanır.	,806	,42
İslam dini insanın hayatına bir anlam ve gaye kazandırır	,773	,55
Dini inançla dolu bir hayat insanın gerçek hayatıdır.	,768	,60
Bir müslüman olarak her zaman dua etmeliyim.	,760	55
Din hayatımı düzenli ve dengeli tutmama yardım eder.	,738	60
Öldükten sonra ahiret denilen sonuz bir hayat olacaktır.	,721	67
Kişi dinine bağlandıkça bu dünya'da huzurlu olur.	,718	48
Kişi inancına göre hareket etmediğinde içinde bir huzursuzluk duyar.	,675	43
Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği her şey doğrudur.	,632	60
Tabiattaki her şeyin son derece düzenli olması kişide Allah'ın gücüne hayranlık uyandırır.	,620	54
Kazanılan paranın helal olmasına dikkat edilmelidir.	,613	61
Kur'an-ı Kerim'de anlatılanlar her insana doğruyu gösterirler ve her devirde geçerlidirler	,590	49
Dini inanç gereği doğru sözlü olmak gerekir.	,569	39
Ölünün ruhunun huzurlu olması için ruhuna hatim veya mevlit okutmak gereklidir.	,551	27
Kur'an okunmuş su şifalıdır.	,507	30
Cennet ve cehennem diye bir şey yoktur.	-,496	35
Evliya ve ermişlerin türbelerini ziyaret etmek kişiye huzur verir.	,410	30
Zina yapan kadın ve erkek aynı şekilde cezalandırılmalıdır.	,365	48
Nazar olayı gerçektir	,337	49
Kandillerde aşure yapmak sevaptır.	,530	48
Bilim geliştikçe dinin önemi azalır.	,390	28
Nazar değen kişi için kurşun döktürülerek nazar yok edilebilir	33	56
Cinler insanlara hiçbir zarar (cin çarpması vs.) veremez.	47	61

Cronbach's Alpha: ,7978

İnanç boyutunda sahip olunması gerektiği düşünülen 23 tutum ifadesinin oluşturduğu ölçeğin faktör analizi sonuçlarına göre maddelerin birinci faktör yük değerlerinin .33 ile .80 arasında değiştiği gözlenmektedir. Faktör yük değerlerine göre ölçek birbiri ile ilişkili maddelerden oluşmakta ve köyde yaşayan kadınlar ile Diyarbakır'a göç etmiş kadınların dindarlıklarının inanç boyutunu ölçtüğü görülmektedir.

Her bir tutum ifadesinin katılımcıları ne denli ifade ettiğini değerlendirmek amacıyla yapılan madde analizi sonuçlarına göre madde toplam korelasyonlarının da .27

ile .67 arasında yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre 23 tutum ifadesinin her biri ayırt edici özelliğe sahiptir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .79 olarak bulunmuştur. Bu değer ölçeğin çok iyi düzeyde güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgulara göre inanç boyutu tutum ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olduğu söylenebilir.

Tablo 3: İbadet Boyutu Tutumları KMO and Barlett's Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,879
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	582,322
	df	28
	Sig.	,000

İbadet boyutu ile ilgili elde edilen verilerin yeterliliğinin saptanması için yapılan Kaiser-Meyer-Olkin(KMO) testine göre tutum puanı. 87'dir. Bu puan sosyal bilimlere göre, elde edilen verilerin yeterliliğinin çok iyi düzeyini ifade etmektedir.¹⁹

Dindarlığın ibadet boyutunu tespit amacıyla geliştirilen ölçeğin faktör analizi ve madde analizleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4:İbadet Boyutu Madde ve Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyonu
Cemaatle namaz kılmak önemlidir.	,729	60
Dinde yasak edildiği için içki içmekten kaçınılmalıdır.	,725	55
Kandil gecelerinde diğer gecelerden farklı olarak daha çok ibadet edilmelidir.	,699	57
İnanç gereği olan ibadetler yerine getirilmelidir.	,694	61
Kişi zaman zaman vaaz ve dini sohbetleri dinlemeye gayret göstermelidir.	,672	49
Kişi Din'in yasakladığı şeyleri yapmaktan sakınılmalıdır.	,663	57
Bir müslüman olarak her zaman dua etmeliyim.	,634	54
Evlilik dışı cinsel ilişki(zina) dinde yasaklandığı için bu tür ilişkiden uzak durulmalıdır	,622	51

Cronbach's Alpha: ,8309

İbadet boyutunda sahip olunması gerektiği düşünülen 8 tutum ifadesinin oluşturduğu ölçeğin faktör analizi sonuçlarına göre maddelerin birinci faktör yük

¹⁹ Ezel Tavşancıl, a.g.e., s.50.

değerlerinin .62 ile .72 arasında değiştiği gözlenmektedir. Faktör yük değerlerine göre ölçek birbiri ile ilişkili maddelerden oluşmakta ve köyde yaşayan kadınlar ile Diyarbakır'a göç etmiş kadınların dindarlıklarının ibadet boyutunu ölçtüğü görülmektedir.

Her bir tutum ifadesinin katılımcıları ne denli ifade ettiğini değerlendirmek amacıyla yapılan madde analizi sonuçlarına göre madde toplam kolerasyonlarının da .51 ile .60 arasında yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre 8 tutum ifadesinin her biri ayırt edici özelliğe sahiptir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .83 olarak bulunmuştur. Bu değer ölçeğin çok iyi düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgulara göre ibadet boyutu tutum ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Sosyal Boyut KMO and Barlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,853
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2557,837
	df	300
	Sig.	,000

Sosyal Hayat boyutu ile ilgili elde edilen verilerin yeterliliğinin saptanması için yapılan Kaiser-Meyer-Olkin(KMO) testine göre tutum puanı. 85'dir. Bu puan sosyal bilimlere göre, elde edilen verilerin yeterliliğinin çok iyi düzeyini ifade etmektedir.²⁰

Dindarlığın sosyal hayat boyutunu tespit amacıyla geliştirilen ölçeğin faktör analizi ve madde analizleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6: Sosyal Boyut Faktör ve Madde Analizi Sonuçları

	Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyonu
Çocuklara din eğitimi verilmelidir.	,790	61
Çocuğumun iyi derecede bir din eğitimi görmesini isterim.	,788	61
Eşimi seçerken başka özellikler yanında dindar olmasına da dikkat ederim.	,753	59
Yakınlarıma örtünmelerini tavsiye ederim.	,740	15
Kişi yakın çevresinin dindar olmasına özen göstermelidir.	,738	37
İslam dini kadına haklarını vermiştir.	,713	52

²⁰ Ezel Tavşancıl, a.g.e., s.50.

Televizyon ve radyodaki dini yayınlar yararlıdır.	,696	50
Toplum huzurunun sağlanmasında dinin önemli bir katkısı vardır.	,663	18
Dini bayramlar insanlara mutluluk verir.	,657	43
Kişi din uğruna bir takım güçlüklerle katlanabilmelidir.	,652	41
Alış-veriş yaptığım kişilerin dindar olmasına önem veririm.	,566	13
Allah'ın emri olduğu için anne-babaya iyi davranılmalıdır.	,561	42
Allah'ın emri olduğu için komşuya iyi davranılmalıdır.	,546	51
İslam'da kadınla erkek eşittir.	,527	57
Sünnet, evlilik ve cenaze/ölüm ile alakalı merasimlerdeki dini görevler yerine getirilmelidir.	,523	56
Kişi inancını başkalarına da anlatmalıdır.	,458	20
Müslüman kadın, bilinçli olmalıdır.	,439	63
Dini bilgi yönünden diyanet ve Cami imamları güvenilirlerdir.	,396	56
Dini kurallar günlük hayatı zorlaştırır.	,630	41
Müslüman kadın eğitilmiş olmalıdır.	,610	52
İslam'da kadın törelerle cezalandırılmaz.	,502	46
Kız çocuklarını okula göndermek gerekir.	,409	29
Doğum kontrolü yapılmalıdır.	,621	34
Kadın çalışabilir	,442	31
Örf, adet ve geleneksel uygulamalar gerekli değildir.	,423	21

Cronbach's Alpha: ,8369

Sosyal hayat boyutunda sahip olunması gerektiği düşünülen 25 tutum ifadesinin oluşturduğu ölçeğin faktör analizi sonuçlarına göre maddelerin birinci faktör yük değerlerinin .40 ile .79 arasında değiştiği gözlenmektedir. Faktör yük değerlerine göre ölçek birbiri ile ilişkili maddelerden oluşmakta ve köyde yaşayan kadınlar ile Diyarbakır'a göç etmiş kadınların dindarlıklarının sosyal hayat boyutunu ölçtüğü görülmektedir.

Her bir tutum ifadesinin katılımcıları ne denli ifade ettiğini değerlendirmek amacıyla yapılan madde analizi sonuçlarına göre madde toplam kolerasyonlarının da .21 ile .61 arasında yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre 25 tutum ifadesinin her biri ayırt edici özelliğe sahiptir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik

katsayısı .83 olarak bulunmuştur. Bu değer ölçeğin çok iyi düzeyde güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgulara göre ibadet boyutu tutum lçeğinin geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olduğu söylenebilir.



I. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.GÖÇ, KENTLEŞME ve DİN

1.1.Göç Kavramı

Göç kavramı sosyal bilimlerde giderek artan bir şekilde ilgi görmeye başlamıştır. Göçün içerdiği kökten kopma ve kültürel değişimle birleşen problemler ve deneyimler birçok farklı disiplin (Antropoloji, sosyoloji, psikiyatri, psikoloji, hukuk, siyasal bilimler, sağlık ve din) tarafından ele alınmıştır²¹

Göç, insanlığın bilinen tarihinin ilk dönemlerinden beri var olagelmıştır. Tarihçi Arnold Toynbee, pusula, tekerlek, harita gibi modern teknolojinin getirdiği hiçbir şey kullanılmadan gerçekleştirilen ilk göçlerin, insanların aya inmesinden daha büyük bir macera olduğunu söyler.²²

İlk toplumlardan bu yana sosyal hayata yakından tesir eden göç, önemli sosyal hadiselerden birisidir.²³ Nitekim göç olayları insanlık tarihinde önemli bir yer tutmuş ve tarihin akışına yön vermiştir.²⁴ Tarih boyunca yaşanan göçlerin medeniyet ve devletlerin kurulup yıkılmasında önemli tesirleri olmuştur.²⁵ Bu önemine binaen her uygarlığın ardında bir göç olgusundan bahsedilmiştir²⁶

Kelime olarak göç; ekonomik, toplumsal ve veya siyasal nedenlerle bireylerin ya da toplulukların (yerleşmek üzere²⁷) bir ülkeden başka bir ülkeye, bir bölgeden başka bir bölgeye veya bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmeleri olarak

²¹ Zübeyit Gün, 'Savaş, Göç ve Ruh sağlığı 2', Göç- Der Haber Bülteni(2004), S.27, s.12.

Rüstem Erkan, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Sosyal Yapısı ve Değişme Eğilimleri*, Kalan Yayınları, Ankara 2005, s.152.

Coğrafya başta olmak üzere, iktisat, sosyal psikoloji ve sosyoloji gibi göç olgusunu inceleyen disiplinler arasında konuya en geniş açıdan bakan bilim dalı sosyolojidir. Çünkü sosyolojik tahliller coğrafi değişimlerden ziyade sosyolojik boyut ve çerçevedeki değişimleri dikkate alır. Örneğin, göçün ortaya çıkaracağı sosyal hareketlilik, göç sebepleri, uyum, göçe neden olan kararların oluşumu, göç sürecindeki ayıklama safhaları ve sonuçları ile göç edilen ülke ve göçe kaynak olan ülke halkları üzerindeki etkileri sosyolojinin ilgi alanı kapsamındadır. ('Göç mü, yoksa sürgün mü?' <http://www.kafkas.org.tr/tarih/cerkessurgunu.html> (24.10.2006))

²² Göç <http://www.turkish-media.com/forum/lofiversion/index.php/t37133.html> (15.10.2006)

²³ Oytun Hastürk, *Anne-çocuk, Ergen ve Aile İlişkileri Açısından Göç* <http://www.bursapsikiyatri.com/index.php?pg=makale&id=229> (03.06.2006)

²⁴ Hande Uzunoğlu, İzmir'de Göç Dalgası, http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/7093/izmirgoc_huzunoglu.pdf (13.10.2006)

²⁵ Mustafa Tulunoğlu, 'Hicret ve İradi Ümmiyet', *Sızıntı*(2006), S.333, s.14.

²⁶ Ali Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, çev: Ahmet Yüksek, Bir Yayıncılık, İstanbul 1984, s. 65.

Ali Şeriatî, *Her Hicret Bir İnkılâptır*, çev: Hasan Elmas, İhtar Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 29;

²⁷ Halil Uysal, *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Uysal Kitabevi, Konya 1996, s.440.

tanımlanabilir; buna göre iç ya da dış göç söz konusudur. Göç, toplumu sosyal, kültürel, ekonomik, politik, sağlık gibi tüm bileşkeleriyle etkileyen bir olaydır²⁸

Göç, toplumun demografik yapısını belirlemede etkili olan temel göstergelerden birisidir. Göç kavramı, nüfusun birey, aile, grup ya da topluluklar biçiminde yaşadığı yeri, doğal veya doğal olmayan etkenlere dayalı olarak yer değiştirmesi olarak tanımlanır. Göç, bir yerleşim biriminde, gruptan ya da siyasal sınırları belirgin bir toprak parçasından başka bir birime doğru, kısmen sürekli birey veya kitle hareketidir. Nüfusun yer değiştirme hareketini tanımlayan göçün ilk sosyal belirleyeni, “nüfusun kişi, aile grup ya da kitlesel olarak, geçici veya sürekli doğduğu, yaşadığı yeri terk edip başka yere ya da yerlere gitmesi”dir. Nüfusun farklı yerleşim alanları arasında yer değiştirme hareketine “göç etmek”, bu hareketi gerçekleştiren, katılan nüfusa da “göçmen nüfus” adı verilir. Uluslar arası belgeler ve ölçütler çerçevesinde de göç, “yerleşmek” veya “çalışmak” amacıyla nüfusun farklı ülkeler, bölgeler ya da şehirlerarasında yer değiştirmesidir.²⁹

Demografik bir süreç olarak göç; coğrafi bölgeler ve/veya idari alanlar arasındaki yerleşim yeri değişikliğidir.³⁰ “Kuşkusuz göç sadece demografik bir süreç değildir. Göçün salt demografik boyutuyla analizi göç ve iç göç sorunun temelinde yer alan toplumsal süreçleri gölgelemekte, göç ve göç olgusunun hangi yönüyle çözümlenmesi gerektiğini ortaya koymamaktadır. Bu çerçevede göçün ve iç göçün olgusal nitelikleri olan kırsaldaki dönüşüm ile kentlere doğru bir nüfus hareketi olarak anlaşılması gerekir. Günümüzde iç göç belirli bir zaman dilimi içinde belirli bir yerleşim alanında yaşayanların, kendi iradeleri ile yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama ilk bakışta her üretim düzeninde geçerli bir tanımlamadır ama dikkatle okunduğunda bu tanımın daha çok modern sanayi toplumları için olduğu anlaşılır. Tarım toplumunda insanlar toprağa bağlı oldukları için nüfusun yer değiştirmesi bireyin kendi isteği ile olmaz. Eğer göç zorla yer değiştirmeleri değil, sadece gönüllü yer değiştirmeleri kapsıyorsa bu

²⁸ Hastürk, a.g.m.

²⁹ Murat Barut, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden İçel İli ve Çevresine Göç Eden Kadınların Göç Öncesi-Göç Sonrası Yaşam Koşulları-Sorunları Beklentileri ve Göç Sonrası Uyum ve Bütünleşme Eğilimleri Araştırma Raporu*, Mersin, 2001, s.1; Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: Osman Akınbay- Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s.685.

³⁰ A. İçduygu - T. Ünal, “*Türkiye’de İç Göç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri*” *Türkiye’de İç Göç*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 91’den nakleden: Mahzar Bağlı- Abdulkadir Binici, *Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi*, Bilim Adamı Yayınları, Ankara 2005, s.88.; Ahmet Türkyılmaz-Abdulhaluk Çay-B.Zakir Avşar-Mustafa Aksoy, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.2.

kategorinin ortaya çıkabilmesi için modern toplumun, ulus-devletin ve özgür bireyin oluşmuş olması gerekir. Böyle olunca da iç göç modern toplumlarda insan-yer ilişkisinin düzenlenmesinde yararlanılan bir kategori olma niteliğini kazanmaktadır. Şu halde göç; kişi, grup veya toplulukların fiili yerleşim yerlerinde, isteyerek ya da zorla, kalıcı veya belirli bir süreyi kapsayacak şekilde gerçekleşen ülke içi ve ülke dışı fiziki mekân değişikliğidir.”³¹

Coğrafi koşullar, ekonomik nedenler, toplumsal siyasal gelişmeler ve savaşlar gibi etkenler dolayısıyla nüfus hareketleri yüzyıllardır gerçekleşe gelmiştir. İster sığınma, ister sürgün olsun, gönüllü ya da zorunlu her göç, her zaman bireyi olduğu kadar toplumu da etkilemiştir; gelinen ülkeyi olduğu kadar geride bırakılan ülkeyi de değiştirmiştir. Modern zamanların ürünü ulus-devletin oluşumu ile, hudutların çizilmesi/yeniden çizilmesi göç hareketlerini hızlandırırken, aynı zamanda bu hareketlere görünür ve görünmez sınırlar getirmiştir. Küreselleşme ile uluslararasılık gibi akımların da bir başka açıdan göçü kolaylaştırdığı ve arttırdığı gözlemlenmektedir.³²

İnsanlık tarihinde göçler iki genel tipte gerçekleşmiştir. Gönüllü ve zorla. Kişilerin bir coğrafi alandan diğerine gönüllü göç hareketlerini belirleyen birçok faktör vardır. Göç kararının bireyler tarafından özgür olarak alındığı gönüllü göçlerin kişiler üzerindeki etkileri de zorla yaptırılan göçlerin etkilerinden daha farklı olmaktadır.³³

Göç hareketlerini sınıflandırmada kullanılan en önemli ölçüt “göç kararının alınış süreci” ile ilgilidir. “Göç kararı, bu eylemi gerçekleştiren insanlarca gönüllü olarak verilmişse; gerçekleşen göç devinimi “gönüllü”, “isteğe bağlı” göçtür. Nüfusun bir bölümü, kendisine uygulanan baskı ve zulüm sonucu göç etmeye karar vermiş, ya da insanların içinde yaşadığı bölgenin doğal koşulları, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik ortamı içinde yaşanılmaz bir duruma gelmişse, bu durumda gerçekleşen göçler, zorunlu, isteğe bağlı olmayan göçlerdir. Zorunlu, isteğe bağlı olmayan göçler, ulusal sınırların içerisinde gerçekleşebileceği gibi, ulusal sınırların ötesine de yönelebilir.”³⁴

İnsanla mekân arsında romantik, aşkın bir münasebet vardır. Dolayısı ile kırsaldan başlayan göçlerde, köylünün dünyasını kurguladığı çevresinden ayrılması süreci olarak göç, genelde dramatik bir olgu olarak yaşanır.

³¹ Bağlı- Binici, a.g.e. s. 88- 89.

³² İç/Dış/Göç ve Kültür, <http://209.85.129.104/search?q=cache:Q20zmehB64J:www.mirekoc.com/docs/bildiricagrisi.pdf+g%C3%B6%C3%A7&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=811> (15.10.2006)

³³ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, çev: Nilgün Çelebi, Attila Kitabevi, 3.Baskı, Ankara 1996, s.155.

³⁴ Barut, a.g.m., s.2.

1.2.Kentleşme

Kent ile şehir kavramının aynı anlamları içerip içermediği konusu tartışmalı olmakla beraber³⁵bu çalışmada her iki kavram da aynı anlamda kullanılmış ve metnin akışına uygun olanı tercih edilmiştir.

Modern anlamda, 45.000 yıllık geçmişe sahip olan insan, avcı-toplayıcı değişken yerleşimden neolitik dönemde köy yerleşimine geçmiş, teknolojik gelişme ve sanayileşme ile birlikte kente göç etmiştir.³⁶ Bu süreçte kent çokça hüviyet değiştirmiş, farklı ihtiyaçları karşılamış ve farklı gayelere hizmet etmiştir.³⁷

Kent olgusu tarihin hemen her döneminde değişik anlama sahip olan dinamik bir kavram niteliğindedir. Tarihsel gelişim içerisinde kentin kavramsal içeriğindeki değişimler incelendiğinde, ilk dönemlerde uygarlık kavramının bu içeriğin belirlenmesinde etken olduğu gözlenmektedir. Latince kökenli dillerde “civilization” kent anlamına gelen “civitas”tan türemiştir. Arap kültüründe de yine uygarlık anlamına gelen “medeniyet” kavramının kökeni de bir kent adı olan “Medine”dir.³⁸

Tarihsel gelişim içerisinde kentin kavramsal değişimi devam etmiş, geçmiş dönemlerde “cite”, “polis”, “Medine” gibi kavramların yerini, bugün “bourg”, “ville”, “urban” gibi kavramlar almıştır. Bugün kent kavramının tanımlanmasında istihdam yapısı, ekonomik faaliyet, nüfus yoğunluğu vb. çok daha farklı kriterler kullanılmaktadır. Özellikle sanayi devrimi ile birlikte kentsel mekânların biçim ve işleyişlerinin değişmesi kent kavramının içeriğini bütün olarak değiştirmiş, sosyoloji, tarih, coğrafya ve ekoloji gibi birçok bilim dalının inceleme alanına girmesi nedeniyle de kentin tanımlanmasında farklı yaklaşımlar sergilenmiştir.³⁹

Kent kavramı; “tarımsal olmayan üretimin yapıldığı⁴⁰, tüm üretimin denetlendiği, dağıtımın koordineli olarak yapıldığı ve belirli bir üretim biçiminin

³⁵ Bağlı- Binici, a.g.e., s.20.

³⁶ T.Akkayan, Kültür, Kent ve Sağlık Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitabı, Bursa, Haziran 7–9. Bursa 2006, s. 148–153’ten nakleden: Ercan Abay, ‘Kent ve Kimlik’, *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, İstanbul 2007, Bilimsel Tıp Yayınevi, s.70.

³⁷ Turgut Cansever, *Ev ve Şehir*, İnsan Yayınları, İstanbul 1994, s.135.

³⁸ Egemen Sağdıç, ‘Güvenli Kent ve Çocuk Sorunları’, <http://www.sonbaski.com/temmuz2006egemen.html> (25 10 2006)

³⁹ Sağdıç, a.g.m.

⁴⁰ Max Webber, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, çev: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2003, s. 86.

beraberinde getirdiği ilişkiler çerçevesinde nispeten heterojen sayılan ve bütünleşmeye doğru evrilen yerleşme birimi olarak tanımlanabilir.”⁴¹

Feodal toplumlarda pazar ve mübadele merkezi olup, giderek toplu yaşama alanına dönüşen merkezler günümüz kentlerinin çekirdeğini oluşturmuştur. Kentin ilgi merkezi olmasıyla göç alma potansiyeli artmıştır. Göçle birlikte daha da karmaşıklaşan kent, geleneksel anlayışların sarsılmasına, insanın diğer insanlarla olan ilişkilerinde kendilerini tanımlarken birincil ilişkilerden çok ikincil ilişkilere yönelmesine, kişi düzeyindeki köklü değişimlerle toplumun tabakalaşması düzeyinin artmasına, kurumsal yapıların bürokratikleşme ve rasyonelleşme eğilimleri gibi kriterlerin belirginleşmesine ve böylece son derece karmaşık toplumsal ilişkiler ağının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁴²

Tarihsel olarak kentin gelişimine bakıldığında, M.Ö. 3000–5000 yılları arasında Mezopotamya ile Nil, İndus ve Sarı Irmak vadilerinde verimli tarım ürünlerinin biriktirilmesi ve fazlasının takas edilmesi için bir komuta merkezi olarak ortaya çıktığı görülmektedir.⁴³

Kültürel birikimi ile birlikte günümüz şehirlerine örnek teşkil eden şehirlerin sanayi devrimi ile şekillendiğini söylemek mümkündür.⁴⁴ Kapitalizm öncesi toplumlarda şehir, devlet gücünün ve sınırlı bir dizi üretim ve ticaret etkinliklerinin merkezi iken kapitalizmin doğuşu ve sanayi kapitalizmi halini alması, nüfusun kırsal ortamdan şehir ortamına topluca göç etmesine neden olmuştur. Kapitalizm öncesi köy ile şehir arasındaki değerlerde derin farklılıklar varken, özellikle tarımın makineleşip kapitalistleşmesi ile söz konusu toplumsal yaşam biçimleri arasındaki farklılıklar gittikçe ortadan kalkmıştır.⁴⁵

Kentleşme ise; demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel bir dönüşümü içermektedir. Bu anlamda, demografik açıdan “kentleşme” özellikle köyden kente göçle beslenen nüfus yoğunluğunun fazlalığı olarak ifade edilebilir. Ekonomik açıdan “kentleşme”, işgücünün tarım sektöründen, sanayi ve hizmetler gibi tarım dışı

⁴¹ S. Kemal Kartal, *Kentleşme ve İnsan*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No: 175, Ankara 1978. s.5’ten nakleden: Bağlı- Binici, a.g.e., s.20,51-52.; Rüstem Erkan, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilim Adamı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2004, s.22.

⁴² Yasemin Işıktaş, ‘Göç Kadın ve Suç’, *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, İstanbul 2007, Bilimsel Tıp Yayınevi, s.120.

⁴³ Leonardo Benevolo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, çev: Nur Nirven, Afa Yayınları, İstanbul 1995, s.19’dan nakleden: Celalettin Çelik, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s.30.

⁴⁴ Ercan Tatlıdil, “Kent Kültürü ve Boş Zaman Değerlendirme”, *Dünya’da ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler*, Sosyal Bil. Der., Ankara 1994, s. 385-395’ten nakleden: Çelik, a.g.e., s.30.

⁴⁵ Anthony Giddens, *Sosyoloji-Eleştirel Bir Yaklaşım*, 3. Baskı, çev: M. Ruhi Esengün- İsmail Öğretir, Birey Yayıncılık, İstanbul 1998, s.100–101.

sektörlerde istihdam edilmesidir. Sosyal ve kültürel açıdan “kentleşme” ise, sosyal örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak tanımlanabilir. Kentleşmenin, insan tutum ve davranışlarında bir değişmeye neden olması, kente göç edenlerin “kent kültürü”nü özümsemeleri, kentin hayat biçimini yaşamaları “kentlileşme” sürecini oluşturur. Kentlileşme için kent kültürünün geliştirilmesi yanında, kentte yaşayanların fiziksel ve davranışsal olarak da uyum içinde olmaları gerekmektedir.⁴⁶ Kısaca kentlileşme; uzmanlaşmış bir işbölümünü, bürokratikleşmeyi, akrabalık ilişkilerinin zayıflamasını, gönüllü birliklerin çoğalmasını, sekülerleşmeyi, toplumsal çatışmaların artışı ve kitle iletişim araçlarının gün geçtikçe daha önemli bir rol oynamasını kapsamaktadır.⁴⁷

Kentleşmenin, bütün toplumlarda aynı gelişim çizgisi izlediğini ya da izleyeceğini beklemek, belli ölçüde deterministik ve genelleyici yaklaşım olur. Zira sosyo-ekonomik düzey itibarıyla gelişmiş kabul edilen ülkelerde sanayi bölgelerinin çevresinde ve kültürel kurumsallaşması da eşzamanlı olarak gerçekleşen kentleşme, gelişmekte olan toplumlarda aynı nitelikte tezahür etmemektedir. Bu bağlamda Türkiye’de de sanayileşmeye dayanmayan, plansız, gecekondulu, çarpık ve sağlıklı bir kentleşme sürecine maruz kaldığı konusunda adeta bir genel kabul bulunmaktadır. Doğal olarak yaşanan bu sürecin yol açtığı sorunlar kültürel alanlarda yansımalarını bulmaktadır.⁴⁸ 1950’li yıllardan başlayan özellikle büyük kentlere yönelen kitlesel göçün yarattığı; nüfus artışı ile hızlanan kentleşme olgusu, geçen sürede yarattığı; dramatik sonuçlarla, bugünkü Türkiye kentinin temel karakterlerini belirlemiştir. Yoksulluk, kimliksizlik, ulaşım ve altyapı yetersizlikleri, kirlilik, denetimsiz büyüme, yasa ve hukuk tanımazlık, başıbozukluk, işsizlik, tümüyle kaçak yapılardan oluşan kent parçaları bu durumun tipik göstergeleridir.⁴⁹

1.3.Diyarbakır’ın Tarihi, Demografik Yapısı ve Kentsel Gelişimi

1.3.1. Diyarbakır’ın Tarihi

Diyarbakır tarih boyunca “kentsel kimliğini” günümüze kadar taşıyabilmiş ve tarihsel zenginlikleri ile bir arada yaşayan ender yerleşmelerden biridir. “Tarihin

⁴⁶ Ahmet Ulusoy, Tarık Vural, ‘Kentleşmenin Sosyo-Ekonomik Etkileri’, <http://www.geocities.com/ceteristr/ulusoyvural3.doc> (25.10.2006)

⁴⁷ Marshall, a.g.e., s. 400.

⁴⁸ Çelik, a.g.e., s.18,50.

⁴⁹ TMMOB, Bölgeçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, Diyarbakır Sanayi Araştırması İle Genişletilmiş II. Baskı, Ankara 1998, s.100.

şafağında doğmuş” 26 kültürün, dünya kültürünün izlerini günümüze kadar taşımış bir kenttir.⁵⁰

Coğrafi konum olarak Diyarbakır, Dicle havzasının yukarı kesiminde, nehrin sağ yakasında denizden yüksekliği 650 m. olan yüksek bir platoda, önemli ticaret ve ulaşım yolları kavşağında kurulmuştur.⁵¹ Şehrin ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Ancak şehrin doğusunu sınırlandıran ve Dicle yatağından yüz metre kadar yükseklikte bulunan Fiskayası isimli sarp kayalığın İçkale kesiminin ilk yerleşme yerinin çekirdeğini oluşturduğu sanılmaktadır. En az beş bin yıllık bir geçmişe sahip olan Diyarbakır, kurulduğu günden beri yeri değişmemiş beldelerden biridir.⁵² Tel Halaf uygarlığını, kültürünü doğuran Hurri (Subaru)’lerce, kurulduğu belirtilen kent eski çağ uygarlığına tanıklık yapmıştır.⁵³ Yukarı Mezopotamya uygarlığına bağlı olarak, zengin ve etkin hinterlandı nedeniyle tarihin her döneminde önemini korumuş ve bundan büyük ölçüde etkilenmiştir.⁵⁴

Mezopotamya’nın günümüzde de yaşayan en eski kenti olan Diyarbakır, Hurri, Mittani, Arami (Zamani), Urartu, İskitler, Med’ler, Persler, Makedonya, Selevkoslar, Partlar, Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Akkoyunlular, Mervaniler, Eyyubiler, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde, önemli bir çekim merkezi olmuştur.⁵⁵

Şehrin adı ilk olarak Asur hükümdarı Adad-Nirari I (M.Ö.1310–1281)’den kalma Bir kılıç kabzasında Amidi⁵⁶ veya Amedi⁵⁷ olarak yazılmıştır. Bu isim hakkında çeşitli rivayetler varsa da kelimenin nereden geldiği kesin olarak bilinmemekte ancak Hurri/Mitanni devletinden kaldığı ve yerli bir ilah/put veya Boy/oymak ile ilgili olduğu sanılmaktadır.⁵⁸ İslâmî dönemde bu isim Âmid şeklini almış ve XVII. yüzyıla kadar

⁵⁰TMMOB, a.g.e., s.123.

⁵¹ Nejat Gövünç, ‘Diyarbakır’, T.D.V İslam Ansiklopedisi, Cilt: 9, s. 464.

⁵² Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi- Başlangıçtan Akkoyunlulara Kadar*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları 1996, s.2.; Şevket Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, Şehir Matbaası, İstanbul 1963, s.2.; TMMOB, a.g.e. s.123.; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Coğrafyası*, Şehir Matbaası, İstanbul 1962,s. 2; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Kiliseleri*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Diyarbakır 2002, s.7.

⁵³TMMOB, a.g.e., s.123.

⁵⁴Orhan Cezmi Tuncer, *Diyarbakır Camileri/Mukarnas Geometri Orantı*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, 1996, s.13.

⁵⁵TMMOB, a.g.e. s.123. ; <http://www.diyarbakir.gov.tr/genelbilgi.asp> (24.06.2007)

⁵⁶Joseph Sandalgian, *Historie Documentarie de l’Armenie des Ages du Paganizm*, C.1, Rome 1917, s. 213, dip notu:2’den nakeden: Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi- Başlangıçtan Akkoyunlulara Kadar*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları 1996, s.3.

⁵⁷Daniel David Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia*,2. Baskı, C.1,New York 1968, s.168, E. Forrer, *Die Provinzeinteilung des assyrischen Reiches* Leipzig 1920, s.7 v.d. ,22,27 v.d.’dan nakleden: Beysanoğlu, a.g.e., s.3.

⁵⁸Şevket Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, Şehir Matbaası, İstanbul 1963, s.3.

hem şehir hem de onun merkez olduğu sancağın adı olarak kullanılmıştır. Osmanlılar döneminde bazan Kara Âmid adıyla da anılan şehrin daha sonraki adı olan Diyarbakır ise Müslüman Araplar bölgeyi fethettikten sonra verilmiştir. Rebîa Arapları'nın iki büyük kabilesinden biri olup Dicle kenarlarında yaşayan Bekir b. Vâil kabilesinin yayıldığı topraklara verilen Diyar Bekr veya Diyâr-ı Bekr adına dayanır. Bu bölge için ne zamandan beri kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte VIII. yüzyıldan itibaren kaynaklarda geçtiği tesbit edilen Diyâr-ı Bekr Osmanlı hâkimiyeti döneminde Diyarbakır şeklini alarak Âmid şehri ve sancağı merkez olmak üzere teşkil edilen beylerbeyiliğin adı olmuş, XVII. yüzyıldan sonra ise şehir merkezi için kullanılmaya başlanmış, 1937'de Diyarbakır şekline çevrilmiştir.⁵⁹

Diyarbakır, birçok kültürün ve medeniyetin bir arada bulunduğu Anadolu'nun en eski yerleşim birimlerinden biridir. Tarihsel süreçte, göçebe yaşam tarzından yerleşik düzene geçiş ve hayvanların evcilleştirilmesi gibi köklü dönüşümlerin meydana geldiği ilk yerleşim yerlerinin bulunduğu yer olan Diyarbakır,⁶⁰ tarih boyunca Güneydoğu Anadolu'nun ilim, kültür ve sanat merkezi olmuştur.⁶¹

Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ticaret yollarının en önemli kavşak noktalarının birinde bulunan Diyarbakır, söz konusu yönler arasındaki kültürel değişimde önemli bir rol üstlenmiştir. Tarihten günümüze, bünyesinde barındırdığı farklı dini-etnik alt gruplarla zengin bir kültürel birikim oluşturmıştır. Süryaniler, Keldaniler, Ermeniler, Kürtler, Araplar ve Türkler, bir bütün olarak, Diyarbakır'ın zengin sosyal dokusunun farklı görünümelerini yansıtmışlardır. Ancak, günümüzde, bu sosyal dokunun ve kültürel zenginliğin giderek zayıflamaya başladığı ileri sürülebilir⁶²

1.3.2. Diyarbakır'ın Demografik Yapısı ve Kentsel Gelişimi

Diyarbakır, Anadolu'da bulunan birçok kent gibi kendine özgü bir kültürü, mimarisi ve tarihsel geçmişi olan bir yerleşim birimidir. Türkiye'de tipik kentleşme sorunlarının hemen hemen tamamı burada da yaşanmaktadır. Diyarbakır'ın çarpık kentleşmesinde sosyal şartlar kadar fiziki konumunun da etkisi vardır. Bir yandan

⁵⁹ Gövünç, a.g.m. s.465.

⁶⁰ Ahmet CİHAN - Mahzar BAĞLI, 'Diyarbakır'da Sosyal Yapı', <http://www.diyarbakir.gov.tr/sosyalyapi.html> (04 10 2006)

⁶¹ Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi- Başlangıçtan Akkoyunlulara Kadar*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları 1996, s.2.

⁶² Cihan - Bağlı, a.g.m.

üniversite diğer yandan hava alanı ile çevrelendiği için zorunlu olarak gelişmeyi tek yönde göstermiştir.⁶³

1965 yılında nüfusu yüz bini aşan kentler arasına katılan Diyarbakır, kimi farklı özellikler taşısa da, kentleşme sürecinde nüfusu hızla artan öteki pek çok kent gibi, içinde yaşayanlara “kentli” kimliği kazandıracak hemen hiçbir niteliğe sahip bulunmamaktadır.⁶⁴

Kentin bugün karşı karşıya kaldığı sorunlara neden olan en önemli faktörlerden birisi de 1990'dan sonra aniden başlayan göç dalgasıdır. Kenti bir çok açıdan hazırlıksız yakalayan bu göç dalgası, kentin fiziki ve sosyal görünümünü farklılaştırarak bir "mega köy" haline getirmiştir. Gerek göçle beraber yaşanan sosyal değişimler gerekse de imarla ilgili planlama yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar kentleşme açısından yaşanan krizi daha da derinleştirmiştir.⁶⁵

1990 yılına ait verilere göre ülkemizdeki gecekondulaşma oranı %40 civarındadır.⁶⁶ Bunun Diyarbakır'da daha fazla olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca belediyelere bağlı alanlardaki imar mevzuatının da çarpık kentleşmeyi engellemekten uzak olduğu da unutulmamalıdır. Her şehir planlaması tartışmalarında dile getirilen tarıma elverişli alanlardan çok elverişli olmayan alanların imara açılması konusunun da en hazin örneği Diyarbakır'dadır. Yeni yerleşime açılan Dicle Kent, Kayapınar, Peyas, Gaziler ve Kantar civarı tarım açısından en verimli bölgedir. Diğer tarafta tarım açısından verimli olmayan bölgeler imara dahi açık değildirler.⁶⁷

Diyarbakır'da kentleşme sürecinin Türkiye'nin diğer büyük kentlerine benzer şekilde seyrettiğini söylemek mümkündür. Ancak belirgin bir farktan söz etmek gerekirse o da kentleşmedeki,-örneğine başka yerlerde rastlanılamayacak-plansızlıktır.⁶⁸ Diyarbakır, çeşitli sebeplerden dolayı en çok göç alan ve göç veren iller arasında yer almaktadır. 1927 yılından bugüne kadar Diyarbakır İl merkezi nüfusu, 47392'den 817692'ye çıkmıştır. Diyarbakır'ın 2000 yılı sonuçlarına göre yıllık nüfus artış hızı, %21,84 tür. Türkiye genelinde ise %18,34'tür. Toplam nüfus bakımından il merkezi bazında Türkiye'nin 9. büyük kenti olan Diyarbakır'daki nüfus hareketlerinin en

⁶³ Mazhar Bağlı-Abdulkadir Binici, *Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi*, Bilim Adamı Yayınları, Ankara 2005, s.10.

⁶⁴ TMMOB, a.g.e., s.101-102.

⁶⁵ Bağlı- Binici, a.g.e., s.10.

⁶⁶ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s.383'ten nakleden: Bağlı- Binici, a.g.e., s.93.

⁶⁷ Bağlı- Binici, a.g.e., s.93.

⁶⁸ Rüstem Erkan, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Sosyal Yapısı ve Değişme Eğilimleri*, Kalan yayınları, Ankara 2005, s160.

dikkat çekici yönü düzenli bir artış veya azalış trendi izlememiş olmasıdır. Nüfus artış hızı Türkiye genelinden daha yüksektir. Ancak burada nüfus, Türkiye'nin diğer bölgelerinden farklı bir hareketlilik trendine sahiptir. Çoğunlukla doğal nüfus hareketlerinden farklı bir trend izlemektedir. Bunun çeşitli toplumsal ve ekonomik nedenlerinin olduğu açıktır.⁶⁹

DİE verilerine göre son 73 yılda Türkiye'nin nüfusu yaklaşık beş kat artış göstermiştir. Aynı dönemde, Diyarbakır ilinin nüfusu yaklaşık yedi kat artış göstermiş ve 2000 yılında 1.362.708'e yükselmiştir. Bu nüfusun %76'sı 30 yaş ve altındadır.⁷⁰

Diyarbakır, 1990'lı yıllarda yoğun olarak yaşanan göçlerde bölgenin en fazla göç alan ili olmuştur. Göç için hiçbir maddi ve psikolojik ön hazırlığı olmadığı halde köyünü terk etmek zorunda kalan insanların büyük bir bölümü en yakın ilçe ve illere sığınmışlardır. Diyarbakır bu süreçte taşıyabileceğinin çok üzerinde bir göç dalgasına maruz kalmış ve takriben 10 yıllık bir sürede nüfusu yaklaşık üç kat artış kaydetmiştir.

Bu dönem çarpık kentleşmenin hız kazandığı bir dönem olmuştur. Başını sokacak bir ev arayan binlerce ailenin varlığı, kentin Suriçi gibi tarihi bölgeleri ile Bağlar bölgesi gibi gelişmeye açık bölgelerinde konut piyasasında çok ciddi bir rant alanı oluşmasında katkıda bulunmuştur. İzinsiz, imar planlarına uymayan, çok katlı pek çok yapı bu dönemde inşa edilmiştir.⁷¹

Diyarbakır'ın, 7650 hektar olarak belirlenmiş bulunan kent alanı, göçle birlikte, olağan üstü bir yoğunlaşma yaşamıştır. Göç, bir taraftan, 5 Nisan, Cumhuriyet, İplik Fabrikası ve Beşyüzevler gibi yeni semt ve mahalleler doğururken, diğer taraftan da öncelikle Bağlar, Şehitlik, Ofis, Yenişehir, Suriçi gibi kentin eski yerleşim alanlarının değişmesine ve özellikle bu bölgelerde dikey büyümelerle konut ve nüfus yoğunluklarının artmasına neden olmuştur. Gözeli, Yolaltı, ve Dokuzçeltik gibi köy yerleşmeleri kent alanına katılmış, özellikle Seyrantepe, Şemsiyeler, Huzurevleri, Kayapınar, Dicle Mahallesi ve Ben u Sen gibi mahallelerde gecekondulaşma katlanarak artmıştır.⁷²

⁶⁹ Bağlı-Binici, a.g.e., s.106.

⁷⁰ Erkan, a.g.e., s.58.

⁷¹ Deniz Yüksek, "Yerinden Edilme ve Sosyal Dışlanma: İstanbul ve Diyarbakır'da Zorunlu Göç Mağdurlarının Yaşadıkları Sorunlar", *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek – Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, Dilek Kurban- Deniz Yüksek- Ayşe Betül Çelik- Turgay Ünal- A.Tamer Aker, Tesev Yayınları, İstanbul 2006, s.223.

⁷² 'Mimarlar Odası, Ülkemizdeki Farklılıkların Bizleri Birbirinden ayıran değil, Kültürel Zenginliğimizin Bir Parçası Olduğunu Dile Getirmektedir', <http://www.tmmob.org.tr/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=1517> (13.10.2006)

1950'lerden itibaren kırsal alanlardan Diyarbakır kent merkezine doğru başlayan göçle birlikte, kent kökenli ve kültürlü elit tabaka bölge dışına göç etmeye başlamıştır. Bu eğilim, 1970'li yıllarda daha da hızlanmış, 1980'li ve 1990'lı yıllarda farklı bir ivme kazanmıştır. Diyarbakır kent merkezinin kültürel, dini-etnik dokusu bu süreçte belirgin ölçüde değişmiştir.⁷³

Diyarbakır, politik kimliğini öne çıkaran bir toplumsal yapıya sahiptir. Kentsel sorunların da politik bir zemin üzerinde ele alınmasına neden olan bu yaklaşım, bir yandan Diyarbakır'ın sağlıklı kentleşme sürecini olumsuz etkilerken öte yandan yine politik kaygılarla yerel kültüre yapılan daimi vurgu yeni kentlilerin kentlileşmeleri önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.⁷⁴ Dolayısıyla Diyarbakır'ın, siyasal tercihlere bağlı olarak gelişen sosyal kısıtlar içerisinde, ekonomik ve sosyal içeriği değiştirilmiş bir kentleşme süreci olarak “zorunlu göçlerle hızlandırılmış siyasal kentleşme” olgusunu yaşamaktadır.⁷⁵

1.4.Türkiye’de Göç Olgusu

Türkiye bir göç ülkesi olarak tanımlanmaktadır. İç ve dış göç süreçleri açısından Türkiye çok zengin tarihsel, kültürel ve toplumsal deneyimlere sahip bir ülkedir.

Türkiye’de kırsal alandan kentlere kitlesel göçün geçmişi 19. yüzyıla dayanır. 1850 yılında çıkarılan ‘Arazi Kanunnamesi’ köylülerin topraklarının küçük parçalara ayrılmasına neden olmuş, kırsal kesimde fakirleşmenin ve parçalanmanın başlamasına ve köylülerin vasıfsız büyük işçi akını halinde büyük şehirlere göçüne sebep olmuştur.⁷⁶

Türkiye’de genel olarak, dört önemli göç dalgası veya hareketinden söz edilebilir. Bu göçlerden birincisi, Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu ve toprak kaybetmesi dönemlerinde ayrıca Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da toplumun etnik açıdan temel dinamiklerinin şekillenmesinde etkili olan değişik Müslüman ve Türk asıllı toplulukların Anadolu’ya göç etmesidir. 1900'lü yıllarda başlayan, 1915, 1923 ve sonrasında da devam eden gerek Ermeni göçü gerekse de mübadele döneminde devam eden Rum asıllı nüfusun göç etmesi de bu kapsamda değerlendirilebilir. İkinci göç dalgası ise daha çok sanayileşme ile ilgilidir. 1935'lerden sonra görülmeye başlanan, ama yoğunluklu olarak 1950'den sonra yaşanan tarım ve sanayi dönüşümü ile

⁷³Ahmet Cihan - Mahzar Bağlı, ‘Diyarbakır’da Sosyal Yapı’ <http://www.diyarbakir.gov.tr/sosyal-yapi.html> (04 10 2006)

⁷⁴Bağlı-Binici, a.g.e., s.163-165.

⁷⁵TMMOB, a.g.e., s.71.

⁷⁶Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s. 145.

birlikte kente göçü özendirici politikaların etkisi ile kırsal alandan şehre doğru gerçekleşen göç tablosudur. Üçüncü göç tablosu, yine bu umut arayışının sonucu olarak başta Avrupa ya da Avrupa dışı ülkelere olmak üzere iş gücü veya yerleşim amaçlı göç edilmesidir. Dördüncü göç dalgası ise Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan yoğun çatışma ortamının neden olduğu zorunlu göç şeklinde yaşanmıştır.⁷⁷

Türkiye'de 1946'dan sonra gerçekleşen hızlı ekonomik değişmeye paralel toplumsal dönüşüm, kırdan kente göç olgusuyla kendini ortaya koymaktadır. Ülkemizde, özellikle 1950'li yılların başlarından itibaren hızlanan iç göç süreci, kentleşmenin hızlanmasına paralel olarak artmış, kentsel yerleşmenin nüfus artışını, hem kırsal yörenin hem de Türkiye nüfus artışının üstüne çıkarmıştır. Örneğin 1980 nüfus sayımı sonuçlarına göre ülke nüfusu %2.07 hızla artarken, Kırsal Nüfus %1.34, Kentsel Nüfus ise %3.04 hızla artmıştır.⁷⁸

Tarım sektöründe 1950'lerden itibaren büyük değişmeler olmuştur. Tarımın teknolojik yapısında, işlenen toprakların mülkiyetinde ve tarıma ayrılan kredilerin dağılımındaki değişmeler sonucu olarak ortaya çıkan mülksüzleşme, işsizlik, yüksek orandaki nüfus artışı büyük bir nüfusun tarımdan kopuş sürecini başlatmıştır. Karayolu ulaşımındaki hızlı gelişme mal ve insan akımını hızlandırmıştır. Bu olgu gerek tüketim gerek üretim mallarının kolaylıkla dolaşımını hızlandırmış, başka bir anlatımla tüketim toplumunun⁷⁹ koşullarını hazırlamıştır.

Türkiye'de de nüfus artış hızı 1950'li yıllarda yükselmeye başlamıştır. 1985–1990 yılları arası Türkiye'de şehir nüfusu kırsal bölgede yaşayan nüfusa eşitlenmiş ve 1990 yılı nüfus sayımına göre şehir nüfusu kırsal bölge nüfusunu aşmıştır.⁸⁰

Türkiye'de 1950'li yıllarda yaşanan göçler; bireysel, ailevi, ekonomik sebeplerle gerçekleşmiş iken; 1980'li yıllardan itibaren güvenlik nedeniyle de göç hareketliliği başlamıştır. Güvenlik nedeniyle yaşanan göçler ailelerinin yaşam mekânlarından, toplu biçimde ayrıldıkları anlamına gelmektedir. 2000'li yıllarda ise göç eden nüfusun beşte birinin ekonomik sebeplerle hareketliliği söz konusudur.⁸¹

⁷⁷Murat Barut, 'Çocuk ve Kadın Boyutuyla Göçün Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi', *Göç Konferansı*, 22 Haziran 2002 Diyarbakır. s.19–20.

⁷⁸<http://www2.gantep.edu.tr/~sb18706/goc2.htm> (07.10.2006)

⁷⁹<http://www.gençbilim.com/odev/odevgoster.php?il=eskisehir&id=27047> (06.10.2006)

⁸⁰Habitat-II Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı Taslak, Türkiye Ulusal Komitesi, Kasım 1995.Bölüm–5'ten nakleden: <http://www2.gantep.edu.tr/~sb18706/goc2.htm> (07.10.2006)

⁸¹Nebiye Konuk, 'Göç: Sebep mi? Sonuç mu?', *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, İstanbul 21–27 Mart 2007, Bilimsel Tıp Yayınevi, s.166.

Türkiye’de yaşanan göçlerde, bırakılan bölgedeki olumsuz çevre koşulları ağırlıklı olarak rol oynamaktadır. Yaşanılan yörede toprağın azalan verimi, ormanların tahribi, sel ve taşkınların neden olduğu kayıplar, yeterli yatırım yapılmayışı gibi nedenler insanları ekonomik yönden güçsüz duruma düşürmekte ve göçe zorlanmaktadır. Tarım toprakları, mera ve ormanların tahribi kırsal nüfusun kendine yeterli olacak tutunma şansını tamamıyla ortadan kaldırmaktadır. Ekonomik yönden güç duruma düşen kırsal topluluklar, yaşam şansını daha gelişmiş yörelerde aramak üzere göç etmektedirler.⁸² Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de göç kentin çekici ortamından çok kırsalın itici özelliklerinden kaynaklanmaktadır.⁸³

Türkiye’de göçlerin büyük oranını gönüllü göç grubu oluşturmaktadır. Bu göçler, genellikle kırsal alandan kentlere ve küçük kentlerden büyük kentlere doğrudur. Fakat GAP Bölgesinde göç olgusuna baktığımızda gönüllü göçler kadar zorunlu göç olgusu ile de karşılaşmaktayız. Bunun nedeni bölgenin yaklaşık 20 yıldır yaşadığı terör ortamı ve GAP projesi çerçevesinde yürütülen baraj yapımları nedeni ile meydana gelen zorunlu yer değiştirmelerdir. Bölgede zorunlu göçün en fazla yaşandığı yerleşim birimlerinden birisi de Diyarbakır’dır.⁸⁴

Türkiye; zorunlu göç hareketlerini yaşamış ve hala yaşamaya da devam eden bir ülkedir. Osmanlı İmparatorluğunun toprak kaybetmeye başladığı 18.yy ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu izleyen dönem de (1990’a kadar) hesaba katılırsa, dünyanın değişik yörelerinden Türk ve Müslüman asıllı ortalama 8 milyon insan Anadolu’ya zorunlu nedenlerle geri göç etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu’nun kalabalık nüfus gruplarından birisini oluşturan Ermenilerin (1915) Doğu Anadolu’dan yer değiştirme yoluyla göç ettirilmeleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş döneminde Lozan Anlaşması’nın hükümleri gereğince nüfus mübadelesi sonucu Rumlarla Türk-Müslüman asıllı nüfusun karşılıklı mübadeleleri, zorunlu göç örnekleridir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinden başlayarak demokratik, çağdaş, insancıl ve kendi içindeki kültürel zenginliğin tümünü kucaklayabilecek bir yapı oluşturamamış olması, değişik biçimlerde zorunlu göçe yol açmaktadır. Örneğin; sadece

⁸² ‘Kente Göç ve Geride Kalanlar’ <http://www.kadinveaile.com/aile3/yazilar.asp?x=333> (13. 10. 2006); Eray Utku ‘Kentleşme ve Suç’ http://www.yayin.adalet.gov.tr/dergi/5_sayi.htm (01. 11. 2006)

⁸³ Çelik, a.g.e., s. 108-109.

⁸⁴ Erkan, a.g.e., s.152.

1985–2000 yılları döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nden başka bölgelere yaklaşık 4–4,5 milyon insan göç etmiştir.⁸⁵

Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı kitlesel zorunlu göçü; Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde 1980 yılından sonra gerçekleşmiş, 12 Eylül 1980’den itibaren devam eden sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulamaları güvenlik nedeni ile köy boşaltmalar ve bölgede yaşanan çatışma ortamı, yayla yasağı, kontrollü gıda uygulaması vb. uygulamalar bu kitlesel zorunlu göçün temel nedenini oluşturmuştur.⁸⁶

Türkiye’de isteğe bağlı ve isteğe bağlı olmayan nedenlerle kırsal yerleşim alanları, kasaba, küçük ve orta büyüklükteki kentlerden büyük kent ve çevresindeki alanlara yönelik yoğun ve hızlı bir biçimde gerçekleşen iç göç hareketleri, çok önemli sosyal, ekonomik, kültürel, ekolojik ve psikolojik sorunların oluşmasına yol açmaktadır.⁸⁷

1.5.Göçün Sebepleri

1.5.1.Göçün Genel Sebepleri

Göç olgusu sebepleri itibari ile açıklanırken konu genellikle, ekonomik, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyolojik sebepler açısından incelenmektedir. Bu dört grupta toplanan göç sebeplerini birbirinden tam olarak ayırmak mümkün değildir. Çünkü bu sebepler birbirine bağımlı ve birbirini etkilemektedir⁸⁸

Türkiye’de kırsal kesimden kente göç nedenleri çok çeşitli faktörlere dayanmaktadır. Bunlardan bazılarının şöylece sıralamak mümkündür;

- a) Tarım kesiminin ulusal gelir içindeki payının küçülmesi ve işgücünün azalması.
- b) Sanayi kesimindeki birey başına gelirin, tarım kesimindeki birey başına gelire göre 4,5 kat daha fazla olması
- c) Kentlerin eğitim ve sağlık konularındaki imkânının fazla olması
- d) Güvenlik nedeniyle yaşanan iç göçlerde kentlerin daha güvenli olmasıdır.⁸⁹

⁸⁵ Murat Barut, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden İçel İli ve Çevresine Göç Eden Kadınların Göç Öncesi-Göç Sonrası Yaşam Koşulları-Sorunları Beklentileri ve Göç Sonrası Uyum ve Bütünleşme Eğilimleri Araştırma Raporu*, Mersin, 2001, s.2,3.

⁸⁶ Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği İnsan Hakları Komisyonu Zorunlu Göç Raporu Aralık 2003, <http://www.tmmob.org.tr/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=361&mode=thread&order=0&thold=0> (25.05.2006)

⁸⁷ Barut, a.g.m., s.4.

⁸⁸ Rüstem Erkan, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilim Adamı Yayınları, Ankara 2004, s.81.

⁸⁹ Oytun Hastürk, *Bireysel Ruh Sağlığı Açısından Göç*, <http://www.bursapsikiyatri.com/index.php?pg=makale&id=229> (03 06 2006)

- e) Tarıma yeni teknolojinin gelişi;
- f) Hızlı nüfus artışı ve yaşam biçiminin sınırlılığı;
- g) Kentlerdeki sosyal ve kültürel imkânlardan yararlanma isteği;
- h) Kentlerin iş yönünden çekiciliği;
- i) Haberleşme ve ulaşım olanaklarındaki gelişmeler;
- j) Toprağın bölünmesini engelleyen eski geleneklerin yerine hukukun etkinleşmesiyle toprakların miras yoluyla bölünmesi.⁹⁰

Kırsal kesimden kentlere göçü yaratan en önemli faktör, kapitalist ilişkilerin yayılmasıyla beraber kırsal ekonomilerin dışa açılmasıdır.⁹¹

Tarımda modern üretim araçlarının kullanılması, makinenin tarıma girmesi, tarımsal üretim sürecinin her aşamasında eski yöntemlerin terk edilmesi, buna karşılık, üretimi etkileyen yeni girdilerin artan oranda kullanılması, tarımda ihtiyaç duyulan insan gücü miktarını azaltmaktadır. Diğer bir deyimle, tarım kesiminde yeni üretim tekniklerinin kullanılması, göç eğilimini artırmıştır.⁹² Artan köy nüfusuna karşılık üretimin yeterince artmayışı ile aşiret köylerinde traktörleşmenin (makineleşmenin) yol açtığı işsizlik ve bu nedenle ortaya çıkan geçim sıkıntısı da göçün önemli nedenlerinden birini teşkil etmektedir.⁹³

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bu genel sebepler dışında, 1990'lı yıllarda yoğunlaşan zorunlu göçün ise daha özel sebepleri vardır. Bölgede bundan önceki dönemlerde gerçekleşen göç; geçim sıkıntısı, toprak yetersizliği vb. ekonomik sebeplerle⁹⁴ sınırlı sayıda ailenin katıldığı ve ailelerin koşullar el verdiğince planlayarak giriştikleri bir süreç⁹⁵ iken bu dönemden sonra gerek sebep gerekse doğurduğu sonuçlar itibari ile tamamen farklı bir seyir izlemiştir.

Mazlum Der'in konu ile ilgili olarak 1995 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaptığı bir araştırma sonucunda hazırlanan raporda söz konusu sebeplerden bazıları şöyle sıralanmıştır.⁹⁶

1. Güvenlik güçlerinin köy boşaltmaları,
2. Can güvenliğinin kalmaması,

⁹⁰ <http://www.forumturka.net/forum/archive/index.php/t-41131.html> (13.10.2006)

⁹¹ Jan Nederveen Pieters, 'Göç Sürecinde İslam', *Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, Der: Ayşe Öncü-Petra Weyland, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.239.

⁹² Erkan, a.g.e., s. 81.; Ahmet Türkylmaz-Abdulhaluk Çay-B.Zakir Avşar-Mustafa Aksoy, a.g.e.,s.9.

⁹³ Ahmet Özer, *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*, Elips Yayınları, Ankara 2003, s. 183.

⁹⁴ TMMOB, a.g.e., s.27.

⁹⁵ Kalkınma Merkezi,(Eğitim, Araştırma, Uygulama, Danışmanlık, Üretim ve İşletme Kooperatifi), *Zorunlu Göç ve Etkileri*, DU&SE Ajans, Diyarbakır 2006, s.16.

⁹⁶ Mazlum Der İstanbul Şubesi, *Zorunlu Göç Raporu*, 1995. s.3-4.

3. Gıda ambargosu,
4. Ekonomik sıkıntılar,
5. Gelir kaynaklarının tükenmesi,
6. Sosyal bunalımlar.

1.5.2.Göçün Kadınlara Özgü Sebepleri

Kadınların göç karar sürecine katılımları, göç gerekçeleri, kente uyumları, kentsel mekânla kurdukları ilişki biçimleri ve kentte işgücüne katılımları çeşitli yönlerden erkeklerden ayrılmaktadır ⁹⁷

Kadınlara özgü göç nedenlerine bakıldığında, kadınların ailenin herhangi bir nedenle (iş bulmak, iş tayini, vb.) göç eden erkek üyelerini takibinin en önemli nedenlerden biri olduğu görülmektedir. Bu durumda, göç kararı kadının bağımsız bireysel kararı değildir.⁹⁸ Bu sebeple göç nedenleri açısından ‘bağlantılı göç’ çoğunlukla kadınlara özgü bir göç nedenidir. Bağlantılı göç ailenin herhangi bir nedenle (iş bulmak, iş tayini, vb.) göç eden erkek üyelerini takip eden kadınların hareketini tanımlayan bir olgudur. Burada kadının birey olarak bağımsız bir göç kararından ziyade, aile içindeki konumuna (eş, anne, kız çocuk) bağlı olarak yeni bir mekâna taşınması söz konusudur. Aynı bağlamda yine ağırlıklı olarak kadınlara özgü başka bir göç nedeni olan ‘evlilik göçü’nü de ele almak mümkündür.⁹⁹

Göç araştırmalarında kadınlar açısından göçün psiko-sosyal boyutunda içerdiği cazibeler göz ardı edilmiş gibi görünmektedir. Köy işlerinin yıpratıcılığının iyice farkına varan kadınlar kent evinin kolaylıklarına ve daha fazla kişisel özgürlüğe sahip olmayı istemektedir. Köydeki kadınlar için her gün televizyonda seyrettikleri kentli kadınlar gibi konuşma, giyinme, kentli kadınların kullandıkları mutfak eşyaları ve tüketim mallarını kullanabilme, çocuklarını daha iyi okullara gönderebilme ihtimali de kentleri kadınlar için cazip kılmaktadır. Göçün geniş aileden koparak gerçekleştiği durumlarda ise, kent, kadına eşinin ailesinin baskısından uzaklaşabileceği, “gelinlik”

⁹⁷ İrem Yaluğ, ‘Göç Bağlamında İstanbul’da Kadın Olmak’, *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, İstanbul 21-27 Mart 2007, Bilimsel Tıp Yayınevi, s.151., Çağla Ünlütürk, ‘Köyden Kente Göç Sürecinde Kadının Emeği’, http://www.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=215&Itemid=2 (25.10.2006)

⁹⁸ Ünlütürk, a.g.m. ; Yaluğ, a.g.m., s.152.

⁹⁹ Pınar İlkaracan, İpek İlkaracan, ‘1990’lar Türkiye’sinde Kadın ve Göç’, http://www.kadininsanhaklari.org/id_352(25.10.2006)

vazifelerinden ve “kaynana dırdırından” kurtulabileceği, eşi ve çocuklarıyla ilgilenilebileceği bir hayat vaat eder.¹⁰⁰

1.6.Göçün Sonuçları

1.6.1.Göçün Genel Sonuçları

İnsanlık tarihinin büyük bir bölümü coğrafi yer değiştirme olarak nitelendirilebilecek göçlerden oluşmaktadır. Göçler coğrafi olmasının yanı sıra ekonomik ve kültürel nitelik de taşır. Göç sonucu kültürlerin çatışması, bazen iki kültürün karışımı, bazen sıkıntının kaynağı, bazen uyum ve entegrasyonun yolu, bazen hasta bir zihniyete geçiş olur. Bu yüzden göç makro düzeyde toplumu, mikro düzeyde bireyi sarsan bir durumdur.¹⁰¹ Medeniyetleri oluşturan veya sonlandıran itici güç de bu göçler olmuştur.

Kişilerin bir yerden diğerine göç etmesi göçmenlerin kendileri üzerinde ve taşındıkları grup ve yapı üzerinde çeşitli etkilerde bulunur. Tarihsel olarak göçün en önemli sonucu kültür yayılmasıdır. Göç, kültürel ve coğrafi olarak izole kişiler arasında temasa ve iletişime yol açar. Davranış örüntüleri değiş tokuş edilir, yeni fikirler oluşturulur, kültür zenginleştirilir ve yaygınlaştırılır. Bu kişilerin birbiriyle karışımının her zaman barışçıl bir süreç olduğu veya hızlı sosyal ilerlemelere yol açtığı anlamına gelmez.¹⁰²

Göç, göç edenlerin hayatlarında etkili olan faktörlerde köklü değişikliklere yol açmasından dolayı; göçerlerin hayatındaki istikrarlı ortamın bozulmasına neden olan bir etken olarak belirdiği söylenebilir. Kentte sosyal kontrol mekanizmalarının formelleşmesi ve geleneksel cemaat ilişkilerinin çözülmesi, göçmenin sosyal hayatı ve şahsiyeti üzerinde önemli değişikliklere yol açmaktadır.¹⁰³

Göç sonuçları itibariyle kişilik üzerinde kalıcı sosyal ve psikolojik etkiler bırakabilir. Sosyologlar göçün insanlar üzerinde bıraktığı etkinin izlerinin 40 yıl sonra bile görüleceğine dikkat çekmektedirler.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Ünlütürk,a.g.m.; Tahire Erman, ‘Köyden Kente Göç, Yoksulluk ve Kadın’ <http://66.102.9.104/search?q=cache:I5zl8ygz9uUJ:eski.ucansupurge.org/newhtml/bulten/12/sayfa24-25.php+g%C3%B6ç+yoksulluk&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=1> (30 10 2006)

¹⁰¹ Cahit Aslan, ‘Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Göçün Aile ve Çocuk Eğitimi Üzerindeki Etkisi’, <http://egitim.cu.edu.tr/myfiles/open.aspx?file=942.doc> (23 02 2007)

¹⁰² Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?* , çev: Nilgün Çelebi, Attila Kitabevi, 3.Baskı, Ankara 1996,s. 156.

¹⁰³ Turhan Yörükan, *Gecekondular ve Gecekondulu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri*, İmar İskân Bakanlığı Yayınları, Ankara 1968, s. 19–26’dan nakleden: Çelik, a.g.e., s.32.

¹⁰⁴ Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği İnsan Hakları Komisyonu Zorunlu Göç Raporu Aralık 2003, <http://www.tmmob.org.tr/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=361&mode=thread&order=0&thold=0> (25.05.2006)

Göç; göç edenin gerçek toplumundaki sosyal destek ağlarını koparır ve onu farklı bir topluma adapte olmaya zorlar; göçerler tanıdık/alışık olmadıkları bir sosyo-ekonomik sistemde ekonomik olarak hayatta kalma ve sosyal hareketlilikle baş etmek zorunda kalırlar. Bu kökten koparıcı deneyimlere, yeni bir dil kazanma ve göç edilen kültürün değerlerine uyma problemleri eşlik eder.¹⁰⁵

Göç, psiko-sosyal bir travmadır. Bir insanın bir yerden başka bir yere göç etmesi yaşam tarzında bir farklılaşma meydana getirir ve psikolojik düzeyde yaralanma yaşanır. Göç yaşayan insan da, bir yakınıni kaybetmiş veya sevdiği bir şey hayatından çıkmış gibi matem tepkisi oluşur.¹⁰⁶

Göç-öncesi dönemden kaynaklanan faktörler arasında göçün nedeni ve de kaybedilecek şeylerin çapı, derinliği çok önemlidir. Zorunlu göç, 'gönüllü' göçten daha fazla olumsuzlukla yüklüdür. Hayatını, güvenliğini kurtarmak için bir yerden kaçmak zorunda kalan bir kimse, hem buna yol açan tehditlerin ve eziyetlerin yarattığı travmayla hem de aniden, tamamen hazırlıksız bir şekilde yerinden yurdundan kopmanın getirdiği sorunlarla uğraşmak zorundadır.¹⁰⁷

Göçle birlikte aile bağlarının çözülmesi, işsizlik alkol ve madde tüketiminin artması, sosyal ve ekonomik koşullardaki bozulma ruhsal sorunları ve intihar hızlarındaki artışı beraberinde getirmektedir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde göçün yoğun olarak yaşandığı 1991-1997 yılları arasında intihar hızları % 137 artmıştır.¹⁰⁸

Göç eden aileler ve onların çocukları arasında, göç öncesi ve sonrasındaki sosyokültürel normların farklılaşması nedeni ile aile içi çatışmalar yaşanmaktadır. Bu çatışmalardan kaynaklanan gerginlik te ergenlerin madde kullanım eğilimlerini artırabilmektedir.¹⁰⁹

Göçle büyüyen az gelişmiş toplum kentlerinde, modern sektörlerde istihdam imkânı olmadığı zaman yoksulluk kültürü ortaya çıkmaktadır. Bu kesimin bir yoksulluk

¹⁰⁵ Gün, a.g.m., s. 13

¹⁰⁶ Nevzat Tahrân, Göç ve Kadın, http://www.mcatürk.com/mca_icerik_detay.php?icerikid=240 (03 06 2006)

¹⁰⁷ Murat Paker 'Psikolojik Açıdan Göç', Birgün Gazetesi, Pazar Eki (6 Kasım 2005)

¹⁰⁸ Abdurrahman Altındağ, 'Göç ve İntihar Epidemolojisi', , XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı, İstanbul 2007, Bilimsel Tıp Yayınevi, s.38.

¹⁰⁹ Yıldız Akvardar, 'Göç Ergenler ve Bağımlılık', XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı, İstanbul 2007, Bilimsel Tıp Yayınevi, s.7.

kültürüne sahip olduğu ve koşullar değiştikçe bunalımlı ve sadece anlık yaşamaya önem verdikleri, geleceğe ise önem verilmediği görülür.¹¹⁰

Şehre yeni göç edenler ya da şehirde kalış süresi içinde şehirle kültürel ve ekonomik açıdan bütünleşmeye imkân bulamayanlar ‘bir yere, bir gruba ait olma’ ya da bir ‘kimlik edinme’ gibi sebeplerle bazı patronaj (himaye) ilişki ağlarına yönelmeleri söz konusu olabilmektedir.

Göç olgusu genellikle artan nüfus ve işsizlik sonucunu yaratarak sosyo-ekonomik durumun bozulmasını tetiklemekte, sağlık hizmetleri ve hizmetten yararlanma yetersiz kalmaktadır. Göç edilen yerleşim bölgelerinde (genellikle kentin varoşları) temiz su kullanımının azalması, sanitasyon yetersizliği, kötü hijyenik durum ve kalabalık ev yaşamı başta tifo, kolera, üst ve alt solunum yolu hastalıkları, tüberküloz olmak üzere enfeksiyon hastalıklarının artmasına yol açmakta, beslenme yetersizliği (malnütrisyon) immün sistemi de etkileyerek enfeksiyon riskini artırmaktadır.¹¹¹

Kente göç eden nüfusun eğitim düzeyi çok düşüktür ve çoğu kent ortamında geçerli mesleki becerilere sahip olmayan vasıfsız işgücü konumundadır. Geçici işlerden sağlanan gelirin düzenli olmayışı, ailelerin çocuklarını küçük yaşlarda, bazen okulla bir arada bazen de okuldan alarak bilgi-beceri gerektirmeyen herhangi bir işte çalıştırmalarına yöneltebilmektedir. Çocuk emeği, sosyal güvenlik ve benzeri düzenlemelerden yoksun, düşük ücretli bir istihdam olanağı olarak görülmektedir.¹¹²

Kırsal tarımsal yapıdaki değişme ile kentsel endüstriyel yapıdaki değişme arasındaki hız farkı yüzünden kentlere yığılmış, üretici olmayan, küçük hizmet işlerinde çalışıp çok az bir geliri bulunan büyük yığınların gerek çalıştıkları işte, gerekse kazandıkları gelirle hiçbir güvenlikleri yoktur.¹¹³ Bu nedenle de bütünleşme olamamakta ve göç edenler ötelenmektedir.

İç göçün büyük, modern toplumlardaki etkisi, kültürün kentleşmesi olmuştur.¹¹⁴ Ancak Türkiye’de göç sanayileşme ile paralel olarak gerçekleşmediğinden söz konusu durumun tersine olarak kent kültürü kırsallaşmaktadır. Kır kökenlilerin yanlarında

¹¹⁰Tuncay Güloğlu- Muharrem Eş, ‘Göç Edenlerin Kentliye Duyduğu Eziklik Duygusu’, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=239 (30 10 2006)

¹¹¹Ahmet Arvas, ‘Göç ve Çocuk, Göçün Çocuk Üzerindeki Bedensel Etkileri’, *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, İstanbul 2007, Bilimsel Tıp Yayınevi, s.93. ; TMMOB, a.g.e., s. 47.

¹¹²‘Haydi kızlar Okula Kampanyası’ Bilecik 2006 Yılı Durum Tespit Raporu <http://bilecik.meb.gov.tr/haydi/Bilecik%20Durum%20Tespit%20Raporu.doc> (27 10 2006)

¹¹³ Mübeccel B. Kıray, *Kentleşme Yazıları*, 2. Baskı, İstanbul, Bağlam yayınları, s. 102 vd.’dan nakleden: Yasemin Işıktaş, ‘Göç Kadın ve Suç’, *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, İstanbul 21–27 Mart 2007, Bilimsel Tıp Yayınevi, İstanbul 2007, s. 124.

¹¹⁴ Fichter, a.g.e, s. 156.

taşıdıkları gelenekleri ve ilişkileri ile kenti değiştirmeye başladıkları görülmektedir. Bu da bir tür arabesk kültürün doğmasına neden olmaktadır. Bu durum “kültürel gecekonduculuk” olarak ifade edilmiştir.¹¹⁵

Göç olgusu şiddetin ve saldırgan davranışın ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Göç edilen yerdeki uyum evresinde, kültür çatışması ve toplumsal çözülme insanların boşlukta kalmasına yol açar. Böylesi travmatik durumlarda, psikolojik sorunlardan sakınabilmenin en elverişli yollarından biri politizasyon düzeyinin ve radikalleşmenin artmasıdır.¹¹⁶

Görelî yoksunluk duygusu radikal eğilimleri arttıran bir faktördür. Bu duygunun kentleşme sürecindeki birinci kuşaktan çok, kendini şehrin gelişmiş kesimi ile karşılaştırmaya, umutlarını bu kesimin oluşturduğu değerlere göre biçimlendirmeye başlayan ikinci kuşakta ortaya çıkma ihtimali daha yüksektir.¹¹⁷

1.6.2.Zorunlu Göçün Sonuçları

Göç olgusu incelenirken zorunlu göçle gönüllü göçü ayrı ayrı ele almak gerekir. Çünkü zorunlu göç, göç kararının alınışından göçün neden olduğu sonuçlara kadar birçok yönü ile gönüllü göçten farklı özellikler göstermektedir.

Zorunlu göç, etkileri itibariyle gönüllü göçe nazaran çok daha derin psikolojik ve sosyal kopuş ve altüst oluşa neden olur. Zorunlu göç konusunda yapılan çeşitli çalışmalara göre, göç edenler çok zor koşullarla karşılaşmaktadırlar. Zorunlu göçe maruz kalanların yaşadıkları en büyük sorun ise iş bulamamaktan kaynaklanan geçim sıkıntısı olarak tespit edilmiştir. Evlerini, mallarını, geçim olanaklarını kaybeden insanlar için göç maddi bir kayıp olup, yeni mekânda iş bulamamak bu kayıp duygusunu pekiştirmektedir. Göçenlerin kent ortamında geçerli olan beceri ve bilgilerle donatılmış olmamaları da yaşamlarını son derece zorlaştırabilmektedir.¹¹⁸

Zorunlu göç genellikle travmatik olayların tetiklemesi ile başlar. Memleketten, yuvadan, ana ocağından ayrılma kararının verildiği süreç, çoğu zaman ailelerin parçalanması ile sonuçlanır. Güvensizlik, yalnızlık ve yas gibi pek çok bilişsel sorun bu

¹¹⁵ Bağlı- Binici, a.g.e, s. 98.

¹¹⁶ Adnan Özçetin, ‘Göçmenlerde Fanatizm’,*XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, Bilimsel Tıp Yayınevi, İstanbul 2007, s.74-75.; Parker, a.g.m.

¹¹⁷ Emre Kongar, ‘Kentleşen Gecekondular Ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu’, *Kentsel Bütünleşme, Türk Sosyal Bilimler Derneği- Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yay*, Ankara 1982,s.34-34’ten nakleden: Çelik, a.g.e. s. 72.; Barut, a.g.m., s.4-5.

¹¹⁸ İlkaracan, İlkaracan agm.

süreçte tetiklenir.¹¹⁹ Zorunlu göç, yarattığı etkiler bakımından bir afet türü olarak değerlendirilmektedir.¹²⁰

Zorunlu iç göç mağdurları yedi tipik boyutta yoksunlaşmayla karşı karşıya kalmaktadırlar, Bunlar; topraksızlık, evsizlik, işsizlik, marjinalleşme, besin güvencesizliği, ölüm oranlarında artış ve toplumsal kopukluktur. Bu yoksunlaşma, marjinalleşme ve toplumsal kopukluğun, özellikle göç edenlerin belirgin bir etnik aidiyetleri söz konusu olması durumunda daha yoğun yaşandığı söylenebilir.¹²¹

Zorunlu göçe maruz kalanlarda travma sonrası stres bozukluğu, duygudurum bozuklukları, davranış bozuklukları gibi psikiyatrik sorunlara sıklıkla intihar düşünceleri ve girişimleri eşlik etmektedir.¹²²

Zorunlu göç; geleneksel geçim kaynaklarından kopma ve bu kaynaklara ulaşamama, sosyal yurttaşlık haklarından yararlanamama, konut sıkıntısı, iş gücü piyasasında rekabet edememe ve yoksulluk ile çocuk emeğinin istismarı, eğitim hakkı ve fırsatlarından yararlanamama gibi sonuçları ile yerinden edilenler açısından bir sosyal dışlanmaya yol açmaktadır.¹²³

Zorunlu göçle kent merkezlerine gelenler başta sağlık, eğitim, istihdam ve konut olmak üzere çok boyutlu sorunlarla karşılaşır. Köylerini çok kısa bir sürede terk etmek zorunda kalan aileler kente maddi ve manevi yönden hazırlanmadan, gerekli ekonomik birikimi yapmaya ve ilişkileri kurmaya fırsat bulamadan göç etmek zorunda kalırlar. Özellikle köyleri yakılan veya köye giriş çıkışları yasaklanan zorunlu göç mağdurlarının köyleri ile bağlantıları tümüyle koptuğu için, önceki göçmenlerin kentteki yaşam stratejilerinde önemli bir yer tutan köyden mal desteği kesildiğinden göçmenler kentte çaresiz kalmaktadırlar.¹²⁴

Uygunsuz fiziki şartlarda inşa edilmiş gecekondular birçok sosyal ve psikolojik sorunu beraberinde getirmektedir. Örneğin, 70–80 metre karelik gecekondulara yerleşen

¹¹⁹ A. Tamer Aker, 'Ruhsal Süreçler Açısından Zorunlu Göç ve Yerinden Edilme', *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek – Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, Dilek Kurban- Deniz Yüksek- Ayşe Betül Çelik- Turgay Ünal- A. Tamer Aker, Tesev Yayınları, İstanbul 2006, s.61.

¹²⁰ TESEV, 'Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri Araştırma Raporu', http://www.tesev.org.tr/etkinlik/yerinden_edilme.php (25.05.2006)

¹²¹ TMMOB, a.g.m.

¹²² Abdurrahman Altındağ, 'Göç ve İntihar Epidemolojisi', *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, İstanbul 21–27 Mart 2007, Bilimsel Tıp Yayınevi, s.38.

¹²³ Yüksek, a.g.m., s.157.

¹²⁴ Füsün Üstel- Özlem Ece, 'Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş', *Göç-Der Haber Bülteni*, (2004) S. 27, s. 4.

göçmenlerde, geleneksel mahremiyet anlayışı yozlaşmaktadır. Bazı durumlarda gençler mahremiyetten mahrum kalma gerekçesi ile yaşlıları dışlamaktadırlar.¹²⁵

Göçmenlerdeki gelecek kaygısı köklü değerlerde aşınmalara yol açmaktadır. Örneğin kendileri için uygun görmemelerine rağmen kadınlar, geleceklerini güvence altına alma ümidiyle, çocuklarının uygunsuz giyimlerinde hoşgörülü ve bağışlayıcı olabilmektedirler.¹²⁶ Genç kızlarda ve kadınlarda dini duygu zayıflığı, yoksulluğa tahammülsüzlükle birleşince, kolay kazanç yolu olarak düşünülen fuhuş ortamlarına da iltifat edilmektedir.¹²⁷

1.6.3.Göçün Kadınlara Özgü Sonuçları

Genel bir olgu olarak göç'ün özelde ise zorunlu göçün olumsuz etkilerinden en fazla nasibini alan toplumsal grup kadınlardır. Kadınlar, hem gönüllü hem de zorunlu göçün olumsuz etkilerine erkeklerden ve hatta çocuklardan daha fazla maruz kalırlar. Bunun yanında göçün kadınlar açısından bazı olumlu etkilerinin olduğunu da söyleyebiliriz.

Çeşitli çalışmalar göçün etkileri ve göç edilen mekânla olan etkileşim açısından da cinsiyet farklılıklarına işaret etmektedir. Örneğin, 'ev kadınılaşma' süreci ve bunun olumsuz etkileri¹²⁸ göçün yalnızca kadınlara özgü bir etkisidir.¹²⁹

Göç etmiş olan erkeklerin yeni mekânlarında algıladıkları sorunlar, ekonomik sıkıntılar, gerekli kaynaklara sahip olmadıklarında toplumsal statüyü koruma ya da kazanma zorluğu ile bağlantılıyken, aile ve ev içi ilişkileri düzenleme görevini genellikle üzerlerine alan kadınlar için göç edilen mekândaki sorunlar genelde aileye ilişkin olaylardan kaynaklanmaktadır.¹³⁰

Türkiye'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri göç olgusunun olumsuz sonuçları ile birlikte en bariz şekilde görüldüğü yerlerdir. Ancak bu toplumsal gerçekliğin, özellikle de kadınlar açısından yeterli derecede araştırma konusu edildiği söylenemez.

¹²⁵ Cihan Aktaş, *Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği*, Beyan Yayınları, İstanbul 1992, s. 225,226

¹²⁶ Cihan Aktaş, *Sistem İçinde Kadın*, Beyan Yayınları, İstanbul 1991, s.100

¹²⁷ Aktaş, a.g.e., s.91; Bkz. Mazlum-Der ,a.g.m., s.6.

¹²⁸ 'Ev kadınılaşma' olgusu, sonuçlarını kadının psikolojik ve sosyal durumunda çeşitli gerilme ve daralmalarla gösterir. Örneğin, ev merkezli faaliyette bulunan kadın için ev, onu toplumdan yalıtın bir hücre, bir kafes; onu derinliklerde kaybeden bir labirent gibi telakki olunur. Bu durumda kadın gittikçe eviyle özdeşleşir; edilgenleşir ve kendi başına karar alamaz. Böylece ev dışına çıktığında kendine güvenini yitirir ve açık alanlarda, toplum içinde nasıl hareket edeceğini, ne yapacağını bilemez hale gelir. Bu durumda evi kadın için güven uyandıran bir yuvadan ziyade, çarşıda sokakta elini ayağını kesen korkulara karşı en makul bir sığınak, bir tecrit mekânı olmuştur. Bkz. Cihan Aktaş, *Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği*, Beyan Yayınları, İstanbul 1992, s. 72-73.

¹²⁹ İlkaracan, İlkaracan a.g.m.

¹³⁰ İlkaracan, İlkaracan a.g.m.

1.6.3.1. Göçün Kadınlara Özgü Olumlu Sonuçları

Türkiye’de kırdan kente göç kapsamında yapılan araştırmaların çoğunluğunda kadınların köydeki baskıcı gelenek ve göreneklerden kurtuldukları ve kentin sunduğu olanakları kendileri için kullanabilecekleri varsayılarak, göç kadınlar için olumlu bir deneyim olarak yorumlanmaktadır.¹³¹

Ancak göçmen kadınların hem eğitim düzeylerinin yetersizliği ve dil problemi nedeni ile kamu kurumlarının sunduğu hizmetlerden yararlanamama hem de kent merkezinde erkeklerin kadınları her yönden denetleme konusunda artan baskıları, kadınların kentsel olanaklardan yararlanma sınırlarını daraltmaktadır. Bununla birlikte daha önce hiç şehir görmemiş göçmen kadınlar, ilk şaşkınlıklarını üzerlerinden attıktan sonra modern hayata dair olanlara merak salmakta ve geleneksel dar kalıpları sorgulamaktadırlar.

Kırsal alandayken çeşitli gerekçelerle okutulmamış kadınlar şehirlere göç ettikten sonra okuma-yazma kursları, toplum okuma merkezleri gibi yerlere devam etmek sureti ile okuma yazmayı öğrenebilmektedirler.

Köyde kalabalık aile içinde üretim ve hizmetleri takdir edilmeyen kadın şehirde kendine ait evinin düzeninde tasarrufu elinde bulundurmakla kendini özgür ve önemli hissedebilir. Ancak ‘ev kadını’laşmasıyla onun başkaca psiko-sosyal sıkıntılara maruz kalma tehlikesi vardır.

Şehirde kitle iletişim imkânlarından daha yoğun olarak faydalanabilmesi kadının kültürel altyapısını geliştirebilmekte, bu da onun bireysel hak ve özgürlükleri konusunda daha talepkar davranmasında ve kendisine biçilen geleneksel statü ve rollerin çevrelediği sınırların aşınmasında etkili olmaktadır.

Şehirde sağlık hizmetlerinin daha iyi ve bunlara ulaşmanın daha kolay olması hasebiyle temel sağlık hizmetlerinden yararlanması kolaylaşmaktadır. Bundan dolayıdır ki göçten sonraki bebek ölüm oranları göç öncesine göre daha düşük olmaktadır.

Kırsal alanda kadınlar siyasal kimlik açısından bir birey gibi görülmemelerine karşın şehirlerde (en azından bazı siyasi oluşumlarda) politik söylemin birer taşıyıcısı ve bu söylemin taban bağlantılarının inşacısı konumuna gelebilmektedirler. Bu durumda kadınlar kendilerini daha özgür birer birey olarak görebilmektedirler.

Kentsel hayatın mistik toplumsal grupları olan tarikatlar ve dayanışma bağlarının güçlü olduğu cemaatler, bir yandan mensubu olan kadınlar için en başta birer

¹³¹ İlkaracan, İlkaracan a.g.m.

dayanışma, yardımlaşma ve sosyal güvenlik mekanizması olarak işlev görürken diğer yandan modernleşme sürecinde kadını sosyalleştirici ve onun ahlaki, manevi ve psikolojik motivasyonu konusunda da ayrı bir işlev yüklenmektedir.¹³²

Kent kültürüyle karşılaşmada yaşanan ilk şoktan sonra kadının konumunda, (ataerkil kültürün geleneksel cinsiyet rollerine bağlı olarak oluşan değerlerin sınırlayıcı etkisine rağmen) en azından bazı alanlarda yeni anlayışlarla oluşan bazı farklılaşmalar görülmektedir. Kadının eğitimi konusunda kırsalda süregelen anlayışın köklü bir değişime uğradığını gösteren önemli parametrelerden bir tanesi de kız çocuklarının okutulmasında görülen artış oranıdır.

Kentteki modernleşme araçlarının etkisi ile, kırsalda ‘kadınları yalnızca aile kurumunun bir uzantısı olarak görme eğilimi ile, eş, anne ve ev kadınına yapılan vurgunun¹³³ geçersizleşmesinin neticesinde, kadınlar varlıklarını özel alanın sınırları dışına taşıma çabasına girmektedirler.

Şehirlere göç etmiş kadınlar birer veli olarak çocuklarının eğitim öğretim etkinlikleri ile daha fazla ilgilenmektedirler. Bu anlamda okul ve öğretmenlerle işbirliği çabaları köydekine göre daha gelişmiştir.

Diğer taraftan bütün dramatik sonuçları ile birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da özellikle 1990’lı yıllarda yoğunlaşan zorunlu göç kadınlar açısından okunduğunda, bu göçlerin kadını modernleştiren ve ona kimlik kazandıran bir potansiyeli ihtiva ettiği söylenebilir. Bu olumlu sonuçlar ikinci kuşaktan sonra daha açık olarak fark edilebilmektedir.

Kırsal hayattan kente gelerek çalışmak, geleneksel kadınlara yeni bir hayat şansı vermekte, onlara kendilerini geliştirme fırsatlarını sunmaktadır. Kentsel yaşamın kadınlara ekonomik olarak zenginleşme, hayat standartlarını yükseltme, daha özgür olma, zihinsel dünyalarını genişletmek suretiyle kendi dünyalarını değiştirme imkânlarını sunmasından ötürü göçün geleneksel kadınlar açısından olumlu etkileri inkâr edilemez.¹³⁴

Zorunlu göç süreciyle birlikte, daha önce modernleşme imkânı olmayan önemli sayıda kadın şehirlileşmiştir. Bu kadınlar hastaneyle, sağlık ocağıyla, nüfus planlama teknikleriyle, televizyonla, okulla, gazeteyle, bazı sosyal etkinliklerle tanışma imkânı

¹³²Ünver Günay, ‘Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Tarikatlar’, İslamiyat (2002) S.4, s.158.

¹³³Feride Acar, “İslamcı İdeolojide Kadın: Türkiye’de Üç İslamcı Kadın Dergisi”, Çağdaş Türkiye ‘de İslam, ed.Richard Tapper, Sarmal Yayınları, İstanbul 1993, s. 205–236’dan nakleden: Celalettin Çelik ‘Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dini yönelimler’, İslamiyat,(2002) S.4, s.95.

¹³⁴Population Migration and Women's Health, <http://www.womenofchina.cn/focus/health/12271.jsp> (07.07.2007)

bulmuşlardır. Örneğin; sadece Siirt valiliğince, bir yıl içinde 3596 imam nikâhlı çiftin resmi nikâhı, 16016 yetişkin kişinin de doğum kaydı yapılması ile bir anlamda kayıt dışı "kara" nüfus kayıt altına alınmıştır. Bu ve benzeri gelişmeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kadınlar üzerinden daha derinden modernleşmesinin kapılarını da aralamaktadır ¹³⁵

1.6.3.2.Göçün Kadınlara Özgü Olumsuz Sonuçları

İster gönüllü, ister zorunlu olarak gerçekleşsin, göçün olumsuz etkilerini en yoğun olarak yaşayan toplumsal grup kuşkusuz çocuklar ve kadınlardır. Göç kadın ilişkisine bakıldığında güvenlik nedeniyle göç etmek zorunda kalanların, diğer nedenlerle göç edenlere oranla, göçten çok daha olumsuz etkilendikleri görülmektedir. ¹³⁶

Ailenin yapı ve fonksiyonlarının toplumsal değişmeye paralel olarak değişime uğradığı sosyolojik bir vakıdır. ¹³⁷Göç ise önemli bir toplumsal değişme sürecidir. Kırsal ve şehir kesimindeki aile yapıları arasında büyük farklılıklar vardır. Kırsal alanda aile iktisadi anlamda bir üretim birliğini ifade ederken, bu birlik içerisinde kadın, üretimin planlanmasından işlerin yürütülmesine kadar her türlü karar aşamasında söz sahibidir. Bu durum onun sosyal statüsünü de belirlemektedir. Ancak göç ile birlikte şehir hayatına katılan aile üretim birliği olmaktan çok bir tüketim birliğine dönüşmektedir. Ailenin iktisadi bağlamdaki bu dönüşümü, sosyal statü ve rollerde farklılaşmaları da beraberinde getirir. Bu yeni durumdan en olumsuz etkilenen toplumsal grup, kuşkusuz kadınlar olmaktadır.

Göç öncesinde tarım ve hayvancılıkla uğraşan, görece üretici bir konumda olan kadınlar göç sonrasında tamamıyla üretimden kopmaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu, kent ortamında olmalarına rağmen, toplumdan yalıtılmış bir halde yaşadıkları gettolarında, dar mekânlardaki kalabalık aile ortamlarında, töresel ve kültürel baskıya katlanarak yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadır. ¹³⁸

Kadının köyde üretimde aldığı rol ve sahip olduğu sosyal statüsü, kente göç ile birlikte köklü bir farklılaşmaya uğramaktadır. Bir taraftan eve kapanma ¹³⁹ ile girdiği yeni psikolojik durum, öte yandan kitle iletişim araçlarının 'ev kadınlığı'na yaşattığı

¹³⁵<http://www.milliyet.com.tr/2000/02/18/entel/entel.html> (07 10 2006)

¹³⁶İlkkaracan, İlkkaracan a.g.m.; Temel Demirel, 'Kadın Sorunu ve Kürtçesi', *Kadın Yazıları*, Sibel Özbudun, Temel Demirel, Yücel Demirel, , Ütopya Yayınları, Ankara 2000, s.76.

¹³⁷Zeki Arslantürk-Tayfun Amman, *Sosyoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, s. 307.

¹³⁸Ahmet Cihan-Mazhar Bağlı, 'Gelenek-Görenekler, Kadınların Toplumdaki Konumu' <http://www.diyarbakir.gov.tr/sosyal/yapi.html> (04.10.2006)

¹³⁹Demirel, a.g.m., s.76.

tanımsızlık sıkıntısı ve ev kadının emeğini hor gören yaklaşımı ile birleşince, kadının – kendinde, göç sonrası oluşan bu yeni durumu tolare edecek ruhsal takati bulamaması nedeniyle- sorunları büsbütün ağırlaşmaktadır.¹⁴⁰ Göç sonrasında yaşanan geçim sıkıntısı, değerler sisteminin bozulması, feodal baskıların ve koca dayacağının kimi ailelerde artarak sürmesi, kadınlarının çoğunluğunda bir savaş hastalığı olan ‘psikosomani’ yani belli bir fiziksel nedeni olmamasına rağmen ağrılar, aşırı yorgunluk hissetmek gibi psikolojik rahatsızlıkların artmasına neden olmuştur. Son dönemlerde Güneydoğu Anadolu bölgesindeki kadın intiharlarının artışı da göçün ağır sonuçlarından biridir.¹⁴¹

Türkiye’de göç ve kentleşme olgusu normal seyri olan sanayileşme ile paralel yürümediğinden, başka bir ifade ile anomik bir göç tecrübesi yaşandığından, kadınların, kentin geliştirici potansiyellerini çeşitli nedenlerden ötürü kullanamadıkları bir gerçektir.¹⁴²

Zorunlu göç sonrasında İstanbul, İzmir, Adana, Mersin, Bursa gibi batı metropollerine göç eden Doğu ve Güneydoğu’lu kadınlar, her şeyden önce ciddi anlamda dil ve kültür sorunu yaşamaktadırlar. Kadınların birçoğu Kürtçe’den başka bir dil bilmemekte, Türkçe bilenler ise kendini Türkçe’yi kullanarak yeterli biçimde ifade edememektedir. Dil problemi kadınların büyük oranda hayatın dışında kalmasını beraberinde getirmektedir. Bu kadınlar yerleştikleri metropollerde kentlileşememekte, sadece alt kültür, dışlanma, işsizlik ve yoksullukla tanımlanan yeni kentli yoksullar sınıfına dâhil olmaktadır.¹⁴³

Doğu ve Güneydoğu’da göçmen kadınların büyük çoğunluğu yasal olarak ücretsiz sağlık hizmetlerine erişim hakkına sahip olmakla birlikte, bazı durumlarda hizmete ‘ulaşım’ sorunu, hizmetin alınamaması ya da yüksek bir maliyetinin olması sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca kadınların yerel dili bilmeyen doktorlarla yaşadığı iletişim problemi de diğer önemli bir sorundur.¹⁴⁴ Örneğin, Diyarbakır’da 450 Evler mahallesinde, Dicle üniversitesi Halk sağlığı Ana Bilim Dalı Tarafından yapılan bir

¹⁴⁰ Aktaş, a.g.e., s.104-105; Bkz.Yerel Gündem 21’in Diyarbakır’da Göçün Kadınlar Üzerine Etkileri’ Araştırmasının Anket Sonuçları İle İlgili Basın Açıklaması.(Tarihsiz); Neşe Erdilek, ‘Türkiye’de Göçler ve Sonuçları İdeolojiler, Kültür, Şiddet’ http://www.odtu-mezun-ist.org.tr/baraka/12_05/yazi4.html (07 10 2006); Müzeyyen Güler, ‘Göç ve Kadın, İç ve Dış Göç Ortamına Savrulan Kadınlar’, *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, Bilimsel Tıp Yayınevi, İstanbul 2007, s.118.

¹⁴¹ Göç Der Diyarbakır Temsilciliği, ‘Kadın ve Göç Raporu’, Mart 2001.s.4.

¹⁴² İlkkaracan-İlkkaracan a.g.m.

¹⁴³ Göç Der Diyarbakır Temsilciliği, a.g.m, s.1; Bkz. Ünlütürk, a.g.m.

¹⁴⁴ Kalkınma Merkezi, a.g.m., s.6.

araştırmada (2006) hala sağlık koşullarından yararlanmayarak kendi kendine doğum yapanların oranı % 77.01 olarak tespit edilmiştir.¹⁴⁵

1.7.Türkiye’de Göç ve Kadınlar

Türkiye’de, 1950’li yıllardan itibaren önemli sosyo-ekonomik olgulardan biri olan iç göç ile ilgili yapılan araştırmalarda göç, çoğunlukla kentleşme ve gecekondu problemi çerçevesinde ele alınmıştır. İç göç süreçlerini ele alan çalışmaların geneline bakıldığında toplumsal cinsiyet bakış açısının oldukça eksik olduğu görülür.¹⁴⁶ Dolayısıyla iç göç kadın-erkek ayrımında çok az tartışılmıştır. Türkiye’deki iç göç literatüründe, kadınların göçe ilişkin deneyimleri 1980’li yıllardan başlayarak daha çok 1990’lı yıllarda yapılan “kırdan-kente göç” araştırmalarında, “aile”, “işgücü” ya da “sağlık” kapsamında ele alınmış; zorunlu göç literatüründe ise cinsiyet farklılıklarına bugüne dek yer verilmemiştir.¹⁴⁷

1950’lerden beri süre gelen kırdan kente göç olgusu içinde kadınlar, aktif roller üstlenebilmektedirler. Büyük kentlere ilk gelenlerin genç ve bekâr erkekler olmasına karşın, zaman içinde kentler köydeki kadınlar için büyük bir cazibe kazanmıştır. Kentin rahat ve daha az baskılı bir yaşam vaadi, köyde yaşayan kadınları kente çekmiştir. Köyde hem tarlada hem evde çalışan ve çoğunlukla kocasının ailesinin evinde, aile büyüklerinin denetimi altında yaşamak durumunda olan kadın, büyük kente gelip rahat etmek, kaynana dırdırından kurtulmak, 'evinin kadını olmak', özgürleşmek arzusuyla kocasını bu konuda heveslendirme, hatta 'bir şekilde' kente getirebilme çabası içine girmiştir.¹⁴⁸

Ne var ki kentler çoğu zaman kadınların bu beklentilerini karşılayamamaktadır. Kadınlar göç sonrasında gerek kente uyum güçlükleri gerek ekonomik yoksunluklar nedeniyle türlü zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Diğer yandan göç sonrasında kentte tutunmanın hemşericilikle sağlanması, hemşerilerle aynı yerde oturulması gibi sebepler, kentin kadınlar üzerindeki özgürleştirici etkisini azaltabilmektedir.¹⁴⁹

1950–70 arası dönemde göç eden kadınlar iletişim olanaklarının sınırlı oluşu, köylerin pek çok teknolojik olanaktan yoksun oluşu gibi nedenlerle, kendilerinden önce göç edenlerden aldıkları duyumlar dışında kenti bilmeksizin göç etmişler ve büyük bir

¹⁴⁵ Nejdet İpekyüz, ‘Göçün Sağlık Üzerindeki Etkileri’, *Göç Konferansı*, Der: Metin Kılavuz, İstanbul 2004, s. 29.

¹⁴⁶ Ünlütürk, a.g.m.

¹⁴⁷ İlkaracan- İlkaracan, a.g.m.

¹⁴⁸ Erman, a.g.m.; <http://www2.gantep.edu.tr/~sb18706/goc2.htm> (07.10.2006);

¹⁴⁹ Ünlütürk, a.g.m.

şaşkınlığa uğramışlardır. Kente karşı şaşkınlık kadınlarda, erkeklerden çok daha fazla olmaktadır.¹⁵⁰

1980'lerden itibaren iletişim olanaklarının yaygınlaşması köylülerin kent hakkındaki bilgisini artırırken, bir yandan da giderek artan hemşericilik önceki göçmen kuşaklarla sonrakiler arasında, çarpık biçimde de olsa kentte ayakta kalmayı sağlayan ilişki ağları oluşturmuştur.¹⁵¹

Türkiye'de göçün yol açtığı ağır şartlar altında göçmen kadınlar bir yandan kendileri için yepyeni bir dünya olan kente uyum sağlamaya çalışırken, bir yandan da göç sonrası ekonomik sıkıntıları aşmak için çaba harcamaktadırlar. Ataerkil bakış açısı erkeğin temel görevini ne olursa olsun haneye gelir getirmek olarak belirlerken, kadına da her koşulda hanenin bakımını ve beslenmesini sağlamak düşmektedir.¹⁵² Bu yaklaşımla erkekler, çocuklarına iyi bakılmayacağı, ev işlerinin aksayacağı korkusu, sokakta, işyerinde başka erkeklerle bir arada olmalarına olumsuz bakmaları gibi gerekçelerle kadınların çalışmalarını engellemektedir.¹⁵³

Bütün bunlara rağmen göçmen kadınların ekonomik faaliyetlerin tamamen dışında kaldığını söylemek çok yanlış olacaktır. Çalışmamaları yönünde en yoğun baskıya maruz kalan birinci kuşak göçmen kadınların bile önemli bir bölümü ekonomik zorluklar sonucunda eşlerini ikna etmişler ve çalışma yaşamına katılmışlardır. Diğer bir bölümü ise hane içinde ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır. İkinci ve üçüncü kuşak göçmen kadınlar ise gerek ekonomik şartların daha yıpratıcı bir hal alması, gerekse ataerkil yapının kısmen çözülmesi ile daha yaygın biçimde işgücüne katılmaya başlamışlardır.¹⁵⁴

Günümüzde, 1980'lerden itibaren uygulanan neo-liberal politikaların sonucunda, ekonomik kutuplaşma derinleşmekte ve alt sınıflar hızlı bir şekilde yoksullaşmaktadır. Köyden göç etmiş kadınlar, ortaya çıkan bu durumla baş edebilmek ve ailelerinin ayakta kalabilmelerini sağlamak için ağır yükler ve sorumluluklar yüklenmektedirler. Kocasını işsiz kalan, ya da kocasının kazancının çok yetersiz kaldığı durumlarda, kadınların hem

¹⁵⁰ Ünlütürk, a.g.m.; Mazlum Der, a.g.m.

¹⁵¹ Ünlütürk, a.g.m.

¹⁵² Cihan Aktaş, *Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliği*, Beyan Yayınları, İstanbul 1992, s.62.; Veysel Uysal, a.g.m., s.111.; GAP Bölgesinde Kırsal Alanda Kadının Toplumsal Durumu, http://www.ucansupurge.org/index.php?option=com_content&task=view&id=332&Itemid=87 (04 10 2006)

¹⁵³ <http://www2.gantep.edu.tr/~sb18706/goc2.htm> (07.10.2006); Ünlütürk, a.g.m.

¹⁵⁴ Ünlütürk, a.g.m.

ekonomik faaliyetlere katılımları artmakta, hem de tasarruf edebilmek için geliştirdikleri çeşitli stratejiler sonucunda, ev içi faaliyetlerinde çoğalma olmaktadır.¹⁵⁵

Türkiye’de göç olgusundan sonraki kentleşme süreci içinde, modernleşmeye verilen anlam ve kültürel kimlik değişmiştir. Köyden şehre göç eden kadın beraberinde getirdiği değerlerini muhafaza ederek ve kimliğini koruyarak şehirleşme çabası içine girmektedir... Kırsalda hayat dış dünyaya kapalı ve belli kuralları vardır. Buna karşın genç kızlar taşradan şehre geldiği zaman, başta kitle iletişim araçları olmak üzere birçok yönden ‘modernlik’ propagandasıyla karşı karşıya kalmakta, bu durum onları gelenek alternatifi arayışlara yöneltmektedir. Özellikle 1990’lı yıllardan sonra kadınlar kültürel kimliklerini koruyarak modernleşme yolunu seçmektedirler.¹⁵⁶

1.8.Diyarbakır’da Göç ve Kadınlar

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan göçler; kadınlar üzerinde etkileri açısından çok az araştırılmıştır. Ancak son zamanlarda özellikle bazı sivil toplum kuruluşlarının da girişimleriyle konuya ilişkin çok yönlü çalışmalarda bir artış gözlenmektedir. Örneğin Yerel Gündem 21 Kadın Meclisi’nin Diyarbakır’da, 18 Ocak 2006 – 25 Ocak 2006 tarihleri arasında 450 Evler, Gürdoğan, Aziziye, Benusen, ve Fatih Paşa mahallelerinde ‘Göçün Kadınlar Üzerine Etkileri’ ile ilgili, 555’i evli, 463’ü bekâr 1018 kadına yönelik kapsamlı bir anket yapmıştır. Bu çalışmada, Diyarbakır’daki kadınların göç sürecine katılımları, göçten nasıl etkilendikleri ve beklentileri gibi konularda önemli istatistikî veriler elde edilmiştir. Bu veriler ışığında şu sonuçlara ulaşılmıştır;¹⁵⁷

Diyarbakır’a göç etmiş evli kadınların % 31,5’i göç nedeni olarak köylerinin yakılmasını, % 29,0’ ı geçim sıkıntısını ve %12,6 ‘sı da bölgedeki olayları göstermiştir. Bekârların ise %41,9’ u köylerinin yakılmasını, % 33,9’u geçim sıkıntısını, %9,32ü de bölgedeki olayları göç etmelerine sebep olarak göstermişlerdir. Bu durumda özellikle 90’lı yıllarda Diyarbakır’a yönelen göçlerde köy yakılmalarının temel etken olduğu görülmektedir.

Yine aynı çalışmada mesken ve gelir durumu konusunda elde edilen verilere göre göçmen kadınların % 47,4’ü 1-2 odalık evlerde oturmakta, % 54,1’inin aylık geliri sadece 0-200 YTL civarında dır. Aylık geliri 201-400 YTL olanların oranı ise % 34,6’ dır. (Yani % 88,7si 400YTL’nin altında bir gelirle geçimini sağlamaktadır). Evli

¹⁵⁵ Erman, a.g.m.

¹⁵⁶ Tarhan, a.g.m.

¹⁵⁷ Yerel Gündem 21, a.g.m.

kadınların % 57,5'i eşinden para alırken sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bekârların % 94,4'ünün oturdukları evde kendilerine ait odaları bulunmamakta, % 26,3'ü herhangi bir işte çalışmakta, % 13,2'si ise mevsimlik tarla-bahçe işlerinde çalışmaktadır.

Göçmen kadınların % 15,5'inin hiçbir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Kurumlardan ne tür yardım istiyorsunuz? sorusunu evlilerin % 29,2'si ekonomik yardım, %16,7'si iş, % 18,4'ü okuma-yazma şeklinde cevaplamışlardır. Bekârların ise aynı soruyu : % 26,3'ü ekonomik yardım, %18,6'sı iş istemek şeklinde cevapladıklarını görülmektedir.

Bu kadınların % 37,5'inin göç ettikleri yerde ailelerine ait mal varlığı bulunmaktadır. Ancak terk edilen yerde bırakılan bu mallardan şu anda gelir elde edenlerin oranı ise sadece % 2,9'dur.

Söz konusu araştırmanın, kadınların kültürel ve sosyal durumlarının tesbitine yönelik şu veriler elde edilmiştir;

Evli kadınların % 75,9'u okuma yazma bilmemekte, günlük hayatta % 82,2' si Kürtçe'yi, % 15,3 Kürtçe-Türkçe'yi kullanmaktadır.

Bekârların okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise % 31,1'dir. Yine bekârların gündelik hayatta kullandıkları dilin % 54,4 Kürtçe, % 36,5 Kürtçe-Türkçe, % 8,6Türkçe olduğu anlaşılmıştır.

Kadınların şiddete maruz kalma oranı ve maruz kaldığı şiddet türü konusunda da ilgi çekici bilgilere ulaşılmıştır. Buna göre; evli kadınların % 34,5'i fiziksel, % 33,2'i psikolojik, % 28,1'i de cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Bekârların da % 22,92 fiziksel şiddet, % 28,5'i psikolojik şiddete uğramaktadır.

Kadınların kendi ifadeleri ile sağlık konusunda elde edilen istatistikî bilgilere göre göçmen kadınlar önemli oranda sağlık sorunu yaşamaktadırlar; Araştırmaya konu olan kadınların % 72,6'sı herhangi bir sağlık sorunu olduğunu, %28,1'sinde -kendi ifadelerinden-, en çok görülen sağlık problemlerinin anemi olduğu anlaşılmış, Ayrıca %12,6'sı böbrek ve idrar yolu enfeksiyonundan, %11,3'ü kadın hastalıklarından, %10,2'si sinirsel psikolojik rahatsızlıklardan, %8,4'ü midesinden, %6,1'i kalbinden, %7,3'ü tansiyonundan şikâyetçi olduğunu ifade etmişlerdir.

Hamilelikte tetanos aşısı yaptıranların oranı: %39,6, Çocuklarının aşılarını düzenli yaptıranların oranı da %75,5'tir.

Evli kadınların %60'ı, bekârların ise % 68,7'i psikolojik danışmanlık hizmeti istemişlerdir.

Diyarbakır'a göç etmiş kadınların durumlarına ilişkin bu verilerden sonra, onların göçten sonraki sosyal ve kültürel durumları şöylece özetlenebilir:

Diyarbakır'a göç eden kadınların tamamının, göç sonrası karşılaştıkları sorunları homojen bir değerlendirme ile ele almak doğru değildir. Çünkü kadınların, göç kararının alınış şekline göre göç sürecinde yaşananlara, geride bıraktıklarından şehirde yerleştikleri mekâna ve burada nasıl karşılandıklarına kadar birçok etken kadının göçten etkilenme düzeyi konusunda belirleyici olmaktadır. Özellikle ani ve hazırlıksız gerçekleşen, çoğunlukla her şeyin birkaç gün içinde olup bittiği zorunlu göçle, göç kararının aile bireyleri tarafından özgürce alındığı ve gerekli ekonomik hazırlıklar yapıldıktan sonra gerçekleşen gönüllü göçte kadınların yaşadıkları psikolojik ve sosyal travmanın boyutu çok farklı olmaktadır.

Göçten sonra kadınlar karşılaştıkları yeni ortamda erkeklere göre daha derin bir kültürel şok yaşamaktadırlar. Erkekler genellikle askerlik veya çalışmak için daha önce geldikleri şehirlerde, şehir kültürünü tecrübe etme fırsatı bulduklarından sonraki karşılaşmalarda kadınlara göre daha az sorun yaşamaktadırlar. Kadınların bütün hayatlarını yaşadıkları ve aralarında romantik bir bağın olduğu köyünden ve sosyal çevresinden bir anda kopmaları ve şehir hayatında yeni bir kimlik inşası mecburiyeti ile yüz yüze kalmaları ile yaşadıkları travma hali, -duygusal yapıları da göz önüne alınırsa- onların psikolojik durumlarının önemli bir parçası haline gelmektedir.

Kadınların göç sonrasında yaşadıkları psiko-sosyal ve kültürel sorunlarının boyutu ekonomik durumları ile yakından ilişkilidir. Daha iyi ekonomik şartlara sahip aileler göçten sonra mekân olarak daha iyi yerlere yerleşmekte ve çevrede kabullenilişleri bu imkânlarla sahip olmayan ailelerden çok farklı olmaktadır. Genellikle mallarını geride bırakıp büyük ekonomik kayıplarla şehir merkezine zorunlu olarak gelen göçmenler şehrin, yapılaşma ve alt yapı olarak yoksun mahallelerine yerleşmekte ve buralarda ciddi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Gecekondu mahallelerindeki hemşeri dayanışmaları sorunları bir ölçüde hafifletmekteyse de boşaltılan köylerden gelen kırsal yardımlar kesildiği için ekonomik sıkıntılar olanca ağırlığını hissettirmeye devam etmektedir.

Kırsalda çalışıp üreten, aile ekonomisine katkıda bulunan kadınlar göçle birlikte mesleki becerilerinin şehir ortamında bir getirisi olmadığından ekonomik olarak salt bir tüketici konumuna düşmektedirler. Göç sırasında beraberlerinde getirdikleri geçimlik kaynakları bir süre sonra tükenmesi ve erkeklerin vasıfsız işçi konumunda iş bulamamaları nedeniyle aile ciddi ekonomik bunalım içine düşmektedir. Bu durum aile

içindeki gerilim ve şiddet ortamını beslemektedir. Şiddet ise en fazla kadına yönelik olmaktadır. Bu ortamda kendisini değersiz hisseden kadın çeşitli psikolojik sorunlarla karşılaşmakta ve bazen intihar yolunu seçmektedir.

Diyarbakır'a göç eden kadınların büyük çoğunluğunun gündelik hayatı evi ile sınırlanmaktadır. Kırsalda kadının üretim gücüne ihtiyaç duyulması, cemaat toplumu ilişkilerinin bireyler arasında oluşturduğu karşılıklı güven ortamı kadınların ev dışındaki etkinliklerinin sınırlarını genişletirken, şehir ortamının yabancılığı ve oluşan güvensizlik ortamı kadının, evi dışındaki etkinliklerinin hoş karşılanmamasına neden olmaktadır. Son dönemlerde artan kapkaç ve hırsızlık olaylarının da etkisi ile dışarıdaki hayatın güvensizliği kadının agorafobiye(ev dışına çıkma korkusu) yakalanma riskini artırmaktadır.

Kırsaldaki geleneksel aile ve akraba ilişkileri göç sonrasında değişime uğramaktadır. Şehir ortamında erkekler daha baskıcı roller benimsemekte, kadından koşulsuz olarak itaat etmesini istemektedir.¹⁵⁸ Böylece kadınla sınırlı ve düzeysiz bir iletişim kurmaktadırlar. Oysa kadının karşılaştığı sorunlar onun aile içinde sağlıklı iletişim kurmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sakat iletişim kadının yalnızlaşmasına ve içine kapanmasına neden olmakta ve yaşadığı psikolojik sorunların daha da ağırlaşmasına yol açmaktadır. Kırsalda sosyal destek bağları ve cemaat içi duygusal paylaşım ile daha kolay tolare edebileceği bu gibi sorunlarla baş başa kalan şehir kadını çaresiz kalmakta bu çaresizlik onu hayatı konusunda radikal kararlar almaya sevk edebilmektedir.

Diyarbakır'ın alt ve üst yapısıyla 1990'lı yıllarda gerçekleşen zorunlu göç dalgasında, gelenleri hazmedememesi, kırsal değerlerin nicelik olarak değişmeden şehir ortamına taşınması, yoksulluğun geliştirdiği şiddet kültürü, ikinci neslin farklı beklentilerinin artırdığı kuşak çatışmaları vs. sebeplerin de etkisi ile kadınlar arasında intihar olayları -2003 verileri esas alındığında- ciddi bir artış göstermiştir.¹⁵⁹ Bu intiharlarda etkili olan sebepler genel olarak; göç sonrasındaki hızlı değişime uyum konusunda yaşanan sorunlar -kimlik bunalımı ve kendini değersiz görme, televole kültürünün tetiklediği lüks hayat özlemi ile sahip olunan imkânlar arasındaki uçurumun

¹⁵⁸Bkz. Nebahat Akkoç, 'Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Namus Adına İşlenen Cinayetleri Önleme ve Bu Konuda Toplumsal Duyarlılık Geliştirme', *Sosyolojik ve Hukusal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Uluslararası Sempozyumu, Diyarbakır 2003*. Ed. Talip Atalay, İlknur Uluğ, S.Ahmet Atak, s.88.

¹⁵⁹Bkz. Aytekin Sır, 'Töre ve Namus Cinayetleri-Toplumsal Yapı İlişkisi', *Sosyolojik ve Hukusal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Uluslararası Sempozyumu, Diyarbakır 2003*. Ed. Talip Atalay, İlknur Uluğ, S.Ahmet Atak, s.132-135.

neden olduğu hayal kırıklıkları, kız çocuklarının eğitim taleplerinin engellenmesi, aile içinde şiddet tabanlı iletişim-iletişimsizlik, dini inançlardaki zayıflık ve batıl inançlar olarak sayılabilir.

Göçmen kadınların dini gruplara olan ilgisine bakıldığında ekonomik ve sosyal yaşam düzeyi olarak orta tabakadaki kadınların cemaat ve tarikatlara daha çok ilgi gösterdikleri görülmektedir. Bu dini gruplara devam eden kadınların diğerlerine göre, göçmenlerin mutad olarak karşılaştıkları sorunlardan bazıları ile başa çıkma imkânlarına da kavuştukları anlaşılmaktadır. Bu kadınlar göç sonrası yaşanan aidiyet ve kimlik krizi ile beliren yalnızlaşma sorunlarını bağlı bulundukları dini grup içindeki dayanışma ile kendilerine sosyal destek bağları sağlamakta ve bu sorunlarını hafifletebilmektedirler. Bu vesile ile dini toplantı, konferans kermes gibi sosyal içerikli etkinliklere katılan kadın bir taraftan sosyal ihtiyaçlarını karşılama fırsatı bulmakta diğer taraftan şehrsel modernleştirici araçları kullanma yönündeki eğilimi artmaktadır. Son zamanlarda söz konusu dini grupların modernleşme yönündeki temayülleri kadının bu noktadaki durumunu rahatlatmaktadır.

Sosyo-ekonomik düzey olarak daha düşük hayat standartlarında yaşamakta olan ve çoğunlukla Fiskaya, Suriçi, Şehitlik, Benusen ve Bağlar gibi az gelişmiş semtlerde oturan kadınlar daha çok, iktidarla etnik bir söylem düzleminde hesaplaşmayı öne çıkaran siyasi ve kültürel oluşumlara ilgi göstermektedirler. Bu ilgede kadınların kendilerini çeşitli yönlerden ‘öteki’ olarak görmelerinin etkili olduğu kabul edilebilir. Söz konusu siyasi söylemler bir taraftan çeşitli eşitsizlikleri kadın üzerinden dillendirirken diğer taraftan kadını geleneksel kimliğinden sıyrılma konusunda güdülemektedirler. Bu yöndeki telkinleri olumlayan davranışlar sergileyen kadınlar aile içinde çok boyutlu sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Zaten eğitim düzeyi ve kültürel alt yapısı hazır olmadan böyle bir değişim talebinin kadın açısından istenen sonuçları doğurması beklenemez.

Ekonomik ve sosyal imkânsızlıkların beraberinde getirdiği sorunlar yumağı kadının manevi değerlerinde de aşınmaya neden olabilmektedir. Suçluluğun ve kanunsuzluğun yoğun olduğu, sosyal kontrolün zayıf ve suçun gizlenme fırsatının daha rahat bulunduğu çarpık yapılaşma alanlarında ahlaki dejenerasyon ve çarpık ilişkiler yaygınlık göstermektedir. Diyarbakır’da son dönemlerde cinsel suçlarda anormal bir artış olduğu konusunda ülke çapında çeşitli spekülasyonlar yapılmıştır. Ancak bu konuda derinlemesine yapılmış bir araştırma bulunmamaktadır.

Şehir ortamında sosyal kontrolün azalması ve toplumun kültürel kabulleri ile erkekler eşlerini fütursuzca aldatabilmektedirler. Kadının bu durum karşısında yapacak pek bir şeyi yoktur. Hakkını adli düzeyde aramaya teşebbüs etmesi hoş karşılanmamakta, hatta böylesi durumlarda cezalandırılan yine kadın olmaktadır. Geleneksel anlayışın dul kadına bakışı ve kocasından ayrıldığında sığınacağı bir yerinin olmamasından dolayı kadın boşanmayı göze alamamaktadır. Bu durumda her şeye katlanmak mecburiyetinde kalmakta veya intihar etmektedir.

Türkiye’de son dönemde meydana gelen ekonomik ve sosyal açılımlar, Avrupa birliği sürecinin etkisinde insan haklarında yapılan iyileştirmeler ve toplumda kadına yönelik hak ihlallerini önlemek amacıyla oluşan bilinç, kadınlara hizmet veren sosyal hizmet kurumlarının çabaları, çatışma ve şiddet ortamının nisbeten yumuşaması, göçmen kadınların zamanla Türkçe öğrenmiş olmaları gibi sebeplerin etkisi ile Diyarbakır’da göçmen kadınların sosyal hayattaki görünürlüklerinde artış olduğu gözlenmektedir.

Kız çocuklarını okutmama yönündeki geleneksel anlayış göç sonrasında kısmen aşılmış görünmektedir. Bu durumda, geleneğin dönüşümünün yanında cezai müeyyidelerle, devletin kırtasiye yardımları ve yoksul ailelere yaptığı şartlı nakit transferi de önemli bir etkidir. Ayrıca kadınların bir veli olarak çocuklarının eğitimleri konusunda gösterdikleri hassasiyette ve okulla işbirliği çabalarında az da olsa bir artış olmaktadır.

Kadınların kendileri için faaliyet gösteren sivil ve resmi kurumlara ilgisi artmaktadır. Sosyal hizmetler, GAP idaresi, belediyeler ve çeşitli sivil girişimlerin öncülüğünde hizmet veren kadın merkezlerinin etkinliklerine kadınların katılımındaki artış dikkat çekmektedir. Bu merkezlerin sayısının artırılması ve gerekli desteğin sağlanması halinde kadınların rehabilitasyonu ve toplumsallaşmaları konusunda ciddi bir işlev görecekları kesindir. Batman’da bu amaca hizmet eden merkezlerin bulunduğu yerlerde intihar olaylarının düşüş gösterdiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, kadınların 1990’larda gerçekleşen ani göç dalgası ile geldikleri şehir ortamındaki kuşatılmışlıklarının giderek etkisini yitirdiğini ve normalleşme eğiliminin yavaş da olsa devam ettiğini söylemek mümkündür.

1.9.Göç ve Din

Din, büyük sosyal sistemin bir parçası olup hem bu sosyal sistemi etkiler hem de sosyal sistemden etkilenir. Başka bir ifade ile din, sosyal sistemle karşılıklılık esasına

dayalı bir ilişki biçimine sahip sosyal bir fenomendir.¹⁶⁰ Toplumsal bir kurum olma niteliği itibarı ile toplumsal bünyede meydana gelen değişimleri olumlu veya olumsuz yönde etkilediği gibi aynı zamanda bu değişimlerden etkilenir. Bu manada genel olarak bir toplulukta meydana gelen değişimin etkisi, o topluluğun inançlarına ve bu inancı biçimlendiren ve devam ettiren sembollerinde de görülür..¹⁶¹ Sözelimi inananların içinde bulundukları zamanlar ve mekânlar değiştikçe dini hayatın beraberinde getirdiği tecrübeler ve bu tecrübeler ışığında karşılaşılan belirsizlikler ve soru(n)lar farklılıklar arz edebilmektedir.¹⁶²

İnanç toplumla birlikte hareket eder. Yani din toplumsal bir karakter taşır. Bu durum “dinin öteki toplum olayları ile karşılıklı etki tepki ilişkileri içinde bulunması ve din olaylarının belli ölçülerde coğrafi, toplumsal ve kültürel değişkenlere bağlı bulunması anlamına gelir. Çünkü din ve ondan doğan grupların herhangi bir kültür çevresinde her türlü tesirlerden uzak, tecrit edilmiş olarak yaşayamayacakları, aksine hukuk, ekonomi gibi kültürel hayatın bütün unsurları bilhassa toplumun genel yapısı yani zümreler, sınıflar ve diğer toplumsal tabakalaşma çeşitleri ve siyasi yapı ile sıkı bir ilişki halinde bulundukları açıktır.”¹⁶³ Dinin toplumsal yapı ve dinamikleri ile olan bu yakın münasebetten dolayı örneğin bir ferdin zihniyet dünyasını çözümlemeye ilişkin bir çabada, öncelikle onun içinde bulunduğu sosyo-kültürel yapıyı anlama ihtiyacı vardır.¹⁶⁴ Çünkü sosyalleşme ortamı ile dini kimlik arasında sıkı bir ilişki vardır. Dini kimlik, büyük oranda zaman ve mekân faktörleri tarafından belirlenir ve daima zaman ve mekân faktörlerine dayanır. Başka bir ifade ile kimlik büyük oranda temel sosyalleşme sürecinin sonucunda şekillenir. Sosyolojik araştırmalar, insanların dini tercihlerinin ve devam ettikleri dini rotanın, birlikte iştirak edilen sosyal ağlar, kurulan ilişkiler ve kişisel duygusal münasebetlerle ilgili olduğunu göstermiştir¹⁶⁵ Sözelimi insanoğlunun şehirlerde, şehirlerin dışında olduğundan farklı düşündüğü, hissettiği, tepki verdiği gözlemi de tarihsel ve sosyolojik bir vakıadır.¹⁶⁶ Öte yandan şehirlerde

¹⁶⁰ Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s.52-53.

¹⁶¹ Clifford Geertz, *İslam Observed*, s.56’dan nakleden: Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s.79.

¹⁶² Burhanettin Tatar, ‘Modernliğin Alaca Karanlığında Dini Hayat’, *Diyanet Aylık Dergi* (2007), S.195, s.7.

¹⁶³ Arslan, a.g.e., s.79-80.

¹⁶⁴ Zeki Aslantürk, *Kutsalın Dönüşü Yeni Toplum Arayışları*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998, s. 69.

¹⁶⁵ Phil Zuckerman, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev: İhsan Çapcıoğlu-Halil Aydınalp, Birleşik Kitabevi, Ankara 2006, s. 73,88,91,94.

¹⁶⁶ Don Martindale, ‘Önsöz’, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Max Weber, çev: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2003, s. 37.

yaşayan insanların toplumsal yaşantılarını ve çevrelerini dönüştürmelerinde etkili olan inançları, şehirlerin gelişim seyrini de belirlemiştir.¹⁶⁷

Din sosyal işlevleri itibari ile değer yargılarını ve kültürel değerleri kutsallaştırmak suretiyle de toplum ve fert hayatı için önemli bir özellik olan devamlılık ve istikrara büyük katkılar sağlar.¹⁶⁸ Özellikle travmatik bir seyirle gerçekleşen göçlerle oluşan buhran ve bunalım zamanlarında insanlar dine yönelmekle¹⁶⁹ söz konusu travmatik durumun olası ağır sonuçlarını daha hafif hissederler.

Kırsaldaki toplumsal yapılar, şartlar ve olgularla, sosyo-kültürel ve ekonomik değerler, kentsel değerlerden (yoğun göçle birlikte kısmen geçersizleşmeler bile) köklü biçimde ayrılmaktadır. Bu durum doğal olarak dini sosyalleşme ortamlarına da yansımakta ve sonuçta kırsal ve kentsel dindarlık formları da bir birinden farklılaşmaktadır. Yapılan araştırmalarda genellikle sosyal dayanışma ağlarının yoğunluğunun dindarlık üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu araştırmalar, kişilerin yaşadığı yerin, köy ya da şehir olması, büyük veya küçük olması ile dindarlık arasında ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. Şehirlerle karşılaştırıldığında, köylerde yaşayanların birbirleriyle daha yakın ilişkiler içinde oldukları, bunun da dindarlığı olumlu yönde etkileyen bir faktör olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁰

Kırsalda dinin sosyal işlevleriyle kenttekenden daha etkin olması onun kentsel hayatta önemini tamamen yitirdiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Toplumsal farklılaşmanın olmadığı geleneksel toplumlarda çeşitli toplumsal işlevler din tarafından yerine getirilirken, modern topluma geçişle birlikte bu işlevler farklı kurumlar tarafından icra edilir. Ancak bu dinin çöküşü anlamına gelmez. Çünkü bu durum, dinin kurumsal yönü ile ilgilidir. Din, bireysel bağlamda işlevlerini korumaya devam etmektedir.¹⁷¹ Bu durumda din özel alana çekilir. Artık bir tercih meselesi haline gelir ve hayatın sadece bir bölümünü kapsar.¹⁷²

Geleneksel ve modern toplumlarda dinin konumunu karşılaştıran çalışmalarda genellikle, geleneksel toplumlardaki dini birlik beraberlik ve bütünlüğün modern toplumlarda parçalandığı ve modern toplumda geleneksel toplumlardakinden farklı olarak dine bağlılık ve dini yaşayışta çoğulculuk, dini inançlarda zayıflama ve

¹⁶⁷ Cansever, a.g.e., s.136.

¹⁶⁸ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s.18; Okumuş, a.g.e., s.67-86.

¹⁶⁹ Veysel Uysal, a.g.e., s.13.

¹⁷⁰ L.B. Brown, *The Psychology of Religion: An Introduction*, London 1988, C.Y. Glock ve R. Stark, *Christian Beliefs and Anti-Semitism*, New York 1966'dan nakleden: Ahmet Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, Dem Yay. İstanbul 2004, s. 120-121

¹⁷¹ Ahmet Zeki Ünal, 'Dinselliğin Dönüşümü ve Sekülerlik Tartışmaları', *İslamiyat* V (2002), S.4, s.74.

¹⁷² Jan Nederveen Pieters, a.g.m., s.242; Günay, a.g.e., s. 399.

geleneksel dindarlıklarda çözölme olduğu, ayrıca bu durumun sadece sanayi toplumları için değil geri kalmış veya gelişmekte olan toplumlar için de geçerli olduğu belirtilmektedir.¹⁷³ Bununla birlikte Türkiye gibi tranzisyonel toplumlarda daha çok bu durumun tersi istikamette bir durum söz konusu olmaktadır. Bu toplumlarda sanayileşme ve toplumsal değişme ve gelişmenin hızlanmasına paralel olarak “dindarlık”ta ve hatta geleneksel dindarlık formlarında nisbi bir artış görölmektedir.¹⁷⁴ Benzeri durumlarda din, “sosyo-ekonomik yoksunluklar içinde bulunan çevrenin, merkeze karşı muhalefetini ve tepkisini ifade eden ideolojik bir çerçeve sunmanın¹⁷⁵ ötesinde, modern şehir ortamında bireylerin içine düştüğu yalnızlık, güven bunalımı, toplumsal kriz ve endişe anlarında hayata anlam verici, aşkın yönü ile de yeni işlevler kazanabilmektedir. Hatta şehirle bütünleşemeyen göçmenlerin oluşturduğu homojen alanlarda kırsaldan getirdikleri dini değerlerine daha sıkı bağlanmak suretiyle şehir hayatındaki dinselliği artırmakta ve çevresel değerler laik şehir kölürünü aleyhine etkinliğini artırmaktadır. Bu durum çevrenin merkezi fetih hareketi olarak değerlendirilmiştir.”¹⁷⁶

Kırsal hayatta yaşanan geleneksel dindarlık ile modern şehir toplumu dindarlığı arasındaki farklılıklardan birisi de dini tecrübenin pratik tezahürü olan ibadetlerde kendisini göstermektedir. Kırsal dindarlıkta dinin pratik yönüne daha çok önem verilirken, şehirde cemaat baskısının azalması ve bireysel eğilimlerin artması gibi nedenlerle dini pratiklerde azalma söz konusu olmaktadır.¹⁷⁷

şehir imkânlarından yararlanamayan göçmenlerde ortaya çıkan ‘yoksunluk duygusu’, siyasal davranışlardan dini algılama kalıplarına kadar toplumsal hayatın çeşitli boyutlarında ortaya çıkan radikal yorumların ya da gruplaşmaların söylemindeki temel vurgulara materyal sağlayabilmektedir. Yine bu paralelde sosyal adaletsizliğin kaynağı olarak gösterilen otoriteye ve siyasal düzene yönelen hınç, mensupları daha çok ekonomik yoksunluk duygusu içinde bulunan insanlardan oluşan dinî grup ve cemaatlerin siyasallaşmalarını hızlandırıcı bir katalizatör¹⁷⁸ işlevi görebilmektedir.

¹⁷³ Çelik,a.g.e.,s. 82.

¹⁷⁴ Günay, a.g.e.,408-409.

¹⁷⁵ şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 234’ten nakleden: Çelik,a.g.e., s.341.

¹⁷⁶ Mardin, a.g.e., s.222–223’ten nakleden: Çelik,a.g.e., s.124.

¹⁷⁷ Ünver Günay, *Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1999, s. 90’dan nakleden: Çelik,a.g.e.,s. 89.

¹⁷⁸ Ali Yaşar Sarıbay, ‘Türkiye’de Siyasal Modernleşme ve İşlam’, *Toplum ve Bilim*, Bahar/Yaz, 29/30, s. 46’dan nakleden: Çelik,a.g.e.,s.104; Onay, a.g.e., s.115.

Kırsal hayata göre din eğitiminin, şehirde kurumsallaşmış formel eğitim kurumlarında verilmesi, kişilerin dinî bilgi kaynaklarına aracısız ulaşma imkanlarının genişlemesi ve bilgi kaynaklarında artan çoğulluk, ister istemez bilginin edinilmesinde söz sahibi olan otoritelerin ortadan kalkmasına ve dinî konularda bireysel yorumların artmasına giden yolu açmaktadır.¹⁷⁹

Göçle birlikte toplumun ekonomik yapılanmasında köklü değişimler meydana gelir. Örneğin, kırsalda aile bir üretim birliği olarak işlev görürken şehir ortamında ailenin bu fonksiyonu değişmekte ve aile bir tüketim birliğine dönüşmektedir. Dini hayat ta değişen bu koşullara bağlı olarak farklılaşmaktadır.¹⁸⁰

Şehirleşme süreci ile bireyselleşme eğilimlerinin yaygınlaşması beklenirken, şehrin yeni gelenleri ekonomik ve sosyal olarak özümseyecek potansiyele sahip olmaması, göçmenlerin şehir kültürü ile bütünleşememeleri, bireyselleşme ve yalnızlaşma ile beliren aidiyet endişesi gibi durumlarda göçmenler kendilerine yakın hissettikleri dini cemaatlere ilgi göstermektedirler.¹⁸¹ Öte yandan modernleşmeye doğru evrilmiş cemaatler¹⁸² göçmenlere modernliğin farklı algı ve yaşam biçimlerini de sunmaktadır.

Göç geleneksel halk İslam'ı ile kitabi İslam arasındaki münasebetleri hızlandırmıştır. Bu süreçte “temel kaynaklara dayanan yüksek İslam ile köy İslam'ı bazen(aşiret liderleri siyasi ve ekonomik güç elde ettiklerinde ya da iktidar cemaate dayalı toplumsal tahayyülleri benimsediğinde) örtüşmüş bazen de(köy İslam'ı kentlileşerek iktidar sahiplerinin resmi İslam'ının gücünü tehdit ettiğinde) çarpışmıştır. 19. yüzyıldan bu yana İslam dininde bir modernleşme girişimi olarak “kaynaklara dönme” yolundaki eğilim giderek güçlenmiş, şehirleşme ile birlikte halk İslam'ının Ortodoks İslam karşısında etkisinin azalması süreci ivme kazanmıştır.” Öte yandan İslam'da hac ve hicret yüzyıllar içerisinde göç olgusunu kurumsallaştırmıştır.¹⁸³

¹⁷⁹ Çelik, a.g.e., s.92.

¹⁸⁰ Günter Kehr, ‘Din Sosyolojisi’, çev: M.Emin Köktaş- Yasin Aktay, *Din Sosyolojisi*, Der: Yasin Aktay -M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 1996, s.85.

¹⁸¹ Arslan, a.g.e., s.259-260.

¹⁸² Hüseyin Yılmaz, ‘Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik’, *İslamiyat*, V(2002), S.4, s.57–66.

¹⁸³ C. Geertz, *İslam Observed Religious Development in Morocco and Indonesia*, Chicago University Press, Chicago 1968’den nakleden: Jan Nederveen Pieters, a.g.e., s.243–244.

1.10.DİN, DİNDARLIK VE KADIN

1.10.1.Din

İnsanı sosyolojik olarak konu edinen her çalışmada din olgusuna mutlaka yer verilmelidir. Çünkü insanlık tarihinde birey ve toplumun hayatında etkili olmuş en önemli unsur din olmuştur. Ancak dinin herkesçe kabul edilebilen bir tanımını yapmak oldukça zordur. Gerek dinin farklı şekillerde tecrübe edilen evrensel bir gerçeklik olması gerekse din konusunu inceleyen araştırmacıların kendilerine göre dinin farklı yönlerini öne çıkarmaları bu konuda yapılan tariflerin de çeşitlenmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla dinin tanımı konusu oldukça kompleks bir konudur. Yeryüzündeki dinlerin çeşitliliği ve hatta bir dinin kendi içinde farklı şekillerdeki yorumlara dayalı farklı uygulamaları göz önüne alınırsa ortak bir din tanımı yapmanın ne kadar zor olduğu anlaşılabilir.¹⁸⁴

Dinin tanımlanmasındaki bu güçlüklerle rağmen araştırmacılar farklı dinlerin ortak özelliklerinden yola çıkarak bazı ortak ölçütler tespit etmişlerdir. Yaklaşık olarak bütün dinlerde rastlanabilen bu ölçütler kutsallık, yaratılış, mesaj, elçi, cemaat ve yaratıcı gibi kategorilerle ifade edilebilir.¹⁸⁵

Din kelime anlamı olarak, eski Yunancada korku ile karışık saygı anlamında “thrioheya” kelimesi ile ifade edilmiştir. Latince de ise din deyiimi için, büyük saygı, itina, titizlik, gösterilen, ta’zim edilen şey anlamına gelen “religio” kelimesi ile ifade edilmiştir.¹⁸⁶ Arapçada din kelimesi köken olarak “deyn” kökünden türetilmiş ve ceza, mükâfat, hüküm, hesap, üstün gelme, hâkimiyet, zelil kılma, zorlama, itaat, teslimiyet, hizmet, ibadet, adet, yol, şeriat, millet ve mezhep anlamlarını içermektedir.¹⁸⁷

Dinin farklı boyutlarına yoğunlaşarak çok farklı tanımlar yapılmıştır. Burada ise çalışma alanındaki işlevselliği dikkate alınarak şu tanım tercih edilmiştir. Din; “ferdi ve içtimaî yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşam tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur.”¹⁸⁸

Dinin kaynağı olarak animizm, ataların ruhuna tapınma, totemcilik, büyü, toplumun kolektif bilinci, naturizm veya yüce tanrı fikri gibi faktörler ele alınmıştır. Ancak yeni araştırmalarda; konuya dair kutsal kitaplardaki bilgiler dışında bir kanıt

¹⁸⁴ Okumuş, a.g.e., s.55.

¹⁸⁵ Ergün Yıldırım, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, Bilge Yayınları, İstanbul 1999, s.27.

¹⁸⁶ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s.4–5.

¹⁸⁷ Günay Tümer, ‘Din’, *T.D.V İslam Ansiklopedisi*, T.D.V. Yayınevi., İstanbul 1991 Cilt 9, s. 313–314.

¹⁸⁸ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, Ankara 1994, s.6.

olmadığı ve böyle bir şeyin bilimsel olarak tesbit edilmesinin imkânsız olduğu gerekçesi ile dinin kaynağı konusu temel tartışma alanı olmaktan çıkmıştır.

Yakın zamanlara kadar dinlerin tek tanrılı, çok tanrılı olarak inançlarına göre sınıflandırılmış olması, dünyadaki bütün dinleri kapsamadığı gerekçesi ile itirazlara konu olmuştur. Bunun yanında dinleri başka şekilde sınıflayanlar da olmuştur. Örneğin, Joachim Wach dinleri, kurucusu olan ve geleneksel dinler olarak ikiye ayırırken, A. Schimmel'in sınıflaması ise ilkel dinler, milli dinler ve dünya dinleri şeklindedir. Güstav Mensching'de dinleri, tabiat dinleri, halk dinleri ve dünya dinleri şeklinde üçlü bir sınıflamaya tabi tutmuştur.¹⁸⁹

Din insanla birlikte var olmuş ve her dönemde insanı ve içinde yaşadığı toplumu derinden etkileyen en temel olgulardan birini teşkil etmiştir. Pozitivist yaklaşımlar dinin bilim karşısında giderek önemini yitireceği ve dolayısıyla birey ve toplumun hayatındaki yerinin zayıflayacağını iddia etmişlerdir. Ancak gelişmeler bu öngörüğü doğrulamamıştır. Sanayileşme ve kentleşme ile birlikte geleneksel din anlayışlarının değişime uğramasını, dinin bireysel ve toplumsal etkisinin zayıflaması şeklinde yorumlamak genellemeci bir yaklaşım olur. Dinin kent ortamında kendisini yeni formlarla ve bazen daha güçlü bir biçimde sunduğu yapılan alan araştırmalarıyla ortaya konmuştur. Öyle anlaşıyor ki sekülerleşmeye dair iddialara rağmen din toplum hayatındaki konumunu korumaya devam edecektir. Bunun ötesinde birçok sosyal bilimciye göre 21. yüzyıl dinlerin etkinliğinin artacağı bir yüzyıl olacaktır.

Din kendini topluma temel olarak iki şekilde sunar. Bireysel düzlemde kişinin inançlarına yön verirken sosyal boyutta da toplumsal olguları şekillendirir. Ancak din, toplumla tek yönlü bir ilişki içinde değildir. Din toplumsal alana çıktığında diğer toplumsal kurumlarla karşılaşır ve onlarla karşılıklı bir etkileşime girer. Böylece diğer toplumsal kurumlardan etkilendiği gibi aynı zamanda onları etkiler. Bu dönüşümle toplumun temel dinamikleri şekillenir.¹⁹⁰

Din toplumsal hayatta olumlu veya olumsuz birçok işlev görür. Dinin toplumsal işlevlerinden bazıları; zihniyet kazandırma, bütünleştirme, çatıştırma ve parçalama, sosyalleştirme ve sosyal kontrol, organizasyon, yapılandırma ve düzenleme, kimlik kazandırma, kültürü koruma ve aktarma, değerler hiyerarşisi sağlama, aracı kurumluk ve meşrulaştırma olarak sayılabilir.¹⁹¹

¹⁸⁹ Tümer, a.g.m., s.318.

¹⁹⁰ Ali Akdoğan, *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004, s.92-93.

¹⁹¹ Okumuş, a.g.e., s.68-80.

Din söz konusu işlevleri ile toplumsal yapıyı ve fonksiyonlarını etkiler. Bireysel ve toplumsal davranışı meşruiyet temelinde değerlendirir ve denetler. Bu yönüyle toplumsal değişimin temel unsurlarından birisi de dindir. Din kimi zaman toplumsal değişim aracı olurken kimi zaman da bu değişimin önündeki en önemli engeli teşkil eder.

1.10.2.Dindarlık

Birey ve toplum hayatını yakından ilgilendiren dindarlık kavramının tanımı ve boyutları önemli bir konudur. Ancak din kavramının tanımında ortaya çıkan çeşitlilik ve bundan kaynaklanan belirsizlik, dindarlık kavramı için de geçerli olmaktadır.¹⁹² Dindarlık da kişiden kişiye, kültürden kültüre ve mensup olunan dinin esaslarına göre farklı anlamlar kazanmaktadır. Örneğin bir Hristiyan'ın dindarlık anlayışı ile bir Müslüman'ın dindarlığı farklı olduğu gibi, aynı dine mensup olan insanların dindarlık anlayışı ve yaşama tarzları arasında da belli hususlarda benzerlik veya farklılıklar görülebilmektedir.¹⁹³

Dindarlık; “insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dini tutum, deneyim ve davranış biçimini, yani dini yaşantıyı veya dindarca hayatı; inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe/duygu, ibadet, etki, organizasyon gibi boyutları olan bir olgu olarak anlaşılabilir.”¹⁹⁴ Popüler Türk kültüründe ise dindarlık, “İslam Dininin temel esasları olan Namaz, Oruç, Hacc gibi ibadetleri yerel kültürün şekillendirdiği biçimde içtenlikle yerine getirmek” olarak tanımlanabilir.¹⁹⁵

Dindarlık, “yaşama ve hissetme yönüyle bireysel, tezahürleri açısından da sosyal bir olgudur. Dindarlık, bireysellik yönüyle ne kadar sübjektif bir karaktere sahip ise, sosyal tezahürleri yönüyle de o kadar objektif ve gözlemlenebilir bir özelliğe sahiptir. Böyle bir olgunun iç ve dış faktörlerden çeşitli derecelerde etkilenmesi, ona göre değişmesi ve şekillenmesi tabiidir.”¹⁹⁶ Öte yandan “dinin, hem evrensel hem de tarihî olarak, özel sosyal şekillerde belirdiğinin bilinmesi, modern toplumda dindarlık probleminin önemini arttırmıştır. Luckmann'a göre modern dindarlık "bireysel"dir; yani subjektifleşmiş, daha doğrusu kişiselleşmiştir. Böylece modern dindarlık özel olarak kurumsallaşamamış ve tamamıyla toplumsal olarak şekillenememiştir. Çünkü toplumsal

¹⁹² Necdet Subaşı, ‘Türk(ie) Dindarlığı yeni Tipolojiler’, İslamiyat V (2002), S.4, s.19.

¹⁹³ Uysal, a.g.e., s.74.

¹⁹⁴ Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, Ark Yayınları, İstanbul 2005, s. 38.

¹⁹⁵ Ejder Okumuş, ‘Türkiye Dindarlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı’ (Yayınlanmamış makale) s.2.

¹⁹⁶ Onay, a.g.e., s.197.

bünye kişisel alana karşı ilgisizdir. Bu da dinin yeni sosyal formunun radikal olarak kişiselleşmesi anlamına gelir.”¹⁹⁷

İslâmî literatürde dindarlık genellikle “takva” ile ifade edilmiştir. Kur’ân’da “imân, tevbe, itaat, isyanı terk ve ihlâs” gibi anlamlarda kullanılan takvanın; bütün ahlâkî ve insanî değerlerin hemen hemen hepsini kapsayan bir anlamı vardır.¹⁹⁸

Dinsellik ise; “dine bağlı bir yaşantı örgütlenmesinin derece ve yoğunluğunu belirlemede kullanılan bir kavram olup dinin bireysel ve toplumsal düzeydeki tezahürlerini ifade etmektedir”. Her dinin, inançlarının oluşturduğu teolojik bir yapısı ve bu yapıyı koruyan aynı zamanda onun pratik anlamını ifade eden ibadetler toplamı mevcuttur. Dinsellik, bu inanç ve ibadet ekseninden hareketle sosyal hayata yansımaktadır. Ayrıca dinsellik, toplumsal görüntü içinde, kişilerin, özel hayatlarındaki eğilimlerinden kamusal hayatta oluşturdukları imajlarına kadar somutlaşan zihniyetlerini, bir süreklilik içinde, mevcut değişkenlerden de bağımsız olmaksızın, zaman ve mekân çerçevesinde gündelik hayata yansıtan birer ayna konumundadır.¹⁹⁹

1.10.2.1.Dindarlık Tipolojileri

İnsanların farklı şekillerde ortaya çıkan dinî hayatlarındaki farklılıkları gösterebilmek için çeşitli tipolojiler yapılmıştır.

Toplumsal hayattaki bir takım farklılaşma ve tabakalaşmalar, toplumun dini hayatında bir takım farklılaşmaları ortaya çıkarır. Bu sebeple toplumsal farklılaşmaya paralel olarak toplumun dini hayatında farklı dindarlık tipleri oluşur.²⁰⁰ Ancak bu farklılaşmalar dindarlığın objektif yönü ile ilgilidir, subjektif dindarlık bu farklılaşmalardan etkilenmez.²⁰¹

Din ve toplum karşılıklı ilişki içindedir. Bu esastan hareket edildiğinde dinlerin, farklı sosyal ve kültürel bağlamlarda farklı görünüm ve uygulamalara sahip olduğu anlaşılır. Sosyal farklılık, farklılaşma ve tabakalaşma ile kendini gösteren farklı

¹⁹⁷Thomas Luckmann, “Modern Toplumda Din ve İnsan”, çev. M. Emin Köktaş, DEÜİFD, V, İzmir 1989, s. 431–444’ten nakleden: Mehmedoğlu, a.g.e., s.35.

¹⁹⁸Ethem Ruhi Fırlı, ‘İslâmî Anlayışta İnsanî Değerler’, *Türklerde İnsanı Değerler ve İnsan Hakları*, İstanbul 1992, s.275–279 ve Veysel Uysal; *Psiko-Sosyal Açıdan Oruç*, Ankara 1994, s.153–154’ten nakleden: Uysal, a.g.e., s.76.

¹⁹⁹Charles Glock, ‘Dindarlığın Boyutları Üzerine’, çev. M. Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi*, der. Yasin Aktay, M. Emin Köktaş, 2. Baskı, Vadi Yay. Ankara 1998, s. 252-274; M. Emin Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.s. 53-58.; Necdet Subaşı, ‘Gündelik Hayat ve Dinsellik’ *Avrupa Günüğü*, S.2, s. 237-260’tan nakleden: Necdet Subaşı, ‘Türk(ie) Dindarlığı yeni Tipolojiler’, *İslamiyat V* (2002) S.4, s.27-28.

²⁰⁰ Arslan, a.g.e., s.85.

²⁰¹Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1995, s.292.

kurumlar, gruplar, zümreler, sınıf veya tabakalar, mülkiyet farklılıkları, cinsiyet, iş, meslek, servet ve faaliyet farklılıkları vb. dindarlığın şekillenmesinde çok önemli roller oynar.²⁰²

Dindarlığı ölçme ve değerlendirmeye yönelik yapılan sosyolojik araştırmalarda çeşitli dindarlık tipolojileri geliştirilmiştir. Weber'den beri, dindarlık çeşitli değişkenler içinde ele alınmakta ve sınıflandırılmaktadır. Weber yaptığı dindarlık sınıflandırmalarında çiftçi, şövalye ve feodal beyler dindarlığı; bürokrasi, burjuva, küçük burjuva, esnaf ve zanaat dindarlığı, proleter alt tabaka dindarlığı veya büyüsel dindarlık, ayinci dindarlık, derviş dindarlığı, dünyevi zühd-uhrevi zühd, şehir dindarlığı ve kır dindarlığı gibi kategorilere yer verilmektedir. Mensching ise, dindarlığı göçebe, asalet, köylü ve burjuva dindarlığı şeklinde ayrıştırmakta ve tipolojisini toplumsal tabakalaşma sistemine göre geliştirmektedir.²⁰³

Türkiye’de dindarlık ölçümleri genelde Batıda, Hristiyan ve Yahudi dindarlıkları için geliştirilmiş ölçeklerin Türkiye şartlarına uydurularak yapılması beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Nitekim son zamanlarda Türkiye'deki dindarlık ölçümlerinin pek çoğunda bu sorunların farkına varılmış, yerelliklerin de altını çizen yeni bir metodolojiye duyulan ihtiyaç açıkça hissedilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Günay, Türkiye koşullarında oldukça işlevsel sayılabilecek bir tipoloji geliştirmiştir. Günay, dindarlığı, bir dinî yaşayış tipolojisi olarak tasvir etmiş, tipleştirmesini de, ya dinî yaşayışın şiddeti üzerinden (azlık ve çokluk) ya da biçimi üzerinden yapmıştır.²⁰⁴ Okumuş ise yerel bağlamlarına da dikkat çekerek dindarlığı biçimi, yoğunluğu ve samimiyet derecesine göre sınıflandırmıştır.²⁰⁵

Dindarlık, mensubu olunan dinden hareketle de tipleştirilmiştir. Bu tipleştirmede “İslam, Hristiyan, Yahudi veya Budist dindarlıklarından söz edilebildiği gibi söz konusu ayırım mezhep, cemaat veya dinî grup temelinde de yapılabilmektedir. Yanı sıra dindarlık sufi dindarlığı, fıkhi dindarlık veya şehirli köylü dindarlığı gibi ayrışmalara da konu edilebilmiştir. Buna avam-havas dindarlıkları, zengin-fakir dindarlıkları, bireysel ve cemaat dindarlıkları da eklenebilir.”²⁰⁶

Dindarlığı, sosyo-kültürel farklılıklar gözetilerek ülkelere, farklı yerel bağlamlara göre farklı dindarlıkları ifade etmek üzere tipleştirmek mümkündür. “Bu

²⁰² Okumuş, a.g.m., s.2 ; Onay, a.g.e., s.17.

²⁰³ Güstav Mensching, *Dini Sosyoloji*, çev.: Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya 1994, s.253-259.

²⁰⁴ Bkz. Necdet Subaşı, a.g.m. s.22-23.; Mehmedoğlu, a.g.e., s.39; Çelik, a.g.e, s.145-146.

²⁰⁵ Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, Ark Yayınları, İstanbul 2005, s.41-48; Okumuş, a.g.m., s.2-3.

²⁰⁶ Subaşı, a.g.m. s.21-22. ; Okumuş, a.g.e., s.41-42.

tipolojide ülkelerin genel ortak kültürel özelliklerinin olduğu varsayımından hareketle örneğin Mısır dindarlığı, İran dindarlığı, Türkiye dindarlığı, Sudan dindarlığı, Pakistan dindarlığı, Malezya dindarlığı gibi dindarlıklardan söz edilebilir. Ancak belirtmek gerekir ki her bir ülke, kendi içinde farklı dindarlıkları barındırmaktadır. Örneğin Türkiye söz konusu olduğunda genel olarak Türkiye dindarlığından bahsedilirken, aynı zamanda Türkiye'nin kendi içinde alt-dindarlıkları da bulunmaktadır. Buna göre Türkiye'de duruma göre bölgesel dindarlıklardan, mesela Karadeniz Bölgesi dindarlığından, Akdeniz Bölgesi dindarlığından ve diğer bölge dindarlıklarından bahsedilebilir. İllere göre ve daha başka yerel bağlamlara göre farklı dindarlık tiplerinden bahsetmek de mümkündür. İllere göre, örneğin İstanbul, Ankara, Trabzon, Diyarbakır, Antalya, Erzurum, İzmir gibi dindarlıklardan; mezheplere göre Hanefî dindarlığı ve Şafîî dindarlığından veya Sünnî dindarlığı ve Alevî dindarlığından söz etmek mümkündür. Bunların dışında köylü dindarlığı ve şehirli dindarlığından; havas dindarlığı ve avam dindarlığından; yüksek dindarlık ve popüler dindarlıktan; sûfî dindarlıktan ve gayr-i sûfî dindarlıktan vs. de bahsedilebilir. Ayrıca Türkiye'nin kendi içinde yapılacak genel bir tipolojinin, her bir yerel bağlamdaki dindarlığa uygulanabileceği de söylenebilir. Bu bağlamda mesela Türkiye dindarlığında geleneksel Türkiye dindarlığı ve modern Türkiye dindarlığından bahsedilirken aynı zamanda bu iki dindarlık tipi veya kategorisi, her bir yerel bağlam dindarlığına uygulanabilir.”²⁰⁷

1.10.2.2.Dindarlığın Boyutları

Dindarlık istatistik teknikleri yardımıyla kategorize edilebilen rölatif, bağımsız ve farklı boyutlarda kendini göstermektedir. Başka bir ifade ile dindarlık çok boyutlu bir olgudur.²⁰⁸ Bir tek dini gelenek içinde dahi birçok farklılık ve çeşitliliklere rastlanması bu nedenledir.

1967 yılına kadar dindarlığın çok boyutlu olduğu hipotezi açıkça test edilmemiştir. Morton King, 1967 yılında söz konusu hipotezi bilimsel yöntemlerle test ederek dindarlığın çok boyutlu bir fenomen olduğunu kanıtlamıştır.²⁰⁹ Glock ise dindarlığın çok boyutlu olarak kavramsallaştırılmasını sistemli bir biçimde yapan ilk sosyolog olmuştur. Ona göre Dünya dinleri arasında bir çok farklılık bulunmasına rağmen, dindarlığın kendisini ortaya koyduğu genel alanlar açısından önemli ölçüde

²⁰⁷ Okumuş, a.g.m., s.3.

²⁰⁸ Arslantürk, a.g.e., s.28.

²⁰⁹ Merton King, Measuring the Religious Variable: Nine Proposed Dimensions. Journal for the Scientific Study of Religion, 6:173-190'dan nakleden: Onay, a.g.e., s.49.

benzerlikler mevcuttur. Bu yaklaşımla dindarlığın temel boyutları olarak kabul edilebilecek genel alanları beş kategoride ele almıştır.²¹⁰ Bunlar; Dini inanç(ideoloji) boyutu, ibadet boyutu, dini tecrübe(duygu) boyutu, dini bilgi boyutu, dinin etkileme boyutudur. Glock'un tasnifinde yer alan dindarlığın söz konusu boyutları ile şunlar kast edilmektedir,²¹¹

Dini tecrübe boyutu kategorisi ile, bütün dinlerin, dindar insanın her hangi bir zamanda nihai gerçeklikle doğrudan temas ettiği veya dini bir duyguyu tecrübe ettiği az-çok açıkça kabul ettikleri hususu ifade eder. İnanç boyutu kategorisi ile, dindar her insanın belli inanç ilkelerini kabul edeceğine yönelik beklentiler kast edilmektedir. İbadet boyutu kategorisinden, bir dinin mensuplarının yerine getirdikleri beklenen bütün spesifik dini pratikler anlaşılmaktadır. Bilgi boyutu ise bütün dinlerde dindar insandan, inancının temel öğretilerini ve kutsal metinleri bilmesi ve onlara güvenmesinin beklendiği hususunu ifade eder. Etkileme boyutu, bu dört boyuttan farklı olarak, kişinin dini inanç, pratik, tecrübe ve bilgisinin bütün seküler sonuçları şeklinde özetlenebilir.²¹²

1.10.3.Türkiye Dindarlığı

İslam'ın etnik kimliklerle özdeşik kavramsallaştırılmasının; postmodern anlayışın yerel kültürleri önceleyen yaklaşımını temsil ettiği, İslam'da reform beklentilerini seslendirdiği²¹³ veya belirli bir ulus referansı taşıdığı²¹⁴ gibi çeşitli yönleri ile eleştirilmesi bir yana, bir dinin yaşadığı kültürel atmosferde kendini daima yeniden ürettiği²¹⁵ sosyal gerçeğini göz ardı etmezsek, İslam'ın da (diğerleri gibi) farklı kültür ve coğrafyalarda farklı anlaşılma ve yaşanma biçimlerine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bir 'Türkiye dindarlığı'ndan bahsetmek sosyolojik olarak imkân dâhilindedir.

²¹⁰Charles Y. Glock,"*Über die Dimensionen der religiösität*", J. Matthes, *Kirche und Gesellschaft*, ekler bölümü, s. 150–168'ten nakleden: Köktaş, a.g.e., s.53; C.Y. Glock- R. Stark, "On the study of religiouscommitment", *Religious Education*, 1962, 57 Research Supplement, s. 98-110; a.mlf., *Religion and Society in Tension*, Chicago-1965'ten nakleden: Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, T.D.V. Yay. Ankara 1993, s.74–75; Charles Y. Glock, 'Dindarlığın Boyutları Üzerine', çev: M. Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi*, Der Yasin Aktay- M. Emin Köktaş, Ankara 1982, s. 51–57; Mehmedoğlu, a.g.e.,s. 27-29; Charles Y. Glock, 'Dindarlığın Boyutları' çev. M. Emin Köktaş, Der: Yasin Aktay- M.Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi*, 2. Baskı, Vadi Yay. Ankara 1998, s.254–255; Münir Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1995, s. 12–14.

²¹¹M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s.53.

²¹²Köktaş, a.g.e. s.53–54.

²¹³Selim Sönmez, "'Türk Müslümanlığı' Kavramına Nasıl Bakılmalı?" Köprü Dergisi <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=426> (27.06.2007)

²¹⁴Hilmi Yavuz, *Türk Müslümanlığı ve İslam Üzerine*, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul 2001, s.16.

²¹⁵Durmuş Hocaoglu, 'Türk Müslümanlığı Üzerine Bazı Notlar', Köprü Dergisi <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=426> (27.06.2007)

‘Türkiye dindarlığı’, etnik ve mezhebi ayrışmaların ötesinde bireylerin Türkiye şartlarında kendi bireysel dindarlık tecrübelerini ifade eder.²¹⁶

Türkiye’de tekdüze bir dindarlıktan veya dinsellikten söz etmek imkânsızdır. Çünkü nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte çeşitli sosyal ve kültürel farklılıklar nedeni ile dindarlığın yansıma biçimleri farklılaşmaktadır.²¹⁷ Fakat her halükarda sınırları gevşek ve içinde farklı alt-dindarlıkları²¹⁸ barındıracak şekilde bir Türkiye dindarlığından bahsedilebilir.²¹⁹

Mekân, zaman, coğrafya, mezhep, zihniyet, siyaset, eğitim, yaş, tabaka, medeni durum, ekonomik durum gibi faktörlerin etkisi ile Türkiye dindarlığı; bölgesel farklılıkları da ihtiva etmektedir. Örneğin, “Güneydoğu’da yaşayan Müslümanlar, daha çok Şafii mezhebine mensup iken, Akdeniz’de yaşayanlar daha çok Hanefî mezhebine tâbidirler. Ayrıca her iki bölgenin iklimleri, tabîî şartları, mekânsal özellikleri, zaman durumları, töre anlayışları, moderniteye bakışları vs. farklıdır. Güneydoğu insanının sergilediği dinsel pratikte aşiret ilişkileri, bu ilişkilerdeki karmaşık protokoller ve bunların ihlaline karşı şiddete kolaylıkla dönüşebilen reflekslerin de dindarlık biçimine birebir yansıdığı gösterilebilir.²²⁰ Batı’daki illerde nispeten daha yumuşak, törelere katı bir biçimde bağlanmayan, dünyaya daha açık, birey merkezli vs. bir dindarlık söz konusu iken örneğin, Diyarbakır ve çevresinde katı töreci, aşiretçi, politik, şiddet içerikli, cemaatçi vs. bir dindarlık söz konusudur. Buralarda öyle bir Müslümanlık ve dindarlık gözlemlenebilmektedir ki Şafilik mezhebinden de teyid alarak baba kızını istediğiyle evlendirebilir, kız babasının izni olmaksızın evlenemez; evlenirse, dinî nikâhı da olsa namusla ilgili töreler devreye sokulur ve ne gerekiyorsa o yapılır. Bu ilimizde aşiret, bazen şeyh, seyda, seyyid, molla gibi yerel din otoritelerinden de meşruluk elde ederek kendisine mensup olsun veya olmasın istediği bireyi istediği biçimde cezalandırmaya karar verebilmektedir. Burada din adına çeşitli biçimlerde cezalandırmalar yapılabilmektedir.”²²¹

Diyarbakır’da -yukarıda bahsedilen özellikleri dışında- tarikat Müslümanlığı veya dindarlığı da çok etkindir. Türbe ve Ziyaret yerleri oldukça fazladır. Diyarbakır halkının popüler uygulamaları arasında türbe ziyaretlerinin önemli bir yeri vardır.

²¹⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam- Yaklaşım, Yöntem ve Çözüm Denemeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 147–156’dan nakleden; Subaşı, a.g.m., s.19.

²¹⁷ Subaşı, a.g.m. s. 18; Sönmez, a.g.m.

²¹⁸ Türkiye’deki farklı dindarlıklar için bkz. Okumuş, a.g.m., s.3.

²¹⁹ Okumuş, a.g.m., s.3.

²²⁰ Yasin Aktay, ‘Farklılık Politikaları ve Türkiye Müslümanlığı’, *İslamiyat V* (2002), S.4, s.41.

²²¹ Okumuş, a.g.m., s.8-9.

Bununla birlikte Diyarbakır’da medrese kültürüne dayanan ve mollaların halkın dinle bağlarında belirleyici boyutta etkili olduğu bir dindarlık söz konusudur.²²²

Diyarbakır’da diğer birçok ilden farklı olarak Sünnî ve Alevî dindarlığı olduğu gibi, seçkin ve avam dindarlığı da vardır. Diyarbakır, özellikle 1990’lı yıllarda aldığı yoğun göçle adeta bir *metro-köye* dönüşmüştür. Göçmenler kendi dini tutumlarını aynen sürdürdükleri için hem kentli insanların yaşadıkları yerellikler hem de köylü insanların yaşadıkları yerellikler oluşmuştur.²²³

Türk(ie) Müslümanlığının ayırt edici unsurları ise, daha çok hoşgörü, tasavvuf ve akla uygunluk olarak tespit edilmektedir. Bu unsurlar, genellikle üç büyük dinî-tarihî şahsiyetle özdeşleştirilmekte veya somutlaştırılmaktadır. Bunlar Mâtûridî, Ahmet Yesevî ve Ebû Hanife’dir.²²⁴

Türkiye’de devletin modernliğe uygun bir din ve dindarlık anlayışını tepeden inme, bakıcı politikalarla topluma benimsetmek istemesi ve halka aynı anlayış içerisinde, modern olmanın sembolik tezahürlerinin dayatılmış olması, halkın Dinin sembolik değerlerini önceleyen tavırlar geliştirmesi sonucunu doğurmuştur.²²⁵

Öte yandan özellikle 1990’lı yıllardan sonra dini yaşantıda önemli değişiklikler gözlenmiştir. Bu dönemde din oldukça, popüler bir konu olmuş, bu durumun sonucu olarak dindarlık formlarında da değişimler meydana gelmiştir. Ancak dindarlığın harici tezahürlerinde gözlenen değişim bazı noktalarda öze de taalluk etmesine karşın dindarlığın genel anlamda değiştiğini söylemek mümkün değildir.²²⁶

Türkiye’de 70’li yıllarda başlayıp 80’lerden sonra ivme kazanan dini canlanma, sivil toplumun, devletin başarısızlıklarına karşı geliştirdiği tepkilerin bir uzantısı, bir kendini ifade etme biçimi olarak değerlendirilmektedir.²²⁷

Türkiye’de dindarlık İslam’ın beş şartına odaklanan ‘ilmihal dindarlığı’ şeklinde yaşanmaktadır. Bunun “İslam’ı son derece dar bir alana hapseden daraltılmış, derinliksiz, şekilci-mekanik ve bu güne ait olmayan bir dindarlık önerdiği açıktır”.²²⁸

²²² Okumuş, a.g.m., s.9.

²²³ Okumuş, a.g.m., s.9-10.

²²⁴ M.Ali Eren, ‘Türk Müslümanlığı’ Aksiyon Dergisi, S: 154, <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=17704> (26.07.2007); Okumuş, a.g.m., s.6.

²²⁵ Yılmaz, a.g.m., s.61-62.

²²⁶ Vejdi Bilgin, ‘Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü’, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.12, (2003), S.1, s.203.

²²⁷ Ayşe Saktanber, ‘Bir Orta Sınıf Ethos’unun ve Onun Günlük Pratiğinin Kentsel Türkiye’de İslam’ın Yeniden Canlandırılması’, *Mekân, Kültür ve İktidar, Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, Der: Ayşe Öncü- Petra Weyland, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.195.

²²⁸ Hayri Kırbaçoğlu, ‘İlmihal Dindarlığının İmkânı Üzerine’, *İslamiyat*, V (2002), S.4, s.110–113.

‘Suniliğin Maturidi/Hanefi kanadında iman inanç olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Müslüman veya mü’üminin kimliği için inanç yeterli görülüp, salih amel yani ahlak ise olgun Müslüman için şart koşulmuştur. Bu dini kimliği benimseyen Müslümanlar, inancı yeterli görüp ameli ihmal etmişlerdir.²²⁹ Bu durum kendisini tipik bir özellik olarak Türkiye dindarlığında örneklemektedir.

Türkiye’de dini uygulamaların nitelik olarak birbirinden farklı üç boyutu vardır. Bunlardan birincisi, toplumsal hayat içerisinde belirgin olarak gözlemlenebilen namaz kılmak, oruç tutmak, Kur’an okumak gibi ibadetleri içine almaktadır. İkinci boyutta daha çok ekonomik yönü olan zekât ya da fitre vermek, Kurban kesmek, dini vakıflara bağışta bulunmak gibi ibadetler yer alırken, üçüncü boyutta ise türbe-yatır ziyareti, muska inanışı, kurşun döktürme, hızır inanışı, mevlit okutma gibi popüler dini uygulamalar yer almaktadır.²³⁰

Senkretist bir karakter taşıyan Türk halk dindarlığı içinde, tasavvuf, Şiilik, Sunilikle beraber, Eski Türk İnanç ve gelenekleri yer almaktadır. Halk düzeyinde Sunilik, eski Türk inançları ve geleneklerle yerel ve sufi unsurları bağdaştırmak sureti ile kendine özgü bir popüler dindarlık tarzı ortaya çıkarmıştır.²³¹

Öte yandan “Türk(iye) Müslümanlığı, hem Türk toplumu için bir toplumsal projenin hayata geçirilmesinin başlangıç noktası olmuş, hem de bundan bağımsız olmayacak biçimde uluslararası ilişkilerde Türkiye’nin daha kabul edilebilir bir Müslümanlığı benimseyip yaşadığı vurgusuyla siyasal bir projenin ifadesi olmuştur.”²³²

1.10.4.Popüler Dindarlık

Anadolu insanının dini hayatı üzerine yapılan çalışmalarda popüler dindarlığa önemli bir yer ayrılmalıdır.²³³ Popüler dindarlık, “derin dini bilgisi olmayan normal halk tabakasındaki yaygın dini inanışları ifade etmede kullanılan bir terim olup, daha çok sosyo-kültürel yapıdaki alt-üst tabakalaşma farklılıklarına göre oluşmaktadır. Okumuş, yüksek din bilgisine sahip insanların oluşturduğu din yorumunu ifade etmek için “resmi-kitabi dindarlık” kavramı kullanılmaktadır. “Geleneksel dindarlık” ise, daha çok

²²⁹İlhami Güler, ‘Ehl-i Sünnet’in Dindarlık Kriterleri ve Türkiye Dindarlığı-Teolojik bir Yaklaşım’, İslamiyat V (2002), S.4, s.102.

²³⁰ Arslan, a.g.e., s. 24.

²³¹ Çelik, a.g.m., s.92.

²³² Okumuş, a.g.m.,s.7.; Hocaoglu, a.g.m.

²³³ Mustafa Arslan, ‘Dinsel Boyutluluğun Sosyolojik Bağlamı: Faktör Analitik Bir Çalışma’ <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt2/sayi4/makale/dinselboyut.pdf> (24.06.2007)

modern dönem öncesindeki geleneksel toplum tipinde ortaya çıkmış ve bir takım temel özelliklerini kazanmış bir dindarlık şeklini ifade etmektedir.”²³⁴

Popüler dindarlık tarihsel ve sosyolojik köken olarak daha çok kırsal kesime dayanır. Bu dindarlığın içinde sufilik ve tarikat etkileri ile çeşitli halk inançları ve uygulamaları, ziyaret ve adak dindarlığı, değişik örf ve adetler, dini ve büyüsel unsurlar yer almaktadır. Dinin daha çok gelenekçi muhafazakâr yönünü temsil eden popüler dindarlık, genellikle geleneksel kültürün hâkim olduğu ve değişimin etkilerinin daha az hissedildiği kasaba ve köyler gibi kırsal alanlarda kendini göstermektedir.²³⁵

Halk dindarlığının bazı karakteristik özellikleri vardır. Bunlar şekilcilik, geleneksellik, taklit ve ritüalizm ile soyut teolojik kavramlara önem verilmeyişidir. Halk dindarlığı içerisinde yer verdiği büyüsel, mistik ve mitolojik unsurlar ve vurgularla kutsal metinlere yahut nass'lara veya onların kurumsallaşmış yorumlarına sıkı bir bağlılık gösteren kitabi yahut resmi dindarlıktan ayrılmaktadır.²³⁶

Popüler dindarlık daha çok kötülük probleminden etkilenir. Hastalıktan şifa bulma, kaza ve belalardan kurtulma vb. bu dünyada fayda ummayı vaat eder. Dolayısıyla, bu problemlerini gidermek ve kaygılarını yenmek için, insanlar (kehanet ve büyüsel uygulamalar, cinlerle temas ve falcılık vb. gibi) bir takım şeylere başvururlar.²³⁷

İslam toplumlarında popüler inançların yaygınlık kazanmasının özel sebepleri ise; halk kitlelerinin eğitiminde hikayeci metodun ağırlıklı olarak kullanılması, özendirici ve sakındırıcı(tergib ve terhib) yöntemlerde korkunun öne çıkarılması, peygamber sevgisini aşlamak amacıyla onu insan üstü bir kişi olarak sunulması ve bunların temini için efsanelerin, mitolojik unsurların ve diğer dinlerden bir çok anlayışın hadis olarak kullanılagelmesi olarak özetlenebilir.²³⁸

İslam dininde tarihsel süreç içerisinde halk dindarlığını besleyen damarlar ise daha özel bazı sebeplerle de izah edilebilir. Örneğin sunni dünyada şefaathat, (ahirette peygamberlerin veya Allah nezdinde salih kulların günahkâr mü'minlerin bağışlanması için aracılık edeceği inancı) ahlaki kayıtsızlığa yol açmış ve zamanla dünyevileşerek,

²³⁴Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 6. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2005, s.394–396.

²³⁵Çelik, a.g.e., s.122.

²³⁶Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, s.333.; Ayrıca bkz: Arslan, a.g.m.

²³⁷Kaneko, “Dimensions of Religiosity among Believers in Japanese Folk Religion”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1990, Volme: 29, No:1, s.2–3'ten nakleden: Arslan, a.g.e., s.57.; Sami Zubaida, *İslam, Halk ve Devlet*, çev. Sami Oğuz, İşletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.168'den nakleden: Çelik, a.g.m. s.94.

²³⁸Hatice Kelpetin Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2001, s.376–377.

ölmüş velilerden yardım isteme şekline dönüşmüştür. Dolayısıyla bu inanç popüler dindarlığın önemli bir ögesi olan evliyaya saygı ve türbe-yatır kültürünü besleyen bir işlev görmüştür.²³⁹

Modern zamanlara kadar Müslüman halkların, yazılı emirden daha çok sözlü olana dayanması sebebiyle, resmen kabul gören inanç, doktrin ve İslami pratikler, kitlelere sözlü aktarım aracılığıyla ulaşmış ve böylece "folk" tipi özelliklerle bezenmiştir.²⁴⁰

İslami gelenekte kadının toplumsal içerikli ibadetler konusunda aralanması sonucunda kadın, kendi dini pratiklerini folk tipi özelliklerle karışık halde geliştirmiş ve sürdürmüştür.²⁴¹

Toplumsal çevreleri itibari ile Popüler dindarlık genel olarak iki biçimde tiplendirilebilir; Bunlar;²⁴²

1. Taşra tipi popüler dindarlık: Köy ya da kasaba hayatındaki popüler dindarlık tipidir. Burada tabiata bağımlı hayatın karakteristik özellikleri hâkimdir. Köy ve kasabaya ait yatırlar mevcuttur ve bu türbe-yatırlar çevrelerinde büyük ilgi görürler. Belli hastalıklar için belli köy ya da kasabadaki bu cazibe merkezi olan yatıra gidilir. Yağmur duası periyodik olarak yapılır. Türbe ziyareti daha periyodik biçimde yapılır. Dini olanla geleneksel olan ayrılmaz biçimde iç içe geçmiştir. Taşra tipi dindarlıkta, "doğum, evlilik ve ölüm" gibi geçiş dönemlerine ait inanış ve uygulamalar şehre göre daha belirgin ve zengin bir durumdadır.

2. Şehirli tipi popüler dindarlık: Bu tipte çeşitli ve farklı dindarlık tipleri iç içe yaşamaktadır. Şehre göç eden insanların getirdiği taşra tipi dindarlıkla, şehre ait dindarlık tipi iç içedir. Sanayileşme, cemaat tipi topluluktan bireyselleşmeye kayış insanları bir birlerinden uzaklaştırırsa da popüler tarzı dindarlık şehirde de kozmopolit bir biçimde canlılığını sürdürmektedir. Kırsal kesimdeki inanışlar benzeşik toplum olmalarını getirdiği özellikle dışa kapalı folk özellikler göstermesine rağmen, şehirde farklı kesimlere ait inanışlar her kesim tarafından uygulanabilmektedir.

Popüler dindarlık, modernleşme sürecinde bazı değişikliklere uğrasa da toplumun dini hayatındaki etkinliği varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla popüler dindarlık sadece geleneksel toplumlarda değil, modern toplumlarda da görülen bir olgu

²³⁹ Güler, a.g.m. s.103.

²⁴⁰ Raphael Pattai, "Halk İslamı", çev. Mustafa Arslan, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II, (2002) S.3, s.235.

²⁴¹ Pattai, a.g.m., s.235.

²⁴² Arslan, a.g.e., s. 345-346.; Ayrıca bkz. Mensching, a.g.e., s.257.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Okur-yazarlığın artması, din eğitiminin kitlelere daha etkin biçimde sağlıklı olarak verilecek imkânlarla ulaşılması gibi sebeplerle kitleler arasında zayıflamış ve birçok biçimleri kaybolmuş gözükse de, popüler dindarlık toplumun dini hayatında bir realite olarak mevcudiyetini sürdürmeye devam etmektedir.²⁴³

1.10.5.Kadın Dindarlığı

Kadının dini hayatı erkeğinkinden farklı özellikler taşımaktadır. Ancak Türkiye’de kadın dindarlığını işleyen çalışmalar sınırlı olduğundan, bu çalışmalar henüz bir tipleştirme yapma konusunda yol gösterecek olgunluğa ulaşamamıştır. Özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan çalışmalarda çok farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bununla birlikte kadın dindarlığını etkileyen nedenlere ait ipuçları arasında en önemli payın ‘kadının toplumsal konumu’na ait olduğu açıktır. Örneğin Müslüman toplumlarda, erkeklerin toplumsal nitelikli etkinliklerde daha çok yer almaları, genelde erkeklerin katıldığı Cuma ve Bayram Namazlarının mutlaka cemaatle kılınması, yine Cenaze Namazı’nın da erkekler tarafından kılınma geleneği benzeri toplu gerçekleştirilen ibadetlere katılım bir taraftan erkeklerin dini sosyalleşmelerine pozitif katkı sağlarken,²⁴⁴ öte yandan erkeklerin daha bir önde sayılması ile kadının resmi biçim ve ibadet törenlerinden neredeyse tümünden hariç tutulması, onun kendi dini pratiklerini folk tipi özelliklerle geliştirmesini ve sürdürmesini sağlamıştır.²⁴⁵

Kadın dindarlığını konu alan çalışmalarda kadınların popüler dini inanışları üzerine vurgu yapılır ve bu durum genellikle kadının eğitim ve öğretim konusunda arkanması, aile içindeki geleneksel konumu, sosyal içerikli ibadetlerin erkeklere hasredilmesi, kadının dini sosyalleşmesinin popüler inanç ve uygulamaların yoğun olarak bulunduğu ortamlarda gerçekleşmesi, göç ve yeniden kimliklenme süreci, modernleşme ile gelen bireyselleşme ve yalnızlaşma gibi etkenlerle ilişkilendirilir.

Geleneksel dindarlık atmosferinde kadının dindarlığı, -sosyal konumunu belirleyen edilgenlik durumu ile ayrı düşünülemeyecek şekilde- daha çok şekilde kalan, derinliksiz bir hal arz etmektedir. Bu dindarlık tarzında kadın çoğunlukla içinde yaşadığı toplumun gelenekleri ile dinin kuralları arasındaki ayırımları fark edemeyecek bir konumdadır.²⁴⁶ Geleneksel olanın çerçevelediği dar sosyalleşme ortamının kalıpsal kabullerinden ve bilgiyi dönüştürebilecek eğitsel yeterlikten yoksun olması nedeniyle

²⁴³ Arslan, a.g.e., s. 67,169,344-345.

²⁴⁴ Atalay, a.g.e., s. 209.

²⁴⁵ Pattai, a.g.m., s.235.

²⁴⁶ Cihan Aktaş, *Sistem İçinde Kadın*, Beyan yayınları, İstanbul 1991, s.81.

olsa gerektir ki, kadınlar toplumun genel havası içerisinde tevarüs eden batıl inançlara erkeklerden daha çok iltifat etmektedirler.²⁴⁷ Örneğin popüler inanışların önemli bir ögesi olan büyü Müslüman kadınların halk dininde önemli bir kesiti oluşturur.²⁴⁸

Türkiye’de cinsiyet bağlamında yapılan karşılaştırmalı dindarlık çalışmalarında farklı sonuçlar elde edilmiştir. Dindarlığın beş boyutlu model içerisinde kadın erkek grupları içerisinde büyük farklar görülmesine de değişik boyutlarda anlamlı farklılıkların bulunduğu rapor edilmiştir. Örneğin, A.Ulvi Mehmedoğlu’na göre dindarlığın inanç dışındaki boyutlarında erkekler kadınlardan daha dindardırlar.²⁴⁹ Veysel Uysal kadınlar dindarlığın ibadet, etki ve tecrübe/duygu boyutlarında erkeklerden daha fazla sekülerleştikleri sonucuna ulaşırken,²⁵⁰ Zeki Aslantürk’e göre kadınlarda dinsizlik eğilimi erkeklerinkinden fazladır. Ayrıca kadınlar laikliğe -az bir farkla da olsa- daha fazla sempati duymaktadırlar.²⁵¹ Ahmet Onay ise Erzincan’da yaptığı çalışmada erkeklerin dindarlık düzeyi ortalamasının kadınlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁵²

Cinsiyet bağlamında kadın-erkek dindarlığına şehirleşme olgusu paralelinde yaklaşan Celalettin Çelik, Konya’da yaptığı alan araştırması verilerine dayanarak kadınların erkeklerden daha dindar oldukları aynı zamanda popüler inanç ve uygulamalar da daha çok ilgi gösterdikleri sonucuna ulaşmıştır.²⁵³ Uysal’a göre dinselliğin sosyal boyutlarına giren özellik ve davranışlarındaki algı ve tutumlarında kadınlar kendilerin erkeklerden daha olumlu ve üstün görmektedirler.²⁵⁴

Kayseri ve Ankara’da üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha dindar olduğu sonucunun çıkmasını yorumlayan Ahmet Onay, bu durumun kadının geleneksel konumu ve din hizmetlerinden yararlanamaması gibi nedenlerden kaynaklandığını ifade etmiştir.²⁵⁵

M. Emin Köktaş, yapılan araştırmalarda özellikle dini duygu boyutu ve bazı dini pratikleri yerine getirme bakımından kadınların erkeklere göre dine daha fazla ilgi

²⁴⁷ Çelik, a.g.e., s.213.; Mensching, a.g.e.,s.140; Raphael Pattai, “Folk İslam”, The Encyclopedia of Religion içinde, (ed.) M. Eliade, Macmillan, New York 1987, C.5, s.382-385’ten nakleden: Arslan, a.g.e., s.203.

²⁴⁸ Pattai, a.g.m., s.238.

²⁴⁹ Mehmedoğlu, a.g.e., s.133,161-162,190-191.

²⁵⁰ Uysal, a.g.e., s.80.

²⁵¹ Arslantürk, a.g.e., s.32.

²⁵² Ahmet Onay, Erzincan İli Dini Yönelim ve İrşad Hizmetleri Anketi Sonuçları Raporu, 1998 (Yayınlanmamış). Nakleden: Ahmet Onay, a.g.e., s. 102.

²⁵³ Çelik, a.g.e., s.296, 352-353

²⁵⁴ Uysal, a.g.e., s.70,158.

²⁵⁵ Bkz. Onay, a.g.e., s.104-105.

duydukları sonucuna ulaşıldığını, ancak kendisinin İzmir’de yaptığı çalışmanın sonuçlarının bu tezi doğrulamadığını ifade etmiştir.²⁵⁶

Dindarlığın sosyal boyutuna ilişkin olarak kadınların özellikle eş seçiminde dindarlık şartına önem verme, doğum kontrolüne taraftar olma, kendini çok dindar olarak değerlendirme, kadınların bir işte çalışabilmesini olumlu karşılama tutumu erkeklerden yüksektir. Yine kadın dinî amaçlı bazı kurumsallaşmış faaliyetler (dernek, vakıf, vb.) aracılığı ile kamusal alana daha fazla girme eğilimindedirler. Ayrıca kadınlar, din görevlilerinin yararlılığına, erkeklere oranla daha fazla inanmaktadırlar.

Türkiye’de kadınların erkeklere göre daha dindar olduğuna ilişkin bulgulara daha çok ilahiyat dışında yapılan araştırmalarda ulaşıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca eski ve yeni araştırma sonuçları arasındaki farklılıklarda, uygulanan veri toplama araçları ve uygulanan örneklem gruplarının niteliklerindeki farklılıkların yanında, 1980 sonrası yaşanan sosyal değişim sonucunda, kadın ve erkek tipolojilerinde gözlenen değişimin bu sonuçlarda etkili olabileceğini göz önüne almak gerekir.²⁵⁷

Bu arada şuna da işaret etmek gerekmektedir. Türkiye’nin doğusunda 1990’lı yıllarda çeşitli sebeplerden dolayı çok yoğun bir şekilde ilçe ve şehir merkezlerine doğru yaşanan göç sürecinde, göçmenlerin psiko-sosyal ve ekonomik yaşantılarında meydana gelen köklü alt-üst oluşların, onların dini hayatlarını da bir şekilde etkilediği muhakkaktır. Talip Atalay, Diyarbakır’da İlköğretim ve Lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırma sonucunda, ilçe merkezlerinden gelen öğrencilerin dindarlık düzeylerinin düşük çıkmasını gerekçelendirirken belirttiği gibi; köyden göç eden yığınlar bir taraftan köydeki gelenek-görenek ortamından koparken öbür tarafta şehirlileşmeyi de başaramamışlardır. Daha önce geleneksel yaşamlarında doğal olarak gerçekleşen dini kültürleşme ortamları başta olmak üzere sosyal düzenlerini kaybeden bu insanların dini hayatları da bu süreçten olumsuz etkilenmiştir.²⁵⁸ Ancak son dönemlerde görülen ekonomik ve sosyal iyileşmenin kadınların konumunda iyileştirmeye katkıda bulunduğu görülmekte, dinseliliğin sosyal hayattaki artan etkisine özellikle ekonomik ve sosyal olarak orta tabakada yer alan kadınlar daha hızlı cevap vermektedirler.

²⁵⁶ Köktaş, a.g.e., s. 214.

²⁵⁷ Atalay, a.g.e., s. 204.

²⁵⁸ Atalay, a.g.e., s.223-224.

1.10.6.Din Bağlamında Kadın

İnsanın var olmasında iki temel unsurdan biri olan kadın tarih boyunca sosyal statü olarak, farklı toplumlarda farklı merhalelerden geçmiştir.²⁵⁹ Ancak egemen tarihsel söylemin kadınları büyük ölçüde dışarıda bıraktığı, ‘görünmez’ kıldığı, bugün artık tarihçiliğin kabul ettiği bir gerçektir.²⁶⁰ Bu sosyal gerçeklik bazı toplumlarda, kadının doğar doğmaz ölüme mahkûm edilmesi gibi dramatik bir şekilde, çoğunlukla da kadına erkeğin egemenliğinde ikincil bir konumda yer verilmesi gibi çeşitli şekillerde yaşanmıştır.²⁶¹ Bu süre içerisinde kadın, birbirinden kötü ve insan onuruyla bağdaşmayan uygulamalara muhatap olmuştur. O, ya affedilmez bir suçlu veya herkesin ortaklaşa kullanabileceği bir mal, ya insanlığı tartışılan bir yaratık veya yeryüzündeki tüm kötülüklerin tek sebebi olarak görülmüştür.²⁶²

Tarihsel olarak anaerkil toplumlarda kadınların bazı ayrıcalıklardan yararlandıkları istisnalar olmakla birlikte²⁶³ kadının belirtilen şekilde ihmal veya istismar edilmesinin insanlık açısından bedelsiz olduğu düşünülemez. Hatta denilebilir ki; erkek hâkimiyetine dayalı altı bin yıllık ataerkil toplum yapısından bu yana (...) insanlık kadın boyutu yönünden kötürüm kalmıştır.²⁶⁴

Tahrif edilmiş Yahudilik ve Hristiyanlık’ta kadın, cinsel özellikleri itibarıyla suçlanarak toplum dışına sürülen eksik, kusurlu ve insanlığı tartışılır bir varlık sayılmıştır. Ortaçağ Batısında kadın hakkında söylenen, "Bir kadın evinden dışarıya üç kez çıkmalıdır: Vaftiz edildiği, evlendiği ve öldüğü zaman" veya "Kadın, kedi ve baca evi hiç terk etmemelidir" şeklindeki sözler onun konumunu özetlemektedir.²⁶⁵

Yahudilik’te kadının hiçbir değeri yoktur. Yahudilerin her sabahki dualarında şu cümle geçmektedir. “Ezeli ilâhımız, kâinatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamd olsun.”²⁶⁶

²⁵⁹ Uysal, a.g.e., s.16-17.; Ayşe Sucu, *Din ve Kadın*, Lotus Yayınevi, Ankara 2005, s. 37.

²⁶⁰ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul 2000, s.29.

²⁶¹ Uysal, a.g.e., s.16.

²⁶² Mustafa Yağmurlu, *Çağımızda Kadın Sorunu*, Beyan Yayınları, İstanbul 1984, s. 8.; Salih Akdemir, ‘Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın’, *İslami araştırmalar*, C.5, (1991), S.4 , s.262.

²⁶³ Örneğin bazı antropologlar, gezici-toplayıcı topluluklarda kadının statüsünün daha yüksek olduğunu, ilk tarımsal etkinliklerin kadınlara ait olmasına rağmen, özellikle sabanın tarımda kullanılmaya başlamasından sonra kadınların bu yüksek statülerini kaybettiklerini ileri sürmüşlerdir. Bu yönüyle, saban tarımı ile baba soyluluk ve ataerkil arazi mülkiyeti arasında çok önemli bir ilinti olduğunu ortaya koymuşlardır. (Fatmagül Berktaş, a.g.e, s.39,41,42,44.)

²⁶⁴ Roger Garaudy, *İslam ve İnsanın Geleceği*, çev. Cemal Aydın, Pınar Yayınevi, İstanbul 1990, s.141’den nakleden: Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Kitabiyat Yay. Ankara 2000, s. 190.

²⁶⁵ C. Perkins Gilman, *Kadın ve Ekonomi*, Kaynak Yayınları, s.35–36’dan nakleden: Cihan Aktaş, *Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliği*, Beyan Yayınları, İstanbul 1992, s.16.

²⁶⁶ Akdemir, a.g.m., s.262.

Kadını karşıtı gelenek Hristiyanlık'ta oldukça güçlenmiştir. Zira kadın, haram meyveyi Âdem(a.s.)'e yedirerek cennetten kovulmasına ve böylece insan neslinin günahkâr olmasına neden olmuştur.²⁶⁷ Kısacası, Hristiyanlık'ta kadın kötülüğü, şeytana uymayı ve ayartıcılığı temsil etmiştir. Bu sebeple büyük ilahiyatçılardan biri olan İskenderiye'li Clement'e göre "Kadın kadın olmaktan ötürü utanmalıdır."²⁶⁸

Hristiyan geleneği, bu dünyadaki acının ve ızdırabın kaynağı nedir? sorusuna Yahudilik'ten devraldığı 'cennetten kovulma' öyküsüne dayanarak, ilk cinsellik günahı ve bunun sorumlusu olan kadın (aynı zamanda bütün kadınların prototipi sayılan Havva), yanıtını verir.²⁶⁹

Pavlus' la birlikte Hristiyanlığın söyleminde kadının insani faaliyetleri, dindarlık veya fesadı önleme adına engellenişiyle birlikte, batı kültüründe kadının salt cinsel obje sayıldığı bir noktaya ulaşılmıştır.²⁷⁰ Pavlus'a göre kadın erkek için yaratılmıştır.²⁷¹

Yahudilik ve Hristiyanlık'ta kadın, cinsel özelliklerinden dolayı suçlanıp, toplum dışına sürülen, eksik, kusurlu, kötülük kaynağı, şeytanın aracı ve insanlığı tartışılan bir mahlûk sayıla gelmiştir. Batı'da, hakkındaki bu kabüllerle, dindarlık ve fesadı önlemek adına kadının insani faaliyetlerine, engel olunmuştur.²⁷² Bunun izdüşümünü kadının tamamen hissi, nadiren dindar, sıklıkla da başkalarını baştan çıkaran bir kişilik olarak yansıtılmasıyla Dünya edebiyatında da görmek mümkündür.²⁷³

İslam dünyasındaki kadın karşıtı söylemin dinsel temelleri, öncülleri olan Yahudilik ve Hristiyanlık'taki anlayışlarla şekillenmiştir. Bu anlayışın izini antik çağa kadar sürmek mümkündür.²⁷⁴ Yahudilikte kadının konumunu belirleyen yaklaşım daha sonra Hristiyanlığa oradan da Müslümanlara geçmiştir.²⁷⁵ "Kur'an'a göre daha ataerkil bir manzara sergileyen Tevrat kıssalarındaki ayartıcı Havva imajının -Kur'an'ın tashihine rağmen- ataerkil Müslüman dünyanın tasavvur alanında herhangi bir değişikliğe uğramadan aynen varlığını sürdürüyor olması, ancak Tevrat kıssalarındaki kadın anlayışının mevcut kültürel altyapı ile daha çok uyuyor olmasından kaynaklanıyor olabilir."²⁷⁶

²⁶⁷ Sucu, a.g.e., s.24.

²⁶⁸ Akdemir, a.g.m., s.262.

²⁶⁹ Berktaş, a.g.e., s.68

²⁷⁰ Aktaş, a.g.e., s.17

²⁷¹ Sucu, a.g.e., s.38.

²⁷² Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000, s.26.

²⁷³ Enis Ahmed, *Kadın ve Sosyal Adalet*, Beyan Yayınları, İstanbul 1993, s. 7.

²⁷⁴ Arpaguş, a.g.e., s.362.

²⁷⁵ Ö. Şevki Hotar, *Mizahi Masculinizim ve Kadına Dair*, Esra Yayınları, İstanbul 1996, s.115.

²⁷⁶ Tuksal, a.g.e., s.76.

Her toplumun kültürel yapısı içinde bir takım inançlar ve bu inançlardan oluşturduğu değerler yani din mevcuttur. Toplumda din ile kültür arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Din kültürel değerleri etkilediği gibi kültür de dini değerleri etkiler ve dönüştürür. Öyle ki bazen dinin temel değerleri ile uyuşmayan dini anlayış ve uygulamalar, kültürün etkisi bir yerde dine onaylatılıp meşruluk kazandırılarak toplumda ortaya çıkıp zamanla yaygınlık gösterebilmektedir.²⁷⁷

Öte yandan hangi din söz konusu olursa olsun hiçbir dinsel dogma başlangıçtaki saf halinde kalmamakta daima toplumların maddi koşullarından kaynaklanan farklı özelliklerince değişime uğratılmaktadır. Bu nedenle her hangi bir toplumun dini anlayış ve uygulamaları içinde kadınların durumunu ve statüsünü incelerken yalnızca dini dogmaların özelliklerini değil, o toplumun ekonomik, siyasal ve kültürel bütün şartları ile birlikte değerlendirmek gerekir.²⁷⁸ Kültürel bileşenlerin din üzerindeki etkisinin en çarpıcı örneğini Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın temel kaynaklarında kadına verilen statü ile günümüzdeki toplumsal gerçeklik arasındaki farklılıktır. Dinin temel kaynakları itibarıyla Yahudilik ve Hristiyanlık kadını ikincil bir varlık olarak kabul etmesine karşın günümüzde Yahudi ve Hristiyan toplumlarında kadın ve erkek sosyal hayatta yan yana bulunmaktadır. İslam toplumlarında ise durum bunun tam tersi olarak gerçekleşmiştir. Kur'an'da ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in uygulamalarında kadın toplumsal hayatın önemli bir parçası olarak kabul görürken, geleneğin şekillendirdiği anlayış, kadını toplumsal hayattan adeta silmiştir.

Kadın ile erkek arasındaki biyolojik farklılığın toplumsal ve kültürel bir farklılığa dönüştürülmesi, binlerce yıl öncesinden günümüze kadar gelen, zamana ve değişime karşı en dayanıklı bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁹

Ataerkil teorinin genel erkek üstünlüğü tezine göre erkeklerin kadınların cinselliğini ve üreme yetilerini denetleme hakları vardır; kadınların böyle bir hakları söz konusu değildir. Erkekler insan ile Tanrı arasındaki dolayımı kuran öznelerdir; kadınlar Tanrıya erkek dolayımı ile ulaşırlar.²⁸⁰ Kadını kendi varlığının öznesi olarak kabul etmeyen bu anlayış²⁸¹ her dönemde hep bir erkeğe göre ya da ona bağlı olarak

²⁷⁷ M. Şevki Aydın 'Cinsiyet Kültürü ve Kadın Sorunu' Diyanet Dergisi Eki (2007) S.195, s.3-4.

²⁷⁸ Berktaş, a.g.e., s.16.

²⁷⁹ Musa Carullah, *Hatun*, Kitabiyat, 3. Baskı, Ankara 2002, s.8.

²⁸⁰ Berktaş, a.g.e., s.26.

²⁸¹ Ali Bardakoğlu, 'Kadın Sorunlarının Kaynağı Din Değildir' Diyanet Dergisi Eki (2007) S.195, s.1-2.

tanımlanan kadının, kendi kişiliğini ortaya koyabilme ve birey olabilme uğraşında büyük sorunlar yaşamasına neden olmuştur.²⁸²

Hız Muhammed'in şekillendirdiği ilk İslam toplumunda kadınlar ile erkekler toplumsal hayatta yan yana olmuşlardır. Ancak, Hız. Muhammed (sav)'in vefatından kısa bir süre sonra karşılaşılan diğer medeniyetlerdeki kadın figürü sosyal hayatta yeniden inşa edilmiştir.²⁸³ Bu yaklaşım kadın aleyhine uydurulan hadisler aracılığıyla kurumsulaştırılmıştır. Ayrıca kadının Hız. Muhammed (sav) döneminde elde ettiği kazanımlarını kaybetmesinde hilafetin saltanata dönüşmesi ve bu şekilde kurumsallaşması ile, aile içinde erkeğin dayatmacı ve buyurgan bir hiyerarşi anlayışını meşrulaştırılmasının²⁸⁴ da büyük etkisi olmuştur.

İslam tarihinde genel olarak kutsal metinleri yorumlama (bilgiyi üretme) ve tebliğ (bilgiyi nakletme) işini erkekler üstlendiklerinden zamanla 'erkeksi bir din' anlayışı hâkim olmuş,²⁸⁵ bu anlayışa bağlı olarak erkekler kendilerini kadınlardan üstün görmeyi dini bir vecibe olarak telakki etmişlerdir.²⁸⁶

İslam'ın öz itibarı ile kadın ve erkek arasında ontolojik değer açısından eşitlik ilkesini benimsemiş olmasına karşın,²⁸⁷ İslam geleneğindeki ataerkil zihniyetin, kadın karşıtı yargılarını -tarih boyunca yapıla geldiği gibi- en yaygın ve en etkin meşrulaştırma aracı olan din²⁸⁸ ile temellendirmiş olması, bu yargıların köklü değişim süreçlerine bile direnç göstermesini sağlamıştır.

1.10.7.Doğu ve Güneydoğu'da Kadın

Türkiye'nin doğusunda kadın 'toplumsal gelişmişlik parametreleri açısından' modern bir toplumun standartlarının çok gerisinde bulunmaktadır. Bu durumun göstergesi olarak kadınlar erkeklere göre yönetim ve karar alma süreçlerine daha az katılmakta, temel sağlık ve eğitim hizmetleri ile teknolojiye daha az yararlanmakta, gelir kaynaklarına ulaşmakta güçlük çekmektedir.²⁸⁹

²⁸² GAP Bölgesinde Kırsal Alanda Kadının Toplumsal Durumu'

http://www.ucansupurge.org/index.php?option=com_content&task=view&id=332&Itemid=87 (04 10 2006)

²⁸³ Hüseyin Hatemi, *Kadının Çıkış Yolu- İlahi Hikmet'de Kadın*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s.9.

²⁸⁴ Cihan Aktaş, 'Kadının Toplumsallaşması ve Fitne' İslami Araştırmalar, C.5 (1991), S.4, s.258.

²⁸⁵ Kırbaçoğlu, a.g.m., s.120.

²⁸⁶ Hotar., a.g.e., s.49-50,59.

²⁸⁷ Tuksal, a.g.e., s.234.

²⁸⁸ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, İnsan Yayınları, İstanbul 1993, s.65.

²⁸⁹ Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı, GAP-BKİ, Ankara 2002
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/catom-urun/bolgehk.html> (13.06.2007)

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı (2002) verilerinden bölge kadınları hakkında şu istatistikî bilgiler elde edilmiştir:²⁹⁰ Kırsal alanda kadınlar için ilk evlilik yaşı ortalama 17'dir ve kadınların % 37'si 15 yaşın altında evlenmektedir. Kentsel kesimde ilk evlilik yaşı ortalaması ise 17,5'dir. Kentli kadınların % 64'ü, 15–19 yaşları arasında evlenmektedir. (Türkiye'de ilk evlenme yaşı ortalaması 18,9'dur.)

Bölgedeki kadınların okur-yazarlık oranı % 55,6'dır. Okur-yazar yetişkin kadın oranı bakımından Bölge illerinin hepsi ülke ortalamasının altındadır. Bu oran Şırnak'ta % 23,9'a düşmektedir.

Kırsal alanda üretim sürecinde aktif bir role sahip olan bölge kadını, kentsel alanlarda eğitim seviyesinin yetersizliği, mesleki beceri düzeyinin düşük ve piyasa koşullarının elverişli olmayışı gibi nedenlerle ekonomik faaliyetlerde istenilen düzeyde rol alamamaktadır.

Kadınlara yönelik negatif ayrımcılık mülkiyet konusunda kendini net bir biçimde göstermektedir. Kadınlar yoğun çalışmalarına ve üretime büyük katkılarda bulunmalarına karşın, ekonomik kaynaklar kadının tasarrufunda değildir.²⁹¹

Güneydoğu Anadolu'da kadınların statüsünü tespit etmeye yönelik olarak yapılan araştırmalar (farklı istatistikî sonuçlar olmakla birlikte) bölgede kadının konumunu anlamaya yardımcı olacak ipuçları vermektedir. Buna göre bölgede;

15-45 yaş arası kadın nüfus oranı	% 92
Ev kadınlarının kadın nüfusuna oranı	% 96
Okur yazar olmayan kadın nüfus oranı	% 32
İlkokul mezunu olmayan kadın nüfus oranı	% 53
Doğum kontrolü yapmayan kadın oranı	% 64
En az bir çocuğu ölen kadın nüfusun oranı	% 15
Ölü doğum yapanların oranı	% 7
2 çocuk sahibi kadın nüfus oranı	% 19
3 çocuk sahibi kadın nüfus oranı	% 18
4 çocuk sahibi kadın nüfus oranı	% 16
5 çocuk sahibi kadın nüfus oranı	% 12
6 ve daha fazla çocuk sahibi kadın oranı	% 12 ²⁹²

²⁹⁰ Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı, GAP-BKİ, Ankara 2002

<http://www.gap.gov.tr/Turkish/catom-urun/bolgehk.html> (13.06.2007)

²⁹¹ Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı, GAP-BKİ, Ankara 2002'

<http://www.gap.gov.tr/Turkish/catom-urun/bolgehk.html> (11 06 2007)

²⁹² <http://www.radikal.com.tr/1998/10/03/turkiye/is.html> (16 10 2006)

Sadece imam nikâhıyla evlenenlerin oranı kentte % 14, kırdada ise %31²⁹³

Ücretsiz aile işgücü statüsünde olan kadınların oranı% 90'dır.²⁹⁴

Evlilik, kadına bakış tarzını gösteren önemli bir ipucudur. Zira evlilik gerçekleştiği toplumun kültürel öğelerini beraberinde getiren sosyal bir kurumdur.²⁹⁵ GAP bölgesinde evliliğe ilişkin kararların, yaygınlık ve etkinliği yöreden yöreye değişiklikler gösterse de, aşiret örgütlenmesi ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde oluşan kurallara göre düzenlenmektedir. Bölgedeki evlilikler daha çok kan bağına dayalıdır. Evliliklerde başlık, berdel, küçük yaşta evlilik, resmi nikâhın olmaması ve kumalık yaygındır. Kadınlar Medeni Kanun'un kendilerine tanıdığı haklardan yararlanamamakta, eğitim eksikliği gibi nedenlerle de bu hakların bilincine varamamaktadırlar.²⁹⁶ Bu bağlamda, evlilikler öncelikle amcaoğlu-amcakızı arasında yapılmaktadır. GAP bölgesinde beş ilde yapılan "GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegre Edilmesi Araştırması"na göre, akraba evliliği yapan kadınların oranı kırsal alanda % 52,2, kentlerde ise % 36,3'tür.²⁹⁷ Bunun Türkiye ortalamasındaki oranı ise % 21,1'dir. Amcakızı, amcaoğlu evliliği konusunda kolay kolay reddedilemez bir ilişki söz konusudur. Yakın akraba evlilikleri çok yönlü baskı ve bağımlılığı da beraberinde getirmekte, doğacak çocukların çeşitli sağlık sorunları yaşamalarına neden olmaktadır. Kan davası, su ve toprak kullanımında ortaya çıkabilecek çatışmalarda ise bu ilişki, soyu güçlü kılan bir etken olmaktadır.²⁹⁸

Daha çok Güneydoğu'da olmak üzere akraba evliliklerinin yaygın olmasında, mal-mülkün aile içinde kalmasının istenmesi, başlık ödenmemesi gibi ekonomik nedenlerin yanı sıra, her türlü siyasal, toplumsal, kültürel, iktisadi dayanışmada sürekliliği sağlayarak, ailelerin kendilerini daha güçlü kılmak istemeleri gibi nedenler etkili olmaktadır.. Bölgede amcakızı-amcaoğlu evlilikleri dışında özellikle baba soyuna dayalı diğer akraba evlilikleri de yaygındır. Özellikle Diyarbakır, Adıyaman ve

²⁹³'Güneydoğu'da kadın olmak zor' <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/kelebek/turk/98/09/01/kelhab/01kel.htm> (16 10 2006)

²⁹⁴ Nüfus Sayımından, DTE, Başbakanlık, Türkiye Cumhuriyeti, Ankara'dan aktarılan veriler. Nakleden: Pınar İlkaracan, 'Türkiye'nin Doğu Bölgelerinde Kadın Cinselliği Bağlamının İncelenmesi', *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004 s. 135-136.

²⁹⁵ Okan Alay, 'Bingöl'de Evlenme Adetleri Üzerine Bir İnceleme', Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi (2007), S:1, s. 87.

²⁹⁶ İlknur Yüksel Alyanak, Satı Atakul, Hanife Aliefendioğlu, Gözde Baç, Fatma Coşkun, İrem Çağlar, Filiz Kardam, Nalân Özdemir, *Güneydoğu'da Kadın- Sorunlar, Kuruluşlar, İşbirliği ve İletişim*, 2002, s.19.

²⁹⁷ GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegre Edilmesi Araştırması, Türkiye Kalkınma Vakfı, Ankara 1994. s.180.' <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D471996/kadin.html>. (11.06.2007)

²⁹⁸ 'Güneydoğu'da kadın olmak zor' <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/kelebek/turk/98/09/01/kelhab/01kel.htm> (16. 10. 2006)

Urfa'nın bazı köylerinde yakın ailelerin aynı günlerde doğan çocukları arasında söz kesilmesi (beşik kertme), iki ailenin kızlarını karşılıklı olarak oğulları ile değiştirmesi (berdel veya değişik) çok yaygın bir uygulama olarak görülmektedir. "Berdel" türü evlilik iki kız kardeşin değiştirilmesi şeklinde olabileceği gibi, Urfa'da rastlanıldığı şekli ile baba kızını verip kendisi de berdel türü bir evlilik yapabilmektedir. Bu tür evliliklerde, ailelerin birbirine başlık vermesi söz konusu değildir. Evliliğin kurulmasında, kız çocuklarının fikri sorulmamakta, buna baba ya da aile büyükleri karar vermektedir.

Güneydoğu'da evlilikler yapılırken resmi nikâh her zaman uygulanmamaktadır. Bu uygulamayı Türkiye'nin başka bölgelerinde de görmek mümkündür. Ancak dini nikâh mutlaka yapılmaktadır. Dini nikâhın kabul görmesi, çok eşliliği de besleyen bir faktör olmaktadır. Bölgede sadece imam nikâhıyla evlenenlerin oranı kentte % 14, kırdan % 31'dir. İmam nikâhlı eşlerden doğan çocukların büyük bir kısmı nüfusa kayıtlı değildir.²⁹⁹

Genellikle kırsal yerleşimlerde kocası ölen kadının evden çıkarılması ve baba evine gönderilmesi geleneklere göre ayıp sayılmaktadır. Bu nedenle kadın -yaşı küçük ise- ölen kocanın kardeşi ya da ağabeyi ile evlendirilmektedir.

GAP Kadın Araştırması'nda, kocası birden fazla kadınla evli olan kadınların oranı kırsal kesimde % 7,7, kentsel kesimde % 3,4 olarak saptanmıştır. Bölgede kadın yaşlandıkça, erkek çocuk doğurdukça, gelin-torun sahibi oldukça, komşu kadınlara ebelik yaptıkça toplumsal statüsü artmaktadır. Ayrıca ailesinden bir ya da iki erkek İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde çalışıyorsa öteki kadınlara göre daha çok saygı görmekte, itibar kazanmaktadır.³⁰⁰

Kadınların insanlık değerlerinin sadece çocuklarının annesi derecesinde kabul gördüğü, anne olmamış kadınların değersiz kabul edildiği dönemlerin geride kaldığı fikri³⁰¹ Türkiye'nin doğusunun sosyal gerçeklikleri ile doğrulanmamaktadır. Ekonomik üretimin ve güvenliğin sağlanması erkek gücüne ve bu gücü oluşturan sayısal çokluğa bağlı bulunduğu doğunun kültürel anlayışı içinde doğurganlık hayati bir önem arz etmektedir. Bu durumda kadının çocuk doğurması onun temel vasfı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu vasfı itibari ile kusurlu olan bir kadının makbul karşılanmayacağı açıktır. Şu halde çocuk doğurmak kadının statü kazanma araçlarından biri haline gelmektedir.

²⁹⁹ Güneydoğu'da kadın olmak zor' http://arsiv.hurriyetim.com.tr/kelebek/turk/98/09/01/kelhab/01_kel.htm (16. 10. 2006)

³⁰⁰ GAP BKİ, a.g.e., s.79,181. <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D471996/kadin.html>. (11.06.2007)

³⁰¹ Beyza Bilgin, *İslam'da Kadının Rolü, Türkiye'de Kadın*, Sinemis Yayınları, Ankara 2005, s. 91.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da çok çocuklu olmak kadın ve ailesi için bir ayrıcalık olarak kabul edilir. Bölgede, çok sayıda çocuk istenmesinin bazı nedenleri; güçlü bir aşiret isteği, aile büyüklerinin erkek çocuk beklentisi ve Allah'ın herkesin rızkını vereceğine dair inançtır.³⁰²

Aileler arasında kan davası olması halinde, bunun bitirilebilmesi için aşiretler-aileler arasında anlaşma yolları aranmaktadır. Anlaşma ya para ya da kız vererek gerçekleştirilmekte, anlaşma için belirlenen para, aşiret içinde toplanarak ödenmekte ya da bir taraf karşı tarafa kız vermektedir.³⁰³ Bu evlilikler için özellikle genç kızlar ve kadınlar aile büyüklerinden gelen yoğun baskılara maruz kalmakta, kadınlar tepkilerini herhangi bir şekilde ortaya koyamamakta, çoğunlukla kendilerine söz hakkı tanınmamaktadır. Böylesi durumlarda kadınlar tepkilerini, bastırılmış saldırgan dürtülerini kendi öz benliklerine yöneltmekte ve intiharı seçmektedir.³⁰⁴

Erkeğin evlenmek için kızın ailesine verdiği para, hayvan ya da maddi değeri olan eşyaya "başlık" denir. Erkek, başlık ödeyerek aldığı kadından, gerçekte görevi olmayan birçok şeyi isteme konusunda kendini haklı görmektedir.³⁰⁵

Belirlenen başlık parasını veren erkek kim olursa olsun,(evlilik sözleşmesinde tam anlamı ile bir taraf olması gerektiği halde)³⁰⁶ hem kızın fikri sorulmadan, evliliğe rıza gösterip göstermediğine bakılmadan onunla evlenme hakkını kazanmakta,³⁰⁷ hem de eşinin cinselliği ve doğurganlığı üzerinde tamamen hak sahibi olduğunu gösteren tavırlar sergilemesinin normal olarak karşılanmasını sağlamaktadır.³⁰⁸

Başlığın, hem kızın ailesinden ayrılmasıyla kaybedilen işgücünü karşılamak, hem de kadının durumunu ve evliliğin devamını güvence altına almak gibi fonksiyonları vardır.³⁰⁹

Doğu’da gündelik yaşamdan başlayarak, kamusal alanda mal ve hizmet üretimine, aile, kent ve ülke genelindeki “karar alma” süreçlerine katılıma değin birçok

³⁰²GAP - Güneydoğu Anadolu Projesi, Yirmi birinci Yüzyılda Kadın ve GAP (Ankara ve Şanlıurfa: Başbakanlık, Türkiye Cumhuriyeti, Güneydoğu Anadolu Projesi Müdürlüğü, 1997’den nakleden: İlkaracan, a.g.e.,s.136.

³⁰³Güneydoğu’da kadın olmak zor’ <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/kelebek/turk/98/09/01/kelhab/01kel.htm> (16 10 2006)

³⁰⁴Mustafa Özkan, ‘Göç ve Evlilik, Çok Eşlilik ve İntihar’,XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı, İstanbul 2007, Bilimsel Tıp Yayınevi, s. 84.

³⁰⁵Ömer Müftüoğlu, ‘İntihar Olayları Üzerine Bir Değerlendirme(Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Kadın İntihar Olayları Örneği)’, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II (2002), S.4. s.149.

³⁰⁶Hatemi, a.g.e., s.65.

³⁰⁷Müftüoğlu, a.g.m. s.154.

³⁰⁸İlkaracan, a.g.m., s. 139.

³⁰⁹S. Veyis Örneke, *Etnoloji Sözlüğü*, A.Ü.D.T.C.F. Etnoloji ABD, Lisans Semineri Ankara 1971, s.39’dan nakleden: Rüstem Erkan, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Sosyal yapısı ve Değişme Eğilimleri*, Kalan yayınları, Ankara 2005, s.240.

konuda erkek ve kadın grup arasında derin eşitsizlikler vardır. Erkekler ve kadınlar arasında eşitsizliğe neden olan genel faktörlerin yanında, merkezden kırsal alanlara doğru gidildikçe eşitsizliği kadınlar aleyhine artıran ve derinleştiren unsurlar da bulunmaktadır. Bunların başında, erkek egemen ve yaşlı dominant kültürün merkezden çevreye doğru gidildikçe daha belirgin bir şekilde varlığını hissettirmesi; geleneksel değerlerin kırsal alanda merkeze nazaran daha yavaş değişime uğraması ve eğitim olanaklarının kadın gruplara eş zamanlı olarak sunulmaması gösterilebilir.³¹⁰

Doğu'da cinsiyet ayırımına dayalı eşitsizlik en çarpıcı şekli ile kendisini cinsler arasındaki münasebetler konusunda göstermektedir. Cinsel suçlarda kadın ve erkek aynı şekilde muamele görmemektedir.³¹¹ Bazen kadın tecavüze uğramış olsa bile töreler gereği ailenin namusu kirletildiği gerekçesi ile ölümle cezalandırılmaktadır.

Namus cinayeti olarak adlandırılan bu cezalandırmanın -bütün sebepler gözden geçirildiğinde- temel sebebinin kadınların itaat etmesini sağlamak olduğu görülmektedir. Bu anlayışa göre kadının kuralları zorlayan herhangi bir davranışı ailenin adını lekelemekte, aile toplum tarafından acımasızca yargılanıp dışlanmaktadır. Sadece “namus”unu lekeleyen kadın öldürüldüğü zaman aileye eski saygınlığına kavuşma şansı tanınmaktadır.³¹² Bu ölümcül cezanın elbette sosyo-kültürel temelleri vardır. Bilindiği gibi Doğu toplumu namusu beden bağlamıyla algılamakta, dolayısıyla bedene dışarıdan bir müdahaleyi namusa müdahale olarak görmektedir. Modern toplumda olduğunun aksine geleneksel toplum yapılanmasında bireysellik gelişmediği için namus davası tüm aşiretin hayatını olumsuz etkilemektedir.³¹³

Türkiye’de geleneksel değerlere bağlılık din ile sağlanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da da, daha çok gayri meşru cinsel davranışlar olarak kabul edilen ve muhafazası ağır yaptırımlarla sağlanan ‘namus’, aykırı bir usul ile de olsa din aracılığıyla tanımlanmakta,³¹⁴ yaptırımlar genelde dini referans temininden sonra uygulanmaktadır.

³¹⁰ Ahmet Cihan-Mazhar Bağlı, ‘Gelenek-Görenekler, Kadının Toplumdaki Durumu’, <http://www.diyarbakir.gov.tr/sosyal-yapi.html> (04.10.2006)

³¹¹ Hotar, a.g.e., s. 34.

³¹² Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesinde Namus Adına İşlenen Cinayetleri Önleme Projesi http://www.kamer.org.tr/projects/projects_05.htm (16 10 2006)

³¹³ Tuba Kabacaoğlu, ‘Töre Değil Cehalet’ Aksiyon Dergisi, Sayı: 632. <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=26455> (15.01.2007)

³¹⁴ Aytekin Sır, ‘Namusun Algılanışı Araştırması’ *KA-MER Suçlu Kim? Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde ‘Namus’ Kisvesi Altında İşlenen Cinayetler ile Mücadelede Kalıcı Yöntemler Geliştirme Projesi” 2005 Raporu*, s.94.

Cinsiyet ayırımına dayalı bu muamelelerin sürdürülmesinde kadınların da rolü vardır. İçerisinde sosyalleştikleri geleneksel normların etkisinde kalan kadınlar, töre cinayetlerine yol açan geleneklerin yerleşmesinde destekleyici konumda olabilmektedir. Annesinden, eşinden, kız kardeşinden destek almayan pek çok aile üyesinin töre adına cinayete teşebbüs etmeyeceği aşîkârdır. Namusla ilgili dedikodularda haksız suçlamalar hatta iftiralarda erkekler kadar kadınların da rolü bulunmaktadır.³¹⁵

Aile içi şiddet, Türkiye’de eğitim, statü, ekonomik durum farkı gözetmeden yaygınlığını sürdürmektedir. Toplum, şiddeti kuşaktan kuşağa devrederek özenle korumakta, şiddeti meşru gören bir altyapı üzerinde kurumlaşan toplumsal kültür, aile içi şiddeti de besleyen, ona kapı açan bir unsur olmaktadır. Özellikle küçük yaşta gerçekleşen evliliklerde şiddet olgusu daha yoğun olarak yaşanmaktadır. Şiddete uğrayan kadınların oranı kırsalda % 54, kentte % 44’lere varmaktadır.³¹⁶ Bölgede kadına yönelik şiddet toplumsal cinsiyet bağlamında kanıksanmış ve toplumsal bir olgu haline gelmiştir. Bunda şiddetin kültürel açıdan toplumsal kontrol, te’dip ve bir yerde aile içi iletişim unsuru olarak işlevsel kılınmasının da rolü vardır.

Kadının dünyası o kadar daralmış ve gelenek tarafından kozası o kadar dar inşa edilmiş ki; yok sayılmak veya ötelenmenin etkisi ile mağduriyetlere muhatap olanların çoğu ‘gerçekten insan olduklarını fark edememekte, insani hakların kendileri için de geçerli olabileceğini düşünememektedirler’.³¹⁷ Bölge kadınlarının geneli şiddeti; ya “şiddet olduğunu ayırt edememekte ve dolayısıyla kadınların yaşaması gereken doğal bir olgu” olarak kabul etmekte veya yaşadıklarına katlanmaları gerektiğini düşünmektedirler. Bu durumda hayatlarından memnun olmasalar da yapabilecekleri hiçbir şey olmadığına inanmaktadırlar.³¹⁸

Kadınlar üzerindeki baskılayıcı tutum, onların sağlık hizmetlerinden yararlanmasını da sınırlamaktadır. Kadınlar doktora gidebilmek için çoğunlukla, kocalarının ya da aile büyüklerinin iznini almak ve onların refakatinde doktora gitmek durumundadır.³¹⁹

Kadınların % 19,1’inin çok az Türkçe bilmesi ya da hiç Türkçe bilmemesi, adalet kurumları dâhil bütün devlet kurumlarında resmî dilin Türkçe olması nedeniyle,

³¹⁵Habibe Yılmaz Kayar, ‘Namus Ve Töre cinayetlerinde Kadınlar Daha Katı mı Davranıyor?’ <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=3400> (13 10 2006)

³¹⁶‘Güneydoğu’da kadın olmak zor’ <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/kelebek/turk/98/09/01/kelhab/01kel.htm> (16 10 2006)

³¹⁷Şeyhmus Diken, *Güneydoğu’da Sivil Hayat*, Metis Yayınları, İstanbul 2001,s.162.; İlkaracan, a.g.m., s.149.

³¹⁸Alyanak ve diğerleri, a.g.e., s.18.

³¹⁹Özkan, a.g.m., s. 84.

aile içinde haklarının ihlalleri durumunda, yasal mercilere bağımsız olarak başvurma olasılıklarının çok düşük olduğu ya da hiç olmadığı anlamına gelmektedir.³²⁰

Güneydoğu Anadolu bölgesinde özellikle 1990'lı yıllarda başlayan göçler ve toplumsal çalkalanmalarla birlikte -daha çok kadınların- intihar olaylarında artış olmuştur. Bu artışın sebepleri çeşitli araştırmalara konu olmaya devam etmektedir. Ancak genel olarak göç, yoksulluk/yoksunluk duygusu, geleneklerin aşırı baskısı veya göç sonrasında özellikle ikinci kuşağın yaşadığı kuralsızlık/kimliksizlik, aile içi şiddet, çok çocukluluk, kız çocuklarını küçük yaşta evlendirilmesi, hurafe ve batıl inançların söz konusu intiharları tetiklediği üzerinde durulmaktadır.³²¹ Bu intiharların çoğunu saikleri itibari ile; Emil Durkheim'ın üçlü intihar tasnifine göre sınıflamak mümkündür. Çünkü bir taraftan sosyal dayanışmanın güçlü olduğu ortamların geliştirdiği *elcil intihar* örneklerine rastlanırken, diğer taraftan bireysel yetersizlik ve yoksunlukların neden olduğu, *bencil intiharlar* da görülmektedir. Göç gibi köklü toplumsal dönüşüm süreçlerinin sonucunda meydana gelen, geleneksel normların geçersizleşmesi ve yeni değerleri özümseyememenin verdiği yalnızlaşmanın da tahriki ile görülen *kuralsızlık intiharları* da bir başka intihar türünü oluşturmaktadır.³²²

Kırsal hayatta üretime doğrudan katılan kadın evin iktisadi etkinliklerinde söz sahibi iken³²³ göçten sonra mesleki becerilerinin geçersizleşmesi ve 'ev kadını'laşması ile salt tüketici konumuna düşmekte ve aile içindeki statüsünde de düşüş yaşamaktadır.

Doğu'da ağır toplumsal şartlarda yaşayan kadınlar yaşanan yoğun ve bazen de zorunlu göçün getirdiği şartlarda mağduriyetin mağduriyetini yaşamaktadırlar. Ancak buna rağmen göç eden kadınlar genellikle köye dönüş konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Bunda köy hayatının zorlukları kadar, kentte bir yaşam kurma umudunun da payı vardır. Şehir hayatı -ne kadar zor olursa olsun-, aile içindeki ataerkil güç dengelerini sarsmaktadır. Toplumsal cinsiyet açısından güç dengelerinin alt üst olması; kimi zaman aile içi şiddet gibi olumsuzluklara neden olsa da kadına bazı kazanımlar da sunmaktadır.³²⁴

³²⁰ İlkaracan, a.g.m., s.139.

³²¹ M. Cengiz Yıldız, 'İntihar Bir Töre Cinayeti mi?' *Sosyolojik ve Hukusal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Uluslararası Sempozyumu*, Diyarbakır 2003. Ed. Talip Atalay, İlknur Uluğ, S.Ahmet Atak, s. 143-144.

³²² İntiharların toplumsal dürtüleri için bak. Emil Durkheim, *İntihar*, çev: Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul 2002, s.163v.d., 245 v.d., 275v.d.

³²³ Kadriye Yılmaz Koca, *Osmanlı'da Kadın ve İktisat*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998, s.49, 83.

³²⁴ Deniz Yüksek, 'Diyarbakır'da Yerinden Edilme Sorunu; Geri Dönüş, Kentsel Sorunlar ve Tazminat Yasası'nın Uygulamaları', *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek – Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, Dilek Kurban- Deniz Yüksek- Ayşe Betül Çelik- Turgay Ünal- A.Tamer Aker, Tesev Yayınları, İstanbul 2006, s.157.

GAP bölgesinde, son 10–15 yıllık dönemde, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişme yönünde atılan somut adımlar sonucu özellikle sağlık, eğitim, yol, su, elektrik, telefon gibi temel hizmetler açısından önemli aşamalar kat'edilmiştir. Bu olanaklar gittikçe daha geniş kitlelere ulaşmakta ve bu arada kadınların yaşamında da küçümsenmeyecek yararlar sağlamaktadır.³²⁵

Kadının konumunun, belli ölçülerde ataerkil kültürün geleneksel cinsiyet rollerine bağlı bir görüntü ortaya koysa da, bunun yeni anlayışlarla farklılaşmaya başladığı da söylenebilir. Değişim sürecinde kız çocukların okutma talebinde ortaya çıkan artış, geleneksel toplumda ataerkil dinî söylemi besleyen anlayışların nüfuz ve itibarında derin sarsıntıların meydana geldiğini ifade etmektedir. Kız çocuğuna yaklaşımda, gelenek içerisinde yer bulmuş kalıp yargıların mahremiyet temelinde yol açtığı mahrumiyetin, 'okula gönderme eğilimi'ndeki artışla yer değiştirdiği gözlenmektedir. Bu gelişme, ataerkilliğin teorik düzeyde yaygın bir kabule sahip olmasıyla birlikte, pratiğin genelde bu yaygın kabullerden farklı şekillendiğini, hatta kadının aile içi ilişkilerde büyük ölçüde etkinlik alanına sahip olduğunu ima etmektedir.³²⁶

Kadınların özgürleşebilmeleri için siyasal güce sahip olmaları gerektiği çokça dile getirilir. Bu amaçla kadınların siyasi örgütlülüklerine –kadın sorununun intiharlar ve töre cinayetleri ile birlikte daha bir güncelleştiği günümüzde- sürekli vurgu yapılmakta bu alanda hem iktidarların hem de diğer sivil oluşumların çeşitli girişimleri dikkat çekmektedir. Ancak kadının kimliği, hakları ve kişiliğine yeni yaklaşımları hedefleyen bu girişimler; çoğunlukla kadını, aralarındaki çatışmalarda yardımcı bir unsur olarak görmektedirler. Dolayısıyla kadının hak ve hürriyetleri siyasi ikballer gözetilerek araçsallaştırılmaktadır. Bu durumda kadının, (birey olarak haklarına kavuşması şöyle dursun), farklı bir açıdan yeni bir istismara -en azından ihmale- konu olduğunu söylemek imkân dâhilindedir.

³²⁵GAP Bölgesinde Kırsal Alanda Kadının Toplumsal Durumu http://www.ucansupurge.org/index.php?option=com_content&task=view&id=332&Itemid=87 (04.10.2006)

³²⁶Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, Metis Yayınları, İstanbul 1996,s.35'ten nakleden: Çelik, a.g.m. s.95.

II. BÖLÜM

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

2.1.ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

Veri toplama aracına göre araştırmaya katılanlara ait kişisel bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 7: Araştırmanın Uygulandığı Yer

Araştırmanın uygulandığı yer		N	%
1	Şehir	130	49,8
2	Köy	131	50,2
	Toplam	261	100,0

Araştırmaya katılanların %49,8(130)'i Diyarbakır'a göç etmiş kadınlar, %50,2(131)'si ise Diyarbakır'ın köylerinde yaşamakta olan kadınlar oluşturmaktadırlar. Buna göre araştırmaya köy ve şehirden yaklaşık olarak eşit sayıda denek katılmıştır.

Tablo 7: Araştırmaya Katılanların Yaşı

Araştırmaya Katılanların Yaşı		N	%
1	Gençler	70	26,8
2	Orta yaş	157	60,2
3	Yaşlı	34	13,0
	Toplam	261	100,0

Araştırmaya katılanlar %26,8(70)'i 25 yaşından küçük, %60,2(157)'si 26–50 yaş arasında, %13,0(34)'ü ise 51 yaş üstü olanlardan oluşmaktadır. Bunlardan 25 yaşından küçük olanlar genç, 26–50 yaş arasındakiler orta yaş, 51 yaşından büyükler ise yaşlı olarak gruplandırılmışlardır.

Tablo 8: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumu

Araştırmaya Katılanların Medeni Durumu		N	%
1	Evli olmayan	73	28,0
2	Evli	188	72,0
	Toplam	261	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan kadınların % 28,0(73)'i Evli olmayan, %72,0(188)'si ise evlidir.

Tablo 9: Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumu (Recode)

Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumu (Recode)		N	%
1	İlköğretim	138	52,9
2	Lise	25	9,6
3	Üniversite	17	6,5
4	Okuryazar değil	81	31,0
	Toplam	261	100,0

Araştırmaya katılanların %52,9(138)'u ilköğretim, %9,6(25)'sı lise, %6,5(17)'i Üniversite düzeyinde eğitim görmüş iken, %31,0(81)'i ise okur-yazar değildir.

Tablo 10: Araştırmaya Katılanların Ailelerinin Birey Sayısı

Araştırmaya Katılanların Ailelerinin Birey Sayısı		N	%
1	5 ve altı	60	23,0
2	6–10 arası	139	53,3
3	11 ve üzeri	62	23,8
	Toplam	261	100,0

Araştırmaya katılanların aileleri, %23,0(60)'ü 5 veya daha az, %53,3(139)'ü 6-10 arasında, %23,8(62)'i ise 11 ve daha fazla kişiden oluşmaktadır.

Tablo 11: Araştırmaya Katılanların Ailelerinin Yapısı

Araştırmaya Katılanların Ailelerinin Yapısı		N	%
1	Çekirdek aile	185	70,9
2	Geniş aile	69	26,4
3	Cevapsız	7	2,7
	Toplam	261	100,0

Araştırmaya katılanların %70,9(185)'u anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısına sahip iken, %26,4(69)'ü ise ailenin diğer bireylerini kapsayan geniş aile yapısına sahiptir.

Tablo 12: Araştırmaya Katılanların Mesleği

Araştırmaya Katılanların Mesleği		N	%
1	Ev Hanımı	205	78,5
2	Memur	10	3,8
3	İşçi	9	3,4
4	Serbest Meslek	8	3,1
5	Öğrenci	14	5,4
6	Cevapsız	15	5,7
	Toplam	261	100,0

Araştırmaya katılanların %78,5(205)'i ev hanımı, %3,8(10)'i memur, %3,4(9)'ü işçi, %3,1(8)'i serbest meslek sahibi, %5,4(14)'ü öğrencidir. Deneklerin %5,7(15)'si ise her hangi bir meslek beyanında bulunmamıştır.

Tablo 13: Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirleri

Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirleri		N	%
1	Alt Gelir	94	36,0
2	Orta Gelir	79	30,3
3	Yüksek Gelir	33	12,6
4	Cevapsız	55	21,1
	Toplam	261	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan deneklerin, %36,0(94)'sı ailelerinin aylık toplam geliri 400 YTL 'den daha az, %30,3(79)'ü 400–800 YTL arasında bir gelire sahip iken, %12,6(33)'sı ise 800 YTL daha fazla aylık gelire sahiptir. Deneklerin %21,1(55)'i ise her hangi bir gelir beyanında bulunmamıştır. Diyarbakır'ın ekonomik şartları göz önüne alınarak, ailesinin aylık toplam geliri 400 YTL'den az olanlar alt gelirli, 400-800 YTL olanlar orta gelirli, aylık 800 YTL'den fazla gelire sahip olanlar ise yüksek gelirli olarak tanımlanmışlardır.

Tablo 14: Araştırmaya Katılanların Geldiği Yer

Araştırmaya Katılanların Geldiği Yer		N	%
1	Köy	69	53,1
2	İlçe	39	29,2
3	Başka İl	21	16,2
4	Cevapsız	2	1,5
	Toplam	130	100

Diyarbakır'a göç eden deneklerin %53,1(69)'ü köyden, %29,2(39)'u ilçeden, %8,0(21)'i ise başka ilden gelmiştir. Araştırmaya katılanların %1,5(2)'i ise Diyarbakır'a nereden göç ettiğini beyan etmemiştir.

Tablo 15: Araştırmaya Katılanların Diyarbakır'a Neden Geldiği

Diyarbakır'a Neden Geldiği		N	%
1	Ekonomik/Geçim	68	52,3
2	Eğitim	18	13,8
3	Güvenlik/Köy Boşaltma	26	20,0
4	Aile arasında geçimsizlik	1	,8
5	Kan davası	1	,8
6	Diğer	13	10,0
7	Cevapsız	3	2,3
	Toplam	130	100,0

Araştırmaya katılanların, %52,3(68)'ü ekonomik sebeplerden, %13,8(18)'i eğitim, %20,0(26)'u güvenlik/köylerinin boşaltılması, %0,8(1)'i aile arasında geçimsizlik, %0,8(1)'i kan davası, %10(13)'ü başka sebeplerden dolayı Diyarbakır'a göç etmişlerdir. Deneklerin %2,3(3)'ü ise göç nedenini belirtmemiştir.

Tablo 16: Göç Edenlerin Geri Dönüş İsteği

Göç Edenlerin Geri Dönüş İsteği	N	%
1 Evet	56	43,1
2 Hayır	65	50,0
3 Kararsızım	6	4,6
4 Cevapsız	3	2,3
Toplam	130	100,0

Araştırmaya katılanlardan %43,1(56)'i imkânı olursa geri dönmek istemekte, %50,0(65)'i ise geri dönmek istememektedir. %4,6(6)'sı köye dönüş konusunda kararsız iken %2,3(3)'ü ise her hangi bir fikir beyan etmemiştir.

Tablo 17: Araştırmaya Katılanların Kaç Yıldır Diyarbakır'a Göç Ettikleri

Kaç Yıldır Diyarbakır'a Göç Ettikleri	N	%
1 15 ve altı	80	61,5
2 16 ve üzeri	50	38,5
Toplam	130	100,0

Araştırmaya katılanların %61,5(80)'inin Diyarbakır'a yerleşme süresi 15 yıldan daha az iken, %38,5(50)'inin ise 16 yıldan daha fazladır.

Tablo18: Araştırmaya Katılanların Herhangi Bir Tarikat Veya Cemaate Devam Edip Etmediği

	N	%
1 Evet	43	16,5
2 Hayır	214	82,0
3 Cevapsız	4	1,5
Toplam	261	100,0

Araştırmaya katılanlardan %19,5(43)'i her hangi bir tarikat veya cemaate devam ederken, %82,0(214)'ü ise her hangi bir tarikat veya cemaate devam etmemektedir. Ayrıca Diyarbakır'a göç etmiş kadınlar ile kırsaldaki kadınlar her hangi bir tarikat veya cemaate üye olup olmamaları açısından karşılaştırıldıklarında göç etmiş kadınların her hangi bir cemaat veya tarikata devam etme oranının (%29,67) kırsaldaki kadınlardan (%25,6) daha fazla olduğu görülmektedir.

Aslında şehirleşme süreci ile bireyselleşme eğilimlerinin yaygınlaşması beklenirken, şehrin, gelenleri şehirleşme boyutuyla massedememesi ve göçmenlerin bu süreçte maddi ve manevi olarak çeşitli kaygılar geliştirmeleri ve göçle birlikte sosyal destek bağlarının kaybolması ile yaşanan aidiyet sorunu onların kendilerini güven içinde hissedecekleri bir yer olarak buldukları cemaat veya tarikatlara meyletmelerini sağlamıştır.³²⁷

Tablo 19: Araştırmaya Katılanların Boş Zamanlarını Nasıl Değerlendirdiği

Boş Zamanlarını Nasıl Değerlendirdiği	N	%
1 Kitap okurum	33	12,6
2 T.V. izlerim	39	14,9
3 Sinema/Tiyatroya giderim	2	,8
4 Spor yaparım	1	,4
5 Ev işleri yaparım/Komşu ziyaretlerine giderim	176	67,4
6 Diğer	9	3,4
7 Cevapsız	1	,4
Toplam	261	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan kadınların %12,6(33)'sı boş zamanlarında kitap okumakta, %14,9(39)'u televizyon izlemekte, %0,8(2)'i sinema/tiyatroya gitmekte, %0,4(1)'ü spor yapmakta, %67,4(176)'ü ev işleri yapmakta/komşu ziyaretlerine gitmekte, %3,4(9)'ü ise boş zamanlarını başka şekilde değerlendirmektedir. Deneklerin %0,4(1)'ü bu konuda bir bilgi vermemiştir.

Tablo 20: Araştırmaya Katılanların Her Hangi Bir Derneğe Üye Olup Olmadığı

Hangi bir derneğe üye olup olmama	N	%
1 Meslek kuruluşu/sendika	2	,8
2 Cami/Kur'an Kursu, İmam-Hatip derneği	16	6,1
3 Memleket ile ilgili dernek	2	,8
4 Siyasi/Kültürel-Sanatsal dernek	5	1,9
5 Hiçbiri	233	89,3
6 Cevapsız	3	1,1
Toplam	261	100,0

Araştırmaya katılanların % 0,8(2)'i Herhangi bir meslek kuruluşu/sendikaya, %6,1(16)'i Cami/Kur'an Kursu, İmam-Hatip derneğine, %0,8(2)'i memleketle ilgili bir derneğe, %1,9(5)'u siyasi/kültürel-sanatsal derneğe üye iken, %89,3(233)'ü ise hiçbir

³²⁷Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s.153,259-260.; Celalettin Çelik, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s.20-21.

sivil oluşuma üye değildir. Deneklerin %1,1(3)'ü bu konuda her hangi bir beyanda bulunmamıştır.

Tablo 21: Araştırmaya Katılanların 'Kentlilik' Anlayışı

'Kentlilik' anlayışı		N	%
1	Şehirde oturanlar	29	22,3
2	Gecekondu semtlerinde oturmayanlar	3	2,3
3	Şehirde geçimini sağlayanlar	16	12,3
4	Şehirde doğanlar	32	24,6
5	Şehir kültürüne sahip olanlar	50	38,5
Toplam		130	100,0

Araştırmaya katılanlar 'kentlilik' anlayışlarını, %22,3(29)'ü şehirde oturanlar, %2,3(3)'ü gecekondu semtlerinde oturmayanlar, %12,3(16)'ü şehirde geçimini sağlayanlar, %24,6(32)'sı şehirde doğanlar, %38,5(50)'si ise şehir kültürüne sahip olanlar olarak belirtmişlerdir.

2.2.ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, araştırmaya katılan kadınların tutumları ve bu tutumlara sahip olma düzeylerinin yaş, medeni durum, eğitim durumu, aile yapısı, meslek, aylık gelir, Diyarbakır'a nereden geldiği, hangi nedenle geldiği, geri dönüş isteği, Diyarbakır'da oturma süresi, cemaat veya tarıkata devam edip etmeme, boş zamanlarını değerlendirme biçimi, herhangi bir derneğe üye olup olmama ve şehirlilik anlayışı faktörlerine göre farklılık gösterip göstermediğine dair elde edilen veriler incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 22: Araştırmaya Katılanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Araştırmanın Uygulandığı Yere Göre T-Testi Sonuçları

	Araştırmanın uygulandığı yer	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
İnanç boyutu ortalama puanları	şehir	130	4,1105	,29838	242,457	2,465	,014
	köy	131	4,0041	,39297			
İbadet boyutu ortalama puanları	şehir	130	4,6096	,41677	259	2,930	,004
	köy	131	4,4462	,48195			
Sosyal boyut ortalama puanları	şehir	130	4,1213	,36944	259	3,280	,001
	köy	131	3,9632	,40818			

Araştırmamıza katılan deneklerin İnanç, İbadet ve sosyal hayat ortalama puanlarının katılanların araştırmanın uygulandığı yere göre t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan deneklerin belirtilen boyutlardaki ortalama puanları ve araştırmaya katılanların şu anda ikamet ettikleri yer arasında anlamlı bir fark vardır. İnanç: $[t(242,457)= 2,465 \text{ } p<.05]$. ; İbadet: $[t(259)= 2,930 \text{ } p<.05]$. ; sosyal hayat: $[t(3,280)= 259, \text{ } p<.001]$.

Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç ortalamaları boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}=4,1105$ iken köyde yaşamakta olan deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,0041$ 'dir. Tablo değerleri varyansların eşitsizliği varsayımına göre alınmıştır.

Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin ibadet boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}=4,6096$ iken köyde yaşamakta deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,4462$ 'dir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin sosyal boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,1213$ iken köyde yaşamakta deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=3,9632$ 'dir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Yukarıdaki bulgular araştırmanın uygulandığı yer faktörünün, deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki tutumlarında etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Değişim sürecinde en etkin unsurlardan birini teşkil eden göç olgusu ile, geleneksel toplumlardaki dini birlik, beraberlik ve bütünlüğün yerine dine bağlılık ve dinî yaşayış açısından bir çoğulculuk, geleneksel ve kurumsal dindarlıkta bir gevşeme, ilgisizlik, geleneksel dindarlığa karşı tenkit ve hatta inançsızlık gibi özelliklerin öne çıkacağı varsayılmıştır. Hatta bu farklılaşmanın sadece sanayi toplumları ile sınırlı olmayıp, geri kalmış ya da gelişmekte olan toplumları da kuşatan bir yaygınlık alanı bulduğu aynı yaygınlıkla kabul edilmektedir ³²⁸Ancak Türkiye gibi geleneksellik ile modernlik arasında bir geçiş dönemi yaşamakta olan toplumlarda daha çok bu durumun tersi istikamette bir durum söz konusu olmaktadır. Bu ülkelerde sanayileşme ve toplumsal değişim ve gelişmenin hızlanmasına paralel olarak “dindarlık”ta ve hatta geleneksel dindarlık formlarında nisbi bir artış gözlenmektedir. ³²⁹

Göç olgusunun beslediği değişim sürecinde dini hayatta görülen artış ve radikalleşme eğilimlerini göçmenlerin şehir kültürü karşısında kendi değerlerini koruma güdüsü ve kolektif şuurda oluşan reaksiyon psikolojisi ile bu değişime karşı, dini bir çeşit ideolojik argüman olarak işlevselleştirmeleri ile izah etmek mümkündür. ³³⁰

Durumu Diyarbakır özelinde değerlendirirken yukarıda bahsedilen etkenlerin yanında, dini hayatta görülen söz konusu canlanmanın sebebi olarak, özellikle 90'lı yıllarda yaşanan ve tarafların dinsel eğilimlerinin refere ettiği çatışma ortamının son bulması, 28 Şubat sürecinin getirdiği uygulamaların sebep olduğu reaksiyon, son dönem siyasi ortamın sağladığı olumlu hava ve kitle iletişim araçlarında olduğu gibi gündelik hayatta da dini içerikli toplu etkinliklerde görülen artış gibi faktörleri de göz ardı etmemek gerekir.

³²⁸ Celalettin Çelik, a.g.e., s. 82.

³²⁹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 6. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2005, s.408-409.

³³⁰ Ünver Günay, a.g.e., s. 410-412.

Tablo 23: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Yaşa Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Gençler	49	3,9705	,32428
	Orta yaş	68	4,0354	,43322
	Yaşlı	14	3,9699	,42201
	Toplam	131	4,0041	,39297
İbadet boyutu ortalama puanları	Gençler	49	4,4384	,41394
	Orta yaş	68	4,4590	,50217
	Yaşlı	14	4,4107	,62294
	Toplam	131	4,4462	,48195
Sosyal boyut ortalama puanları	Gençler	49	4,0229	,31439
	Orta yaş	68	3,9661	,43107
	Yaşlı	14	3,7400	,52571
	Toplam	131	3,9632	,40818

Araştırmaya katılan köyde yaşayan deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının yaşlarına göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 24: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Yaşa Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,138	2	,069	,444	,642
	Grup içi	19,937	128	,156		
	Toplam	20,075	130			
İbadet	Gruplararası	,032	2	,016	,067	,935
	Grup içi	30,165	128	,236		
	Toplam	30,196	130			
Sosyal Hayat	Gruplararası	,873	2	,436	2,687	,072
	Grup içi	20,787	128	,162		
	Toplam	21,660	130			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre köyde yaşayıp araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve yaşları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç: [F(2-128)=0,444, p>.05]. ; İbadet: [F(2-128)=0,067, p>.05]. ; Sosyal Hayat: [F(2-128)= 2,687, p>.05].)

Bu bulgu, yaş faktörünün, köyde yaşayan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 25: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Yaşa Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Gençler	21	4,0311	,20858
	Orta yaş	89	4,1053	,32426
	Yaşlı	20	4,2174	,22920
	Toplam	130	4,1105	,29838
İbadet boyutu ortalama puanları	Gençler	21	4,7321	,37973
	Orta yaş	89	4,5590	,43264
	Yaşlı	20	4,7063	,34952
	Toplam	130	4,6096	,41677
Sosyal boyut ortalama puanları	Gençler	21	4,2587	,34050
	Orta yaş	89	4,1040	,38756
	Yaşlı	20	4,0540	,28618
	Toplam	130	4,1213	,36944

Araştırmaya katılan Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının yaşlarına göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 26: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Yaşa Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,363	2	,182	2,075	,130
	Grup içi	11,121	127	,088		
	Toplam	11,485	129			
İbadet	Gruplararası	,730	2	,365	2,139	,122
	Grup içi	21,677	127	,171		
	Toplam	22,407	129			
Sosyal Hayat	Gruplararası	,514	2	,257	1,909	,152
	Grup içi	17,092	127	,135		
	Toplam	17,606	129			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve yaşları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç:[F(2-127)=2,075, p>.05]. ; İbadet: :[F(2-127)=2,139, p>.05]. ; Sosyal Hayat: :[F(2-127)= 1,909, p>.05].)

Bu bulgu, yaş faktörünün, köyde yaşayan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir

Tablo 27: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Medeni Durumlarına Göre T-Testi Sonuçları

	Medeni durumu	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
İnanç boyutu ortalama puanları	Evli olmayan	47	3,9466	,35269	129	-1,257	,211
	Evli	84	4,0363	,41232			
İbadet boyutu ortalama puanları	Evli olmayan	47	4,4274	,45102	129	,331	,741
	Evli	84	4,4566	,50076			
sosyal boyut ortalama puanları	Evli olmayan	47	3,9848	,38132	129	,451	,653
	Evli	84	3,9511	,42422			

Araştırmamıza katılan köyde yaşayan deneklerin İnanç, İbadet ve sosyal hayat ortalama puanlarının katılanların medeni durumlarına göre t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan deneklerin belirtilen boyutlardaki ortalama puanları ve medeni durumları arasında anlamlı bir fark yoktur İnanç: [t(129)=1,257 p>.05]. ; İbadet: [t(129)=0,331 p>.05]. ; sosyal hayat:[t(129)=0,451 p>.05].

Evli olmayan deneklerin inanç boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}=3,9466$ iken evli deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,0363$ 'tür. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Evli olmayan deneklerin ibadet boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}=4,4274$ iken evli deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,4566$ 'dır. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Evli olmayan deneklerin sosyal hayat boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}=3,9848$ iken evli deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=3,9511$ 'dir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Yukarıdaki bulgular medeni durum faktörünün, köyde yaşayan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki tutumlarında etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 28: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Hayat Boyutu Ortalama Puanlarının Medeni Durumlarına Göre T-Testi Sonuçları

Araştırmaya katılanların medeni durumu		N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
İnanç boyutu ortalama puanları	Bekar	26	4,0691	,25940	128	,791	430
	Evli	104	4,1209	,30762			
İbadet boyutu ortalama puanları	Bekar	26	4,7163	,41012	128	1,466	,145
	Evli	104	4,5829	,41608			
Sosyal boyut ortalama puanları	Bekar	26	4,1692	,41377	128	,739	,461
	Evli	104	4,1093	,35868			

Araştırmamıza katılan Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin İnanç, İbadet ve sosyal hayat ortalama puanlarının katılanların medeni durumlarına göre t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan deneklerin belirtilen boyutlardaki ortalama puanları ve medeni durumları arasında anlamlı bir fark yoktur İnanç: [t(128)=0,791 p>.05]. ; İbadet: [t(128)=1,446 p>.05]. ; sosyal hayat:[t(128)=0,739 p>.05].

Evli olmayan deneklerin inanç boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}$ =0691 iken evli deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,1209'dur. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Evli olmayan deneklerin ibadet boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,7163 iken evli deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,5829'dur. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Evli olmayan deneklerin sosyal hayat boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,1692 iken evli deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,1093'tür. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Yukarıdaki bulgular medeni durum faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki tutumlarında etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 29: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	ilköğretim	77	3,9833	,41586
	Lise	6	3,8623	,29669
	Üniversite	2	3,9348	,09223
	Okuryazar değil	46	4,0605	,37039
	Toplam	131	4,0041	,39297
İbadet boyutu ortalama puanları	ilköğretim	77	4,4852	,49007
	Lise	6	4,2500	,30619
	Üniversite	2	4,6250	,00000
	Okuryazar değil	46	4,3987	,49350
	Toplam	131	4,4462	,48195
Sosyal boyut ortalama puanları	ilköğretim	77	3,9950	,41442
	Lise	6	4,0133	,36719
	Üniversite	2	3,8200	,14142
	Okuryazar değil	46	3,9096	,41222
	Toplam	131	3,9632	,40818

Araştırmaya katılan köyde yaşayan deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının eğitim durumlarına göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 30: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Eğitim Durumlarına Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,310	3	,103	,664	,576
	Grup içi	19,765	127	,156		
	Toplam	20,075	130			
İbadet	Gruplararası	,516	3	,172	,735	,533
	Grup içi	29,681	127	,234		
	Toplam	30,196	130			
Sosyal Hayat	Gruplararası	,266	3	,089	,527	,664
	Grup içi	21,393	127	,168		
	Toplam	21,660	130			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre köyde yaşayıp araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç:[F(3-127)=0,664, p>.05]. ; İbadet: :[F(3-127)=0,735, p>.05].; Sosyal Hayat: :[F(3-127)= 0, 527, p>.05].)

Bu bulgu, eğitim faktörünün, köyde yaşayan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir

Tablo 31: Diyarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	İlköğretim	61	4,1208	,31119
	Lise	19	4,1602	,31820
	Üniversite	15	3,9681	,22440
	Okuryazar değil	35	4,1268	,28594
	Toplam	130	4,1105	,29838
İbadet boyutu ortalama puanları	İlköğretim	61	4,5512	,40976
	Lise	19	4,6711	,42125
	Üniversite	15	4,7250	,38441
	Okuryazar değil	35	4,6286	,43984
	Toplam	130	4,6096	,41677
Sosyal boyut ortalama puanları	İlköğretim	61	4,0763	,35845
	Lise	19	4,1660	,42768
	Üniversite	15	4,1760	,38923
	Okuryazar değil	35	4,1520	,35333
	Toplam	130	4,1213	,36944

Araştırmaya katılan Diyarbakır’a göç etmiş deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının eğitim durumlarına göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 32: Diyarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,367	3	,122	1,385	,250
	Grup içi	11,118	126	,088		
	Toplam	11,485	129			
İbadet	Gruplararası	,492	3	,164	,943	,422
	Grup içi	21,915	126	,174		
	Toplam	22,407	129			
Sosyal Hayat	Gruplararası	,239	3	,080	,578	,630
	Grup içi	17,367	126	,138		
	Toplam	17,606	129			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Diyarbakır’a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç:[F(3–

126)=1,385, $p>.05$]. ; İbadet: :[F(3-126)=0,943, $p>.05$]. ; Sosyal Hayat: :[F(3-126)=0,578, $p>.05$].)

Bu bulgu, eğitim durumu faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 33: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aile Birey Sayısına Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	5 ve altı	19	3,8904	,41873
	6-10 arası	67	4,0062	,38989
	11 ve üzeri	45	4,0491	,38581
	Toplam	131	4,0041	,39297
İbadet boyutu ortalama puanları	5 ve altı	19	4,3289	,57465
	6-10 arası	67	4,4462	,44407
	11 ve üzeri	45	4,4956	,49695
	Toplam	131	4,4462	,48195
sosyal boyut ortalama puanları	5 ve altı	19	3,8168	,35335
	6-10 arası	67	3,9632	,39823
	11 ve üzeri	45	4,0250	,43606
	Toplam	131	3,9632	,40818

Araştırmaya katılan köyde yaşayan deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının aile bireylerinin sayısına göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 34: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aile Birey Sayısına Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,337	2	,169	1,094	,338
	Grup içi	19,738	128	,154		
	Toplam	20,075	130			
İbadet	Gruplararası	,371	2	,186	,797	,453
	Grup içi	29,825	128	,233		
	Toplam	30,196	130			
Sosyal Hayat	Gruplararası	,579	2	,290	1,758	,177
	Grup içi	21,081	128	,165		
	Toplam	21,660	130			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre köyde yaşayıp araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve aile

bireylerinin sayısı arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç: [F(2-128)=1,094, p>.05]. ; İbadet: [F(2-128)=0,797, p>.05]. ; Sosyal Hayat: [F(1-128)= 1, 758, p>.05].)

Bu bulgu, ailedeki birey sayısı faktörünün, köyde yaşayan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 35: Diyarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aile Bireylerinin Sayısına Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	5 ve altı	41	4,1192	,32362
	6-10 arası	72	4,0783	,29326
	11 ve üzeri	17	4,2261	,23515
	Toplam	130	4,1105	,29838
İbadet boyutu ortalama puanları	5 ve altı	41	4,6037	,40879
	6-10 arası	72	4,5694	,44101
	11 ve üzeri	17	4,7941	,27578
	Toplam	130	4,6096	,41677
Sosyal boyut ortalama puanları	5 ve altı	41	4,1486	,36616
	6-10 arası	72	4,0868	,37919
	11 ve üzeri	17	4,2015	,33628
	Toplam	130	4,1213	,36944

Araştırmaya katılan Diyarbakır’a göç etmiş deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının aile bireylerinin sayısına göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir

Tablo 36: Diyarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aile Bireylerinin Sayısına Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplarası	,305	2	,152	1,731	,181
	Grup içi	11,180	127	,088		
	Toplam	11,485	129			
İbadet	Gruplarası	,696	2	,348	2,037	,135
	Grup içi	21,710	127	,171		
	Toplam	22,407	129			
Sosyal Hayat	Gruplarası	,225	2	,113	,824	,441
	Grup içi	17,381	127	,137		
	Toplam	17,606	129			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve aile bireylerinin sayısı arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç: [F(2-127)=1,731, $p>.05$]. ; İbadet: :[F(2-127)=2,037, $p>.05$]. ; Sosyal Hayat: :[F(2-127)=0,824, $p>.05$].)

Bu bulgu, aile bireyleri faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir

Tablo 37: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aile Yapılarına Göre T-Testi Sonuçları

	Araştırmaya katılanların ailelerinin yapısı	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
İnanç boyutu ortalama puanları	Çekirdek aile	94	3,9989	,38192	126	,197	,844
	Geniş aile	34	3,9834	,42675			
İbadet boyutu ortalama puanları	Çekirdek aile	94	4,4466	,45848	126	,332	,741
	Geniş aile	34	4,4144	,55548			
sosyal boyut ortalama puanları	Çekirdek aile	94	3,9823	,39818	126	1,226	,222
	Geniş aile	34	3,8825	,42812			

Araştırmamıza katılan köyde yaşayan deneklerin İnanç, İbadet ve sosyal hayat ortalama puanlarının katılanların aile yapısına göre t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan deneklerin belirtilen boyutlardaki ortalama puanları ve aile yapıları arasında anlamlı bir fark yoktur. İnanç: [t(126)=0,197 $p>.05$]. ; İbadet: [t(126)=0,332 $p>.05$]. ; sosyal hayat:[t(126)=1,226 $p>.05$].

Çekirdek aile yapısına sahip deneklerin inanç ortalamaları boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}=3,9989$ iken geniş aile yapısına sahip deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=3,9834$ 'tür. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Çekirdek aile yapısına sahip deneklerin ibadet ortalamaları boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}=4,4466$ iken geniş aile yapısına sahip deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,4144$ 'tür. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Çekirdek aile yapısına sahip deneklerin ibadet boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}=3,9823$ iken geniş aile yapısına sahip deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=3,8825$ ’tir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Yukarıdaki bulgular aile yapısı faktörünün, köyde yaşayan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki tutumlarında etkili olmadığını ortaya koymaktadır

Tablo 38: Diyarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Hayat Boyutu Ortalama Puanlarının Aile Yapılarına Göre T-Testi Sonuçları

	Araştırmaya katılanların ailelerinin yapısı	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
İnanç boyutu ortalama puanları	Çekirdek aile	91	4,0694	,31085	124	1,746	,083
	Geniş aile	35	4,1706	,23185			
İbadet boyutu ortalama puanları	Çekirdek aile	91	4,6044	,43949	124	,202	,841
	Geniş aile	35	4,6214	,38287			
Sosyal boyut ortalama puanları	Çekirdek aile	91	4,1128	,39484	124	,001	,999
	Geniş aile	35	4,1127	,30829			

Araştırmamıza katılan Diyarbakır’a göç etmiş deneklerin İnanç, İbadet ve sosyal hayat ortalama puanlarının katılanların aile yapılarına göre t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan deneklerin belirtilen boyutlardaki ortalama puanları ve aile yapıları arasında anlamlı bir fark yoktur İnanç: [t(124)=1,746 p>.05]. ; İbadet: [t(124)=0,202 p>.05]. ; sosyal hayat:[t(124)=0,001 p>.05].

Çekirdek aile yapısına sahip deneklerin inanç ortalamaları boyutundaki puan ortalamaları $\bar{X}=4,0694$ iken, geniş aile yapısına sahip deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,1706$ ’dır. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Çekirdek aile yapısına sahip deneklerin ibadet ortalamaları boyutundaki puan ortalamaları $\bar{X}=4,6044$ iken geniş aile yapısına sahip deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,6214$ tür. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Çekirdek aile yapısına sahip deneklerin sosyal hayat boyutundaki puan ortalamaları $\bar{X}=4,1128$ iken geniş aile yapısına sahip deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,1127$ ’dir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Yukarıdaki bulgular ailenin yapısı faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki tutumlarında etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 39: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Mesleğe Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Ev Hanımı	111	3,9931	,40359
	Memur	2	3,4783	,12298
	İşçi	3	4,2464	,50392
	Serbest Meslek	5	4,2174	,14420
	Öğrenci	2	3,8478	,03074
	Cevapsız	8	4,1033	,25452
	Toplam	131	4,0041	,39297
İbadet boyutu ortalama puanları	Ev Hanımı	111	4,4410	,49831
	Memur	2	4,1250	,00000
	İşçi	3	4,6250	,54486
	Serbest Meslek	5	4,7250	,31125
	Öğrenci	2	4,3125	,44194
	Cevapsız	8	4,3906	,36862
	Toplam	131	4,4462	,48195
Sosyal boyut ortalama puanları	Ev Hanımı	111	3,9591	,40833
	Memur	2	3,4200	,08485
	İşçi	3	3,6800	,24000
	Serbest Meslek	5	4,2880	,32175
	Öğrenci	2	3,9800	,08485
	Cevapsız	8	4,0552	,43866
	Toplam	131	3,9632	,40818

Araştırmaya katılan köyde yaşayan deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının mesleklerine göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 40: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Mesleklerine Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	1,097	5	,219	1,446	,213
	Grup içi	18,978	125	,152		
	Toplam	20,075	130			

İbadet	Gruplararası	,754	5	,151	,641	,669
	Grup içi	29,442	125	,236		
	Toplam	30,196	130			
Sosyal Hayat	Gruplararası	1,428	5	,286	1,765	,125
	Grup içi	20,231	125	,162		
	Toplam	21,660	130			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre köyde yaşayıp araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve meslekleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç:[F(5-125)=1,446, $p>.05$]. ; İbadet: :[F(5-125)=0,641, $p>.05$].; Sosyal Hayat: :[F(5-125)= 1, 765, $p>.05$].)

Bu bulgu, meslek faktörünün, köyde yaşayan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 41: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Mesleklerine Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Ev Hanımı	94	4,1266	,28295
	Memur	8	4,0489	,35584
	İşçi	6	4,2754	,09787
	Serbest Meslek	3	4,2754	,18101
	Öğrenci	12	3,9710	,22579
	Cevapsız	7	3,9924	,55499
	Toplam	130	4,1105	,29838
İbadet boyutu ortalama puanları	Ev Hanımı	94	4,5771	,40499
	Memur	8	4,7500	,39528
	İşçi	6	4,7500	,39528
	Serbest Meslek	3	4,9583	,07217
	Öğrenci	12	4,7396	,44100
	Cevapsız	7	4,3929	,55635
	Toplam	130	4,6096	,41677
Sosyal boyut ortalama puanları	Ev Hanımı	94	4,1148	,36172
	Memur	8	4,2650	,28117
	İşçi	6	4,0000	,16781
	Serbest Meslek	3	4,5867	,24440
	Öğrenci	12	4,2394	,40106
	Cevapsız	7	3,7458	,36369
	Toplam	130	4,1213	,36944

Araştırmaya katılan Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının mesleklerine göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir

Tablo 42: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Mesleklerine Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,631	5	,126	1,441	,214
	Grup içi	10,854	124	,088		
	Toplam	11,485	129			
İbadet	Gruplararası	1,272	5	,254	1,492	,197
	Grup içi	21,135	124	,170		
	Toplam	22,407	129			
Sosyal Hayat	Gruplararası	2,061	5	,412	3,289	,008
	Grup içi	15,545	124	,125		
	Toplam	17,606	129			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların inanç ve ibadet boyutlarında sahip oldukları ortalama puanlar ve meslekleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç:[F(5-124)=1,441, p>.05]. ; İbadet: :[F(5-124)=1,492, p>.05]. ;

Ancak Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların dindarlığın sosyal boyutunda sahip oldukları ortalama puanlar ve meslekleri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Sosyal Hayat: :[F(5-124)= 3,289, p<.05]. Bu boyutta serbest meslek sahipleri ($\bar{X}$ =4,5867) ev hanımlarına ($\bar{X}$ =4,1148) ve işçilere ($\bar{X}$ =4,000) göre daha yüksek ortalama puanlara sahiptirler.

Bu bulgu, meslek faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç ve ibadet boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını, fakat sosyal hayat boyutunda farklı etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Bu durumu göç sürecinin geliştirdiği ekonomik ve sosyal koşullar sonrasında göçmenlerin yöneldiği tutumlarla ilişkili olarak izah etme imkânı vardır. Zira Türkiye'de anomik şehirleşme süreciyle birlikte kendini gösteren dinsel farklılaşmaların, sosyo-kültürel ve ekonomik nedenlerle ilişkilendirilebilecek bir temele sahip olduğu söylenebilir. Özellikle yoksullukla zenginliğin bir arada yaşadığı çarpık şehirleşme ortamı, göçmenlere çeşitli kıyas imkânları sunmakta, dolayısıyla statü ve itibar göstergesi olarak tüketim alışkanlıklarında, üst tabakaların standartlarını elde etmeye yönelik bir hareketlilik ortaya çıkabilmektedir. Şehirde sosyal tabakalar arasında geçişkenlik imkânı söz konusu olmakla birlikte göçmenlerin eğitim ve mesleki yeterlilikleri itibari ile üst sosyal tabakalara doğru yükselme imkânlarından pek de yararlanamadıkları gözlenmektedir. Bu durumda özellikle ikinci kuşak göçmenler kendi ekonomik ve sosyal konumlarını daha üst sosyal tabakalarınkilerle karşılaştırmaları sonucunda bir 'görelî ekonomik yoksunluk duygusuna' kapılabilmektedirler.³³¹ Bu duygu, kişide kendini 'öteki' olarak algılayıp bunun sonucunda kendi sosyal grubuna yönelmeyi ve sosyal destek bağlarını burada daha güçlü olarak inşa etmeyi netice verebilir.

Toplumdaki kesimler arasında toplumsal prestij, güç, statü ve adil olmayan fırsatları en fazla müşahade edenlerin serbest meslek sahipleri olduğu düşünülebilir. Bu

³³¹ Gordon Marshall, , *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: Osman Akınbay- Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s. 828-829.

durumun doğuracağı tepki doğal olarak en fazla bu grup üzerinde belirginleşecektir. Kısacası serbest meslek sahiplerinin ev hanımları ve işçilere göre dindarlığın sosyal boyutunda daha yüksek ortalama puanlarına sahip olmasının sebebi, serbest meslek sahiplerinin toplumsal eşitsizliklerin doğurduğu sonuçları en yoğun olarak yaşayan grup olmaları ve dini grupları, hem bir dayanışma aracı hem de verili toplumsal tabakalaşmaya bir radikal tepki aracı olarak değerlendirmeleri olabilir.

Tablo 43: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aylık Toplam Gelirlerine Göre Analizi (Anova)

Aylık Toplam Gelir		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Alt Gelir	47	4,0321	,44741
	Orta Gelir	35	3,9456	,37851
	Yüksek Gelir	11	3,9078	,28254
	Cevapsız	38	4,0513	,36223
	Toplam	131	4,0041	,39297
	Alt Gelir	47	4,4943	,57136
İbadet boyutu ortalama puanları	Orta Gelir	35	4,3852	,46865
	Yüksek Gelir	11	4,4205	,46527
	Cevapsız	38	4,4502	,37849
	Toplam	131	4,4462	,48195
	Alt Gelir	47	3,9365	,44002
Sosyal boyut ortalama puanları	Orta Gelir	35	3,8603	,42477
	Yüksek Gelir	11	3,9091	,30989
	Cevapsız	38	4,1067	,34641
	Toplam	131	3,9632	,40818

Araştırmaya katılan köyde yaşayan deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının aylık toplam gelirlerine göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir

Tablo 44: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Aylık Toplam Gelirlerine Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplarası	,343	3	,114	,736	,532
	Grup içi	19,732	127	,155		
	Toplam	20,075	130			
İbadet	Gruplarası	,247	3	,082	,349	,790
	Grup içi	29,950	127	,236		
	Toplam	30,196	130			
Sosyal Hayat	Gruplarası	1,219	3	,406	2,524	,061
	Grup içi	20,441	127	,161		
	Toplam	21,660	130			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre köyde yaşayıp araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve aylık toplam gelirleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç: [F(3-127)=0,736, p>.05]. ; İbadet: :[F(3-127)=0,349, p>.05]. ; Sosyal Hayat: :[F(3-127)= 2,524 p>.05].)

Bu bulgu, aylık toplam gelir faktörünün, köyde yaşayan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 45: Diyarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Ailelerinin Aylık Toplam Gelirine Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Alt Gelir	47	4,1266	,26224
	Orta Gelir	44	4,1704	,28493
	Yüksek Gelir	22	4,0692	,25197
	Cevapsız	17	3,9648	,42782
	Toplam	130	4,1105	,29838
İbadet boyutu ortalama puanları	Alt Gelir	47	4,4761	,36827
	Orta Gelir	44	4,7330	,38086
	Yüksek Gelir	22	4,6534	,42771
	Cevapsız	17	4,6029	,53260
	Toplam	130	4,6096	,41677
Sosyal boyut ortalama puanları	Alt Gelir	47	3,9973	,27390
	Orta Gelir	44	4,2087	,41023
	Yüksek Gelir	22	4,2611	,35931
	Cevapsız	17	4,0570	,40685
	Toplam	130	4,1213	,36944

Araştırmaya katılan Diyarbakır’a göç etmiş deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının, ailelerinin aylık toplam gelirine göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir

Tablo 46: Diyarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Göre Ailelerinin Aylık Toplam Gelirine Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,569	3	,190	2,187	,093
	Grup içi	10,916	126	,087		
	Toplam	11,485	129			
İbadet	Gruplararası	1,551	3	,517	3,123	,028
	Grup içi	20,856	126	,166		
	Toplam	22,407	129			
Sosyal Hayat	Gruplararası	1,559	3	,520	4,081	,008
	Grup içi	16,047	126	,127		
	Toplam	17,606	129			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların inanç boyutunda sahip oldukları ortalama puanlar ve ailelerinin aylık toplam geliri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. $[F(3-126)=2,187, p>.05]$.

Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve ailelerinin aylık toplam geliri arasında anlamlı bir farklılık vardır. İbadet: $[F(3-126)=3,123, p<.05]$. ; Sosyal Hayat: $[F(3-126)= 4,081, p<.05]$.

İbadet boyutunda orta gelire sahip olanlar ($\bar{X}=4,7330$) alt gelire sahip olanlara ($\bar{X}=4,4761$) göre daha yüksek puan ortalamalarına sahiptirler.

Sosyal hayat boyutunda alt gelire sahip olanlar ($\bar{X}=3,9973$) orta gelire ($\bar{X}=4,2087$) ve yüksek gelire sahip olanlara ($\bar{X}=4,2611$) göre daha düşük puan ortalamalarına sahiptirler.

Bu bulgu, ailenin aylık toplam geliri faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç boyutundaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını fakat ibadet ve sosyal hayat boyutundaki ortalama puanlarında etkili olduğunu göstermektedir.

Diyarbakır'a göç etmiş kadınlar arasında gelir düzeyi esas alındığında orta ve üst gelir grubuna sahip kadınların alt gelir grubuna dâhil olan kadınlara göre dindarlığın ibadet ve sosyal hayat boyutlarında daha yüksek ortalama puanlara sahip oldukları görülmektedir. Bu durumu kadının ekonomik ve sosyal imkânlarına bağlı olarak, sosyal içerikli ibadet ve etkinliklere katılıp katılamaması bağlamında değerlendirmek mümkündür. Ekonomik koşulları elverdiği için kendisi veya ailesi zekât verme, kurban kesme ve hacca gitme gibi ibadetleri yerine getirme fırsatını yakalayanlar; sünnet merasiminde veya ölmüşler için hazırlanan belirli merasimlerde dini etkinlik düzenleme imkânı bulanlar, kermeslere veya hayır toplantılarına katılabilenler dindarlığın ibadet ve sosyal hayat boyutlarında kendileri için ekstra motivasyon sağlamış olurlar. Dolayısıyla bu iki boyutta söz konusu imkânlardan yararlanamayanlara göre daha dindar olmaları bahsedilen faktörler dikkate alınarak anlaşılabilir.

Tablo 47:Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Her Hangi Bir Tarikat veya Cemaate Devam Edip Etmediklerine Göre T- Testi Sonuçları

Tarikat veya Cemaate Devam		N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
İnanç boyutu ortalama puanları	Evet	20	4,0510	,36650	126	,621	,536
	Hayır	108	3,9911	,40074			
İbadet boyutu ortalama puanları	Evet	20	4,4643	,46885	126	,239	,812
	Hayır	108	4,4360	,48987			
Sosyal boyut ortalama puanları	Evet	20	4,0151	,44894	126	,634	,527
	Hayır	108	3,9515	,40531			

Araştırmamıza katılan, köyde yaşayan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat ortalama puanlarının katılanların her hangi bir tarikat veya cemaate devam edip etmemelerine göre t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan deneklerin belirtilen boyutlardaki ortalama puanları ve her hangi bir tarikat veya cemaate devam edip etmemeleri arasında anlamlı bir fark yoktur. İnanç: [t(126)=0,621 p>.05].; İbadet: [t(126)=10,239 p>.05]. ; sosyal hayat:[t(126)=0,634 p>.05].

Her hangi bir tarikat veya cemaate devam eden deneklerin inanç ortalamaları boyutundaki puan ortalamaları $\bar{X}$ =4,0510 iken, her hangi bir tarikat veya cemaate devam etmeyen deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}$ =3,9911'dir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Her hangi bir tarikat veya cemaate devam eden deneklerin ibadet ortalamaları boyutundaki puan ortalamaları $\bar{X}$ =4,4643 iken, her hangi bir tarikat veya cemaate devam etmeyen deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,4360'tır. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Her hangi bir tarikat veya cemaate devam eden deneklerin sosyal hayat ortalamaları boyutundaki puan ortalamaları $\bar{X}$ =4,0151 iken her hangi bir tarikat veya cemaate devam etmeyen deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}$ =3,9515'dir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Yukarıdaki bulgular her hangi bir tarikat veya cemaate devam edip etmeme faktörünün, köyde yaşamakta olan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki tutumlarında etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 48: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Tarikat veya Cemaatlere Devam Etme Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

Araştırmaya Katılanların Herhangi Bir Tarikat Veya Cemaate Devam Edip Etmediği		N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
İnanç boyutu ortalama puanları	Evet	23	4,1541	,20781	127	,706	,481
	Hayır	106	4,1058	,31224			
İbadet boyutu ortalama puanları	Evet	23	4,7446	,35048	127	1,666	,098
	Hayır	106	4,5873	,42193			
Sosyal boyut ortalama puanları	Evet	23	4,2585	,32031	127	1,933	,056
	Hayır	106	4,0968	,37210			

Araştırmamıza katılan Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat ortalama puanlarının katılanların her hangi bir tarikat veya cemaate devam edip etmemelerine göre t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan deneklerin belirtilen boyutlardaki ortalama puanları ve her hangi bir tarikat veya cemaate devam edip etmemeleri arasında anlamlı bir fark yoktur İnanç: [t(127)=0,706 p>.05]. ; İbadet: [t(127)=1,666 p>.05]. ; sosyal hayat:[t(127)=1,933 p>.05].

Her hangi bir tarikat veya cemaate devam eden deneklerin inanç boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,1541 iken, her hangi bir tarikat veya cemaate devam etmeyen deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,1058'dir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Her hangi bir tarikat veya cemaate devam eden deneklerin ibadet boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,7446 iken, her hangi bir tarikat veya cemaate devam etmeyen deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,5873'tür. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Her hangi bir tarikat veya cemaate devam eden deneklerin sosyal hayat boyutundaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,2585 iken her hangi bir tarikat veya cemaate devam etmeyen deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}$ =4,0968'dir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Yukarıdaki bulgular her hangi bir tarikat veya cemaate devam edip etmeme faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki tutumlarında etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 49:Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Boş Zamanlarını Nasıl Değerlendirdiklerine Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Kitap okurum	14	3,8443	,41760
	T.V. izlerim	24	4,0128	,32904
	Sinema/Tiyatroya giderim	1	3,8696	.
	Spor yaparım	1	4,3043	.
	ev işleri yaparım/Komşu ziyaretlerine giderim	85	4,0187	,40925
	Diğer	6	4,1087	,37376
	Toplam	131	4,0041	,39297
İbadet boyutu ortalama puanları	Kitap okurum	14	4,3776	,47219
	T.V. izlerim	24	4,4375	,46771
	Sinema/Tiyatroya giderim	1	4,6250	.
	Spor yaparım	1	5,0000	.
	ev işleri yaparım/Komşu ziyaretlerine giderim	85	4,4401	,49672
	Diğer	6	4,6042	,44312
	Toplam	131	4,4462	,48195
Sosyal boyut ortalama puanları	Kitap okurum	14	4,0094	,37333
	T.V. izlerim	24	3,9963	,27320
	Sinema/Tiyatroya giderim	1	3,9200	.
	Spor yaparım	1	4,8333	.
	ev işleri yaparım/Komşu ziyaretlerine giderim	85	3,9537	,43617
	Diğer	6	3,7200	,44109
	Toplam	131	3,9632	,40818

Araştırmaya katılan köyde yaşayan deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerine göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 50:Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Boş Zamanlarını Nasıl Değerlendirdiklerine Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,551	5	,110	,706	,620
	Grup içi	19,524	125	,156		
	Toplam	20,075	130			
İbadet	Gruplararası	,559	5	,112	,472	,797
	Grup içi	29,637	125	,237		
	Toplam	30,196	130			
Sosyal Hayat	Gruplararası	1,178	5	,236	1,438	,215
	Grup içi	20,482	125	,164		
	Toplam	21,660	130			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre köyde yaşayıp araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç:[F(5-125)=0,706, $p>.05$]. ; İbadet: :[F(5-125)=0,472, $p>.05$]. ; Sosyal Hayat: :[F(5-125)=1,438, $p>.05$].)

Bu bulgu, boş zamanını değerlendirme faktörünün, köyde yaşayan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir

Tablo 51:Dişarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Boş Zamanlarını Nasıl Değerlendirdiklerine Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Kitap okurum	19	4,0470	,24363
	T.V. izlerim	15	4,0266	,44292
	Sinema/Tiyatroya giderim	1	3,6522	.
	Ev işleri yaparım/Komşu ziyaretlerine giderim	91	4,1342	,27625
	Diğer	3	4,2174	,24208
	Cevapsız	1	4,5652	.
	Toplam	130	4,1105	,29838
İbadet boyutu ortalama puanları	Kitap okurum	19	4,7961	,34159
	T.V. izlerim	15	4,4917	,52921
	Sinema/Tiyatroya giderim	1	4,8750	.
	Ev işleri yaparım/Komşu	91	4,5755	,40649

	ziyaretlerine giderim			
	Diğer	3	4,8333	,28868
	Cevapsız	1	5,0000	.
	Toplam	130	4,6096	,41677
Sosyal boyut ortalama puanları	Kitap okurum	19	4,3234	,23702
	T.V. izlerim	15	3,8619	,44141
	Sinema/Tiyatroya giderim	1	3,7600	.
	Ev işleri yaparım/Komşu ziyaretlerine giderim	91	4,1307	,35779
	Diğer	3	3,9867	,42771
	Cevapsız	1	4,0800	.
	Toplam	130	4,1213	,36944

Araştırmaya katılan Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının, boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerine göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 52: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Boş Zamanlarını Nasıl Değerlendirdiklerine Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,684	5	,137	1,571	,173
	Grup içi	10,800	124	,087		
	Toplam	11,485	129			
İbadet	Gruplararası	1,348	5	,270	1,587	,169
	Grup içi	21,059	124	,170		
	Toplam	22,407	129			
Sosyal Hayat	Gruplararası	1,980	5	,396	3,143	,010
	Grup içi	15,626	124	,126		
	Toplam	17,606	129			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların inanç ve ibadet boyutlarında sahip oldukları ortalama puanlar ve boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç:[F(5-124)=1,571, p>.05]. ; İbadet:[F(5-124)=1,587, p>.05].

Ancak Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların sosyal boyutta sahip oldukları ortalama puanlar ve boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri arasında anlamlı bir farklılık vardır. [F(5-124)= 13,143, p<.05].) Bu boyutta kitap okuyanlar

($\bar{X}$ =4,3234) Tv izleyenlere ($\bar{X}$ =3,8619) ve sinema-tiyatroya gidenlere ($\bar{X}$ =3,7600) göre daha yüksek ortalama puanlara sahiptirler.

Bu bulgu, boş zamanı farklı şekillerde değerlendirme faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç ve ibadet boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını fakat sosyal hayat boyutu ortalama puanlarının oluşmasında etkili olduğunu göstermektedir.

Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmaya katılan deneklerin %12,6'sı boş zamanlarında kitap okuduklarını ifade etmişlerdir. Bu kategoriye giren deneklerin dindarlığın sosyal boyutunda, boş zamanlarını televizyon izleyerek (%14,9) veya sinema/tyatroya giderek (%0,8) değerlendiren deneklerden daha fazla ortalama puanlarına sahip olmaları, onların sosyal çevreleri ile daha ilgili oluşları veya çevrelerini dönüştürme yönünde çaba göstermeleri ve bu konudaki duyarlılıkları ile açıklamak mümkündür.

Tablo 53: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Her Hangi Bir Derneğe Üye Olup Olmadıklarına Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Meslek kuruluşu/sendika	1	3,8696	.
	Cami/Kur'an Kursu, İmam-Hatip derneği	10	4,0913	,57038
	Memleket ile ilgili dernek	1	4,2174	.
	Siyasi/Kültürel-Sanatsal dernek	1	4,0435	.
	Hiçbiri	116	3,9979	,38302
	Cevapsız	2	3,8696	,30744
	Toplam	131	4,0041	,39297
İbadet boyutu ortalama puanları	Meslek kuruluşu/sendika	1	4,6250	.
	Cami/Kur'an Kursu, İmam-Hatip derneği	10	4,5000	,50690
	Memleket ile ilgili dernek	1	5,0000	.
	Siyasi/Kültürel-Sanatsal dernek	1	5,0000	.
	Hiçbiri	116	4,4252	,48403
	Cevapsız	2	4,7500	,17678
	Toplam	131	4,4462	,48195

Sosyal boyut ortalama puanları	Meslek kuruluşu/sendika	1	3,9200	.
	Cami/Kur'an Kursu, İmam-Hatip derneği	10	4,1690	,36038
	Memleket ile ilgili dernek	1	4,4800	.
	Siyasi/Kültürel-Sanatsal dernek	1	4,2000	.
	Hiçbiri	116	3,9415	,41290
	Cevapsız	2	3,8400	,22627
	Toplam	131	3,9632	,40818

Araştırmaya katılan köyde yaşayan deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının her hangi bir derneğe üye olup olmama durumlarına göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 54: Köyde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Her Hangi Bir Derneğe Üye Olup Olmadıklarına Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,182	5	,036	,228	,950
	Grup içi	19,894	125	,159		
	Toplam	20,075	130			
İbadet	Gruplararası	,910	5	,182	,777	,568
	Grup içi	29,286	125	,234		
	Toplam	30,196	130			
Sosyal Hayat	Gruplararası	,834	5	,167	1,001	,420
	Grup içi	20,826	125	,167		
	Toplam	21,660	130			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre köyde yaşayıp araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve her hangi bir derneğe üye olup olmama durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç: $[F(5-125)=0,228, p>.05]$. ; İbadet: $[F(5-125)=0,777, p>.05]$. ; Sosyal Hayat: $[F(5-125)=1,001, p>.05]$.)

Bu bulgu, hangi bir derneğe üye olup olmama faktörünün, köyde yaşayan deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir

Tablo 55:Diýarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Her Hangi Bir Derneğe üye Olup Olmamaya Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Meslek kuruluşu/sendika	1	3,9565	.
	Cami/Kur'an Kursu, İmam-Hatip derneği	6	4,2286	,22385
	Memleket ile ilgili dernek	1	4,2609	.
	Siyasi/Kültürel-Sanatsal dernek	4	3,9348	,43406
	Hiçbiri	117	4,1126	,29880
	Cevapsız	1	3,8696	.
	Toplam	130	4,1105	,29838
İbadet boyutu ortalama puanları	Meslek kuruluşu/sendika	1	4,5000	.
	Cami/Kur'an Kursu, İmam-Hatip derneği	6	4,7083	,49160
	Memleket ile ilgili dernek	1	4,5000	.
	Siyasi/Kültürel-Sanatsal dernek	4	4,9375	,07217
	Hiçbiri	117	4,5929	,42108
	Cevapsız	1	4,8750	.
	Toplam	130	4,6096	,41677
Sosyal boyut ortalama puanları	Meslek kuruluşu/sendika	1	3,7200	.
	Cami/Kur'an Kursu, İmam-Hatip derneği	6	4,3667	,10558
	Memleket ile ilgili dernek	1	3,7600	.
	Siyasi/Kültürel-Sanatsal dernek	4	4,2400	,30463
	Hiçbiri	117	4,1095	,37723
	Cevapsız	1	4,3200	.
	Toplam	130	4,1213	,36944

Araştırmaya katılan Diýarbakır'a göç etmiş deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının, her hangi bir derneğe üye olup olmamalarına göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 56:Diýarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Her Hangi Bir Derneğe üye Olup Olmamaya Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	KarelerOr talaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,312	5	,062	,693	,630
	Grup içi	11,173	124	,090		
	Toplam	11,485	129			
İbadet	Gruplararası	,615	5	,123	,700	,624
	Grup içi	21,791	124	,176		
	Toplam	22,407	129			

Sosyal Hayat	Gruplararası	,765	5	,153	1,127	,350
	Grup içi	16,841	124	,136		
	Toplam	17,606	129			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve her hangi bir derneğe üye olup olmama arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç:[F(5-125)=0,693, $p>.05$]. ; İbadet:[F(5-125)=0,700, $p>.05$]. ; Sosyal Hayat: [F(5-125)= 1,127, $p>.05$].)

Bu bulgu, her hangi bir derneğe üye olup olmama faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 57:Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Geldikleri Yere Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Köy	69	4,0800	,32321
	İlçe	38	4,1837	,28039
	Başka İl	21	4,0642	,23236
	Cevapsız	2	4,2609	,18446
	Toplam	130	4,1105	,29838
İbadet boyutu ortalama puanları	Köy	69	4,5453	,45726
	İlçe	38	4,6250	,38335
	Başka İl	21	4,7679	,29656
	Cevapsız	2	4,8750	,17678
	Toplam	130	4,6096	,41677
Sosyal boyut ortalama puanları	Köy	69	4,0167	,36614
	İlçe	38	4,1899	,35826
	Başka İl	21	4,3295	,28366
	Cevapsız	2	4,2400	,50912
	Toplam	130	4,1213	,36944

Araştırmaya katılan Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının, geldikleri yere göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir

Tablo 58: Diyarbakır’a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Geldikleri Yere Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,358	3	,119	1,353	,260
	Grup içi	11,126	126	,088		
	Toplam	11,485	129			
İbadet	Gruplararası	,961	3	,320	1,882	,136
	Grup içi	21,446	126	,170		
	Toplam	22,407	129			
Sosyal Hayat	Gruplararası	1,873	3	,624	5,000	,003
	Grup içi	15,733	126	,125		
	Toplam	17,606	129			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Diyarbakır’a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların inanç ve ibadet boyutlarında sahip oldukları ortalama puanlar ve geldikleri yer arasında anlamlı bir farklılık yoktur. İnanç:[F(3-126)=1,353, p>.05]. ; İbadet:[F(3-126)=1,882, p>.05].

Ancak Diyarbakır’a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların sosyal boyutta sahip oldukları ortalama puanlar ile geldikleri yer arasında anlamlı bir farklılık vardır. [F(3–126)= 5,000, p<.05]. Buna göre köyden Diyarbakır’a göçenler ($\bar{X}$ =4,0167), ilçeden ($\bar{X}$ =4,1899) ve başka ilden ($\bar{X}$ =4,3295) göçenlere göre daha düşük sosyal hayat boyutu ortalama puanlarına sahiptirler.

Bu bulgu, geldikleri yer faktörünün, Diyarbakır’a göç etmiş deneklerin inanç ve ibadet boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını fakat sosyal hayat ortalama puanlarında etkili olduğunu göstermektedir.

Köyden kent merkezine göç eden kadın kentlileşme fırsatları bakımından ilçe merkezinden veya başka ilden gelenlere göre daha dezavantajlı bir durumdadır. Dolayısı ile kentte toplumsal hayata katılımı diğerlerine göre daha sınırlı olacaktır. Dini ya da kültürel etkinliklere katılımı asgari düzeyde olacağından bu alanlardaki etkinliğinin de o oranda olacağı düşünülebilir. Gerek eğitim durumu gerekse mesleki yeteneklerinin kentsel iş alanlarında işlevsel olarak geçersizleşmesi nedeniyle köyden gelen kadının ilçe merkezinden veya başka şehirden gelen kadınlara göre, sosyalleştirici kentsel olanaklardan daha az yararlanabileceği açıktır. Geleneksel anlayış, kent ortamına gelen köylü kadını ev işleri ile sınırlandırır. Yine aynı anlayış kadının sosyal alana çıkışını

tehlikeli görür ve onu toplumsal hayattan soyutlar. Bu durumda sosyal çevresi ile bir şekilde ilişkileri sınırlanmış köylü kadının sosyal hayata ilişkin beklentileri ve etkinliği de diğer göçmen kadınlara göre sınırlı olacaktır.

Tablo 59: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Göç Etme Sebebine Göre(Recode) Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Ekonomik/Geçim	68	4,1367	,27673
	Eğitim	18	4,1663	,29721
	Güvenlik/Köy Boşaltma	26	4,0668	,28902
	Geçimsizlik/ Kan Davası	2	3,7826	,06149
	Diğer	13	4,1104	,23522
	Cevapsız	3	3,7826	,83858
	Toplam	130	4,1105	,29838
İbadet boyutu ortalama puanları	Ekonomik/Geçim	68	4,5570	,40544
	Eğitim	18	4,7569	,41006
	Güvenlik/Köy Boşaltma	26	4,6538	,41579
	Geçimsizlik/ Kan Davası	2	4,3750	,70711
	Diğer	13	4,6827	,31711
	Cevapsız	3	4,3750	,87500
	Toplam	130	4,6096	,41677
Sosyal boyut ortalama puanları	Ekonomik/Geçim	68	4,0638	,36307
	Eğitim	18	4,4156	,39219
	Güvenlik/Köy Boşaltma	26	4,1257	,29626
	Geçimsizlik/ Kan Davası	2	4,0000	,22627
	Diğer	13	4,0708	,29896
	Cevapsız	3	3,9200	,66091
	Toplam	130	4,1213	,36944

Araştırmaya katılan Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının, göç etme sebebine göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 60: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Göç Etme Sebebine Göre (Recode) Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç boyutu	Gruplararası	,690	5	,138	1,585	,169
	Grup içi	10,795	124	,087		
	Toplam	11,485	129			
İbadet boyutu	Gruplararası	,975	5	,195	1,128	,349
	Grup içi	21,432	124	,173		
	Toplam	22,407	129			
Sosyal Hayat	Gruplararası	1,968	5	,394	3,121	,011
	Grup içi	15,639	124	,126		
	Toplam	17,606	129			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların inanç ve ibadet boyutlarında sahip oldukları ortalama puanlar ve göç etme nedenleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç: $[F(5-124)=1,585, p>.05]$. ; İbadet: $[F(5-124)=1,128, p>.05]$).

Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların sosyal boyutta sahip oldukları ortalama puanlar ve göç etme nedenleri arasında anlamlı bir farklılık vardır $[F(5-124)= 3,121, p<.05]$. Buna göre eğitim nedeniyle göç edenler ($\bar{X}=4,4156$) ekonomik nedenlerden ($\bar{X}=4,0638$) ve güvenlik/köy boşaltma ($\bar{X}=4,1257$) nedeniyle göç edenlere göre daha yüksek sosyal hayat boyutu ortalamalarına sahiptirler.

Bu bulgu, göç nedeni faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç ve ibadet boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını fakat sosyal hayat boyutu ortalama puanlarında etkili olduğunu göstermektedir.

Diyarbakır'da ailenin ekonomik durumu, kadının toplumsal hayata katılımına imkân sağlama noktasında önemli bir etkidir. Şehirdeki eğitim olanaklarından yararlanmak amacıyla, göç kararını gönüllü olarak alan ve göç sürecine ekonomik ve psikolojik yönden hazırlıklı katılan kadınlar, göçün olumsuz sonuçlarına daha az maruz kalmakta ve şehrin imkânlarından da daha rahat yararlanabilmektedirler. Oysa geçim sıkıntısının dayatması ile zorunlu hale gelen göçle veya köyünün yakılması veya boşaltılması sonucu derin ekonomik ve psikolojik kayıpları yaşayarak göç eden kadınların neredeyse tamamı zorunlu olarak şehrin gecekondu mahallelerine yerleşmekte ve çok büyük sıkıntılara katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu kadınların

yaşadıkları söz konusu ağır sıkıntılardan ötürü çevrelerinde olup bitenlerle ilgilenmeleri, çeşitli etkinliklere katılmaları sınırlıdır. Evin içine mahkûm olmuş kadının sosyal olarak edilgen bir konumda olması bir yönden de kedisine verilen toplumsal rolü ile ilgilidir. Bu konumdaki bir kadının, dindarlığının sosyal boyutunda gelişim göstermesi zordur. Bundan dolayı eğitim nedeni ile göç etmiş kadınların ekonomik sebeplerle veya zorunlu olarak göç etmiş kadınlardan dindarlığın sosyal boyutunda daha yüksek ortalama puanlara sahip olmalarını onların sahip olduğu ekonomik ve sosyal imkânları ile açıklamak mümkündür.

Tablo 61:Diýarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Geri Dönüş İsteğine Göre Analizi (Anova)

		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Evet	56	4,0943	,29931
	Hayır	65	4,1171	,30270
	Kararsızım	6	4,2464	,13092
	Cevapsız	3	4,0000	,47029
	Toplam	130	4,1105	,29838
İbadet boyutu ortalama puanları	Evet	56	4,6205	,41008
	Hayır	65	4,5769	,42429
	Kararsızım	6	4,9167	,12910
	Cevapsız	3	4,5000	,66144
	Toplam	130	4,6096	,41677
Sosyal boyut ortalama puanları	Evet	56	4,1594	,30954
	Hayır	65	4,0868	,38879
	Kararsızım	6	4,3067	,30638
	Cevapsız	3	3,7867	,86379
	Toplam	130	4,1213	,36944

Araştırmaya katılan Diýarbakır'a göç etmiş deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının, geri dönüş isteklerine göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 62:Diýarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Geri Dönüş İsteğine Göre Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,165	3	,055	,612	,608
	Grup içi	11,320	126	,090		
	Toplam	11,485	129			

İbadet	Gruplararası	,678	3	,226	1,310	,274
	Grup içi	21,729	126	,172		
	Toplam	22,407	129			
Sosyal Hayat	Gruplararası	,701	3	,234	1,741	,162
	Grup içi	16,906	126	,134		
	Toplam	17,606	129			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların inanç, ibadet ve sosyal boyutlarda sahip oldukları ortalama puanlar ve geri dönüş isteği arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç:[F(3-126)=0,612, $p>.05$]. ; İbadet:[F(3-126)=1,310, $p>.05$]. ; Sosyal Hayat: :[F(3-126)=1,741, $p>.05$].)

Bu bulgu, geri dönüş isteği faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 63:Şehirde Yaşayanların İnanç, İbadet ve Sosyal Hayat Boyutu Ortalama Puanlarının Diyarbakır'a Geliş Sürelerine Göre T-Testi Sonuçları

	Diyarbakır'a Geliş Süreleri	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
İnanç boyutu ortalama puanları	15 ve altı	80	4,0858	,30026	128	1,200	,232
	16 ve üzeri	50	4,1502	,29398			
İbadet boyutu ortalama puanları	15 ve altı	80	4,5438	,43123	2,397	115,216	,018
	16 ve üzeri	50	4,7150	,37290			
Sosyal boyut ortalama puanları	15 ve altı	80	4,1144	,35193	128	-,269	,789
	16 ve üzeri	50	4,1323	,39928			

Araştırmamıza katılan Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin İnanç, İbadet ve sosyal hayat ortalama puanlarının katılanların Diyarbakır'da kalış sürelerine göre t-testi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan deneklerin inanç ve sosyal hayat boyutlarındaki ortalama puanları ve medeni durumları arasında anlamlı bir fark yoktur. İnanç: [t(128)=1,200 $p>.05$]. ; sosyal hayat:[t(128)=0,269 $p>.05$].

15 yıl ve daha az süredir Diyarbakır'da kalan deneklerin inanç ortalamaları boyutundaki puan ortalamaları $\bar{X}=4,0858$ iken, 16 yıl ve daha fazla süredir Diyarbakır'da kalan deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,1502$ 'dir. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

15 yıl ve daha az süredir Diyarbakır'da kalan deneklerin sosyal hayat ortalamaları boyutundaki puan ortalamaları $\bar{X}=4,1144$ iken 16 yıl ve daha fazla süredir Diyarbakır'da kalan deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,1323$ 'tür. Tablo değerleri varyansların eşitliği varsayımına göre alınmıştır.

Araştırmaya katılan deneklerin ibadet boyutundaki ortalama puanları ve şehirde kalış süreleri arasında anlamlı bir fark vardır [$t(2,397)=115,216$ $p<.05$].

Diyarbakır'a 15 yıl veya daha az süredir yerleşmiş bulunan deneklerin ibadet ortalamaları boyutundaki puan ortalamaları $\bar{X}=4,5438$ iken, 16 yıl ve daha fazla süredir Diyarbakır'da kalan deneklerin bu boyuttaki ortalama puanları $\bar{X}=4,7150$ 'dir. Tablo değerleri varyansların eşitsizliği varsayımına göre alınmıştır.

Yukarıdaki bulgular Diyarbakır'da kalış süresi faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç ve sosyal hayat boyutlarındaki tutumlarında etkili olmadığını, ibadet boyutunda ise etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Kırsal alanda kişi ibadetlerini kısmen çevrenin sosyal baskısı altında ve gelenekle iç içe geçmiş uygulamalar şeklinde icra ederken göçle birlikte bireyselleşme ve cemaat baskısının azalması sonucunda ibadetlerin yerine getirilmesinde bir gevşeme olacağı modernleşme ve sekülerleşme anlayışlarında sıkça vurgulanan konulardandır.³³² Ancak elde ettiğimiz veriler, Diyarbakır'da göç olgusunun normal olmayan bir tarzda seyrettiği, kente taşınan kırsal değerlerin değişme eğiliminin çok yavaş olduğu gerçeği ışığında değerlendirilmelidir. Öte yandan kırsalda kadının yoğun iş yükü onun ibadetlerine ayıracağı vakti sınırlandırmaktadır. Kente göç eden kadın ise çoğunlukla vaktini evinde geçirmekte ve boş zamanlarından ibadete ayıracağı zaman sıkıntısı yaşamamaktadır. Bu arada kente gelen kadın zamanla ibadetlerini geleneksel uygulama kalıpları içinden sıyrıp, daha bilinçli bir şekilde yerine getirme eğilimi içine girmektedir. Çoğunlukla toplum baskısı dışında bireysel tercihi ile ibadetlerini yerine getiren kadının ibadetlerini daha belirgin bir amaç için ve daha içten yerine getirmesi beklenir.

³³²Ünver Günay, *Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1999, s. 90'da nakleden: Çelik, a.g.e., s. 89.

Tablo 64: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Kentlilik Anlayışına Göre Analizi (Anova)

Kentlilik Anlayışına		N	$\bar{X}$	S
İnanç boyutu ortalama puanları	Şehirde oturanlar	29	4,1702	,26648
	Gecekondu semtlerinde oturmayanlar	3	4,2029	,32633
	Şehirde geçimini sağlayanlar	16	4,1197	,26161
	Şehirde doğanlar	32	4,0427	,36631
	Şehir kültürüne sahip olanlar	50	4,1109	,27919
	Toplam	130	4,1105	,29838
İbadet boyutu ortalama puanları	Şehirde oturanlar	29	4,6552	,36083
	Gecekondu semtlerinde oturmayanlar	3	4,8750	,12500
	Şehirde geçimini sağlayanlar	16	4,5391	,39979
	Şehirde doğanlar	32	4,4648	,47438
	Şehir kültürüne sahip olanlar	50	4,6825	,40580
	Toplam	130	4,6096	,41677
Sosyal boyut ortalama puanları	Şehirde oturanlar	29	4,2809	,28669
	Gecekondu semtlerinde oturmayanlar	3	3,7067	,18475
	Şehirde geçimini sağlayanlar	16	4,0150	,16645
	Şehirde doğanlar	32	3,9665	,38429
	Şehir kültürüne sahip olanlar	50	4,1867	,39968
	Toplam	130	4,1213	,36944

Araştırmaya katılan Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin, araştırmanın inanç, ibadet ve sosyal boyutuna ilişkin ortalama puanlarının, kentlilik anlayışlarına göre varyans analizi sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 65: Diyarbakır'a Göç Eden Kadınların İnanç, İbadet ve Sosyal Boyut Ortalama Puanlarının Kentlilik Anlayışına Göre Analizi (Anova)

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
İnanç	Gruplararası	,278	4	,069	,774	,544
	Grup içi	11,207	125	,090		
	Toplam	11,485	129			
İbadet	Gruplararası	1,287	4	,322	1,905	,114
	Grup içi	21,119	125	,169		
	Toplam	22,407	129			
Sosyal Hayat	Gruplararası	2,416	4	,604	4,970	,001
	Grup içi	15,191	125	,122		
	Toplam	17,606	129			

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların inanç ve ibadet boyutlarında sahip oldukları ortalama puanlar ile kentlilik anlayışları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. (İnanç:[F(4-125)=0,774, $p>.05$]. ; İbadet:[F(4-125)=1,905, $p>.05$].

Diyarbakır'a göç etmiş ve araştırmamıza katılanların sosyal boyutta sahip oldukları ortalama puanlar ile kentlilik anlayışları arasında ise anlamlı bir farklılık vardır [F(4-125)= 4,970, $p<.05$]. Buna göre şehirde oturanların ($\bar{X}=4,2809$) sosyal boyut ortalama puanları, şehirde geçimini sağlayanlar ($\bar{X}=4,0150$), şehirde doğanlar ($\bar{X}=3,9665$) ve gecekondü semtlerinde oturmayanların($\bar{X}=3,7067$) sosyal boyut ortalama puanlarından daha yüksektir. Aynı boyutta şehir kültürüne sahip olanların ortalama puanları ($\bar{X}=4,1867$), gecekondü semtlerinde oturmayanlara ($\bar{X}=3,7067$) göre daha yüksektir. Şehir kültürüne sahip olanlar($\bar{X}=4,1867$) ise şehirde doğanlara($\bar{X}=3,9667$) göre daha yüksek puan ortalamalarına sahiptirler.

Bu bulgu, kentlilik anlayışı faktörünün, Diyarbakır'a göç etmiş deneklerin inanç ve ibadet ve boyutlarındaki ortalama puanlarının oluşmasında farklı etkilere sahip olmadığını, fakat sosyal hayat boyutu ortalama puanlarında etkili olduğunu göstermektedir.

Bu bulgular kentlilik anlayışı arttığında ve özellikle ekonomik olarak yeni kenar mahallelerde oturanlara göre daha avantajlı durumda olan kadınların dindarlığın sosyal boyutunda diğerlerinden daha fazla ortalama puanlarına sahip oldukları görülmektedir. Bu durumu kentleşme düzeyi yüksek olan kadınların sosyal içerikli ibadetler ve etkinliklere daha fazla katılmaları ve yakın çevreleri ile daha bilinçli olarak ilgilenmeleri ve onları etkileme yönündeki çabaları ile açıklamak mümkündür.

2.3.DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre Diyarbakır'a göç eden kadınların yaşadıkları dinsel dönüşüm konusundaki genel bir değerlendirme şöylece yapılabilir;

Araştırmada elde edilen bulgular Diyarbakır'a göç eden kadınların dini hayatlarının inanç ibadet ve sosyal hayat boyutlarında artış olduğunu göstermektedir. Bu durum göçle birlikte oluşan bireyselleşme ve dini yaşayış açısından kendini gösteren çoğulculuk ile dindarlıkta bir çözülme olacağı düşüncesini doğrulamamaktadır. Aksine göçün sanayileşme ile eşgüdümlü olarak gerçekleşmediği ve geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına hızlı bir geçiş süreci yaşayan Türkiye gibi toplumlarda dindarlıkta artış görülebileceği şeklindeki yaklaşım Diyarbakır'a göç eden kadınlar açısından doğrulanmıştır.

Göç sonrasında dindarlıkta ve hatta geleneksel dindarlık formlarında görülen artışın ekonomik ve sosyo-kültürel nedenleri vardır. Kırsalda insanlar cemaat tipi bir toplum içinde yaşarlar. Bu tip bir toplum içerisinde değişimin çok yavaştır. Ortak kültürel değerlerin herkesçe paylaşılması ve sosyal destek bağlarının güçlü olması bireye standart bir hayat tarzı sunmaktadır. Bu ortamda gelenekle özdeşleşmiş olan dine ayrı bir vurgu yapılmasına gerek yoktur. Ancak göç ile birlikte kırsaldaki bu din-gelenek bütünlüğü parçalanma tehlikesi ile karşılaşmaktadır. Göç edilen kent göçmenleri kültürel ve ekonomik olarak massedebilecek donanımına sahip değilse göçmenlerin kent kültürü ile bütünleşmeleri zorlaşmaktadır. Bu durumda göçmenler çoğunlukla kültürel değerlerini kentsel kültüre karşı koruma arayışına girmekte ve kendilerini farklı kılan anlayış ve uygulamalara daha fazla ilgi göstermektedirler. Buna paralel olarak çevresel kültürün en esaslı unsuru olan dini inanç ve davranışlarda da bir artış olmaktadır.

Kırsal yaşantı içerisinde dini bilgiler çoğunlukla sınırlı sayıdaki kaynaktan sözlü olarak alınmakta ve geleneksel sosyalleşme ortamlarında kalıpsal davranışlar şeklinde özümsemektedir. Kentte ise dini bilgi kaynakları çeşitlenmektedir. Yazılı ve görsel iletişim araçlarından yararlanan bireylerin dini bilgileri içerik olarak temel dini kaynaklardaki verilere yakınlaşmaktadır. Göç sonrasında kentlileşme sürecine paralel olarak bireysel algılamaların etkisi de gittikçe artmakta ve böylece kişinin dini bilgi ve davranışlarında bir özelleşme söz konusu olmaktadır. Bu dönüşüm kişinin dini yaşantısında olumlu veya olumsuz yönde ayrışma ve saflaşmaya neden olmaktadır. Öte yandan kişinin kendi kişilik ve beklentileri ile şekillendirdiği dini tutumlarında daha

samimi olacağını, bu samimiyetin dini davranışa devam etme konusunda gerekli motivasyonu sağlamaya katkıda bulunacağını söylemek mümkündür.

Kırsal alanda, dinin pratik anlatımı olan ibadetler kültürel örgünün bir parçası gibi algılanmakta ve çoğunlukla cemaat baskısının gölgesinde yerine getirilmektedir. Kent ortamında ise toplumsal baskı etkisini kaybettiğinden, ibadet etmek kişinin kendi bireysel tercihi sonucunda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kadınların da göç sonrasında ibadet etme veya etmeme noktasında radikal bir biçimde ayrılmaktadırlar.

Kadınlar, göç sonrasındaki yeniden kimliklenme sürecinde en fazla dini referans almaktadırlar. Bunda kentsel kültürün bireyselleşme yönündeki baskısı ve neden olduğu yalnızlaşma ve kimiksizleşme tehlikesi karşısında dinin aidiyet duygusuna güvenli bir cevap verme potansiyeli taşıyor olması etkili olabilir.

Kentte kalış süresi ve ekonomik durumun dindarlığın sosyal boyutu itibari ile göçmen kadınların tutumlarında önemli farklılaşmalara neden olduğu anlaşılmaktadır. Ekonomik olarak rahat bir pozisyonda olan kadınların sosyal hayatta da fırsatlar açısından daha rahat olacağı açıktır. Farklı sosyal ortamlara girebilen, çeşitli cemaat ve tarikatlara devam edip buralardaki sosyalleştirici etkinlerle grup bilincini geliştiren kadınlar dini sosyalleşme itibari ile bu imkânlardan yoksun olan kadınlara oranla daha avantajlı bir duruma gelmektedirler. Serbest meslek sahibi kadınların da benzeri sebeplerden dolayı diğerlerinden daha avantajlı oldukları anlaşılmaktadır.

Araştırma bulgularımıza göre eğitim, medeni durum, aile yapısı, geri dönüş isteği ve her hangi bir derneğe üye olup olmama gibi faktörler kadının dinsel dönüşümü konusunda önemli bir etkiye sahip değilken, ekonomik durum, her hangi bir cemaat veya tarikata devam etme, boş zamanı değerlendirme şekli, geldiği yer, göç nedeni, şehirde kalış süresi, kentlilik anlayışı ve meslek faktörleri kadının dinsel dönüşümünde önemli etkiye sahip olmaktadır.

SONUÇ

Göç insanlığın tarihsel sürecinde yer alan en temel olgulardan biridir. Denilebilir ki göç sebep veya sonuçları ile eşlik ettiği medeniyetleri doğrudan etkilemiştir. Bu sebeple tarihin kırılmaya uğradığı zamanlarda genellikle göç unsuru en temel dinamiklerden biri olagelmıştır.

Bu çekiciliğine rağmen göçün yeterince araştırma konusu edildiğini söylemek güçtür. Özellikle bir göç ülkesi sayılan Türkiye’de belki de, göçten en fazla etkilenen toplumsal grup olarak kadınların, bilimsel çalışmalarda çok az yer alması bu durumu kanıtlamaktadır. Kadının dini hayatının göç ile birlikte nasıl bir dönüşüm yaşadığı ise neredeyse bakir bir alan olarak durmaktadır.

Din toplumsal dinamiklerle karşılıklı bir etkileşim içindedir. Bu sebeple din toplumu çeşitli yönlerden etkilediği gibi kendisi de toplumdan ve orada meydana gelen sosyal hadiselerden etkilenir. Göç ise toplumsal değişimi tetikleyen en önemli faktörlerdendir. Dolayısı ile göç ile din ve dindarlık arasında sıkı bir ilişki vardır.

Diyarbakır, Türkiye’de kırsaldan en çok göç alan ve en çok nüfus artış hızına sahip olan illerden birisidir. Özellikle son 20–25 yılda yaşanan şiddet ve çatışma ortamının neden olduğu yoğun göç dalgası Diyarbakır’ı adeta bir mega-köy haline getirmiştir. Öteden beri var olan ekonomik ve sosyal sorunlar bu süreçte sarmalanmış, kronik bir hal almıştır.

Bu çalışmada, Diyarbakır’a göç etmiş kadınların dini hayatlarında meydana gelen dönüşüm, göç kararının alınış şekli, şehirde kalış süresi, kentlileşme düzeyi, aile yapısı, geri dönüş isteği, ekonomik durum ve meslek gibi değişkenler açısından çok boyutlu dini tutum ölçeği esas alınarak dinin teorik(inanç), pratik(ibadet) ve sosyal boyutları itibariyle empirik düzeyde çalışılmıştır.

Araştırmaya katılan kadınların kişisel özelliklerine bakıldığında; okur-yazarlık oranının oldukça düşük olduğu, ailelerin, bölgenin aile yapısına paralel olarak çok kalabalık olduğu ve çoğunluğun ekonomik gelir düzeyi itibari ile fakir olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya konu olan kadınların kahir ekseriyeti ev hanımıdır. Boş zamanlarını çoğunlukla ev işleri yaparak değerlendirmektedirler. Diyarbakır’a göç etmiş kadınların her hangi bir tarikat veya cemaate devam etme oranı kırsaldaki kadınlardan daha fazladır. Siyasi veya kültürel oluşumlara mensup olma oranı oldukça düşüktür. Şiddet ortamının da neden olduğu ekonomik sıkıntılar en büyük göç sebebi olarak ifade

edilmiştir. Büyük çoğunluğu Diyarbakır'ın köylerinden göç etmiş ve yarıya yakını imkânı olursa geri dönmek istediğini belirtmiştir.

Araştırmamızda elde edilen bulgular Diyarbakır'a göç eden kadınların, dindarlığın inanç ibadet ve sosyal boyutlarında kırsaldaki kadınlara oranla daha dindar oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçla, göçün kadınlar açısından derin bir psiko-sosyal ve kültürel kopuşu ifade ettiği, dolayısıyla kadınların göç süreci ile birlikte dinsel yönden bir dönüşüm yaşadıkları şeklindeki temel hipotezimiz desteklenmiştir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan kadınların dindarlık olarak, Türkiye'deki tipik halk dindarlığını yaşadıkları anlaşılmaktadır. Popüler inanç ve uygulamaların kırsaldan kent hayatına taşındığı hatta bazı popüler uygulamaların şehirde daha çok olduğu anlaşılmaktadır. Kent ortamında iş yükü azalmasına karşın sorunlarının ve beklentilerinin artması nedeni ile kadınlar, pragmatik bir anlayışla çeşitli popüler uygulamalara başvurumaktadırlar. Öte yandan kadınların büyük çoğunluğu Diyaneti ve resmi din görevlilerini güvenilir bulmaktadır.

Giyim konusunda orta yaş ve üstü geleneksel tarzlarını sürdürürken gençler modern usulde giyinmeyi daha çok tercih etmektedirler. Örtünme hem dini ve geleneksel bir gereklilik hem de şehir ortamında güven sağlayıcı bir araç olarak görülmektedir. İkinci nesil göçmen kadınların giyim kuşam konusunda geleneksel tarzı terk edip modern usullere yöneldikleri şeklindeki hipotezimiz bu şekilde olumlanmıştır.

Diyarbakır'a göç ettikten sonra bir şekilde politize olan kadınların dini hayatlarında önemli bir farklılaşma meydana gelmektedir. Dini söylemleri önceleyen her hangi bir siyasi gruba giren kadınların dindarlıktaki motivasyonlarında artış gözlenirken, seküler anlayışları temsil eden sivil ve siyasi oluşumlara katılanların dindarlıklarında ise düşüş yaşanmaktadır. Bu durum göç sonrasında politize olan kadınların dini hayatlarında daha ciddi bir kırılma yaşandığı şeklindeki hipotezimizi onaylamaktadır.

Algılanan ve yaşanan din kadınların modernleşme sürecinde kimi zaman en temel araç iken kimi zaman ise bu sürecin önündeki en önemli engellerden biri olabilmektedir. En temel toplumsal değişim süreçlerinden birini teşkil eden göç, olağan işleyişi ile kadınlar açısından da bir modernleşme fırsatı içermektedir. Ancak anormal şartlarda gerçekleşen göç sonrasında kent kültürü ile bütünleşmeye mesafeli duran kadın açısından din, kentsel kültür ile arasındaki sosyo-kültürel mesafeyi koruyan bir vasıta ve kolektif şuurun geliştirdiği reaksiyonun ifadesi olarak görülmektedir. Benzer durumlarda din ideolojik kalıplara dökülmüş olarak, radikal tutumlar için temel

meşrulaştırma aracı olarak ta işlevselleştirilebilmektedir. Dolayısıyla dinin göçmen kadınlar için aynı zamanda hem bir modernleşme aracı olduğu hem de modernleşmeyi engelleyen önemli bir unsur olduğu hipotezimiz desteklenmektedir.

Göç kararını ekonomik baskı olmaksızın alan veya zamanla kentsel imkânları değerlendirerek belli bir ekonomik refah düzeyi yakalayan ailelerde kadınların, dindarlığın sosyal boyutunda diğerlerinden daha yüksek bir dindarlık derecesine sahip oldukları anlaşılmıştır. Çünkü ekonomik durum bir taraftan kadının sosyal içerikli ibadet ve etkinlikleri daha fazla tecrübe etmesini sağlarken diğer taraftan da sosyal çevresi içindeki manevra alanını genişletmektedir. Bu imkânlarla sahip olamayan kadınların ise bu alandaki beklenti ve etkinlikleri sınırlı olmaktadır. Bu sonuçla ekonomik koşulları iyi olan veya kentsel imkânlardan yararlanabilen ailelerdeki kadınların daha dindar olacağı tezimiz sosyal boyut yönü ile doğrulanmıştır.

KAYNAKLAR

- Abay, Ercan, 'Kent ve Kimlik', *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, , Bilimsel Tıp Yayınevi, İstanbul 2007, s.70.
- Ahmed, Enis, *Kadın ve Sosyal Adalet*, Beyan Yayınları, İstanbul 1993.
- Akvardar, Yıldız, *Göç Ergenler ve Bağımlılık*, , *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, Bilimsel Tıp Yayınevi, İstanbul 2007, s.7.
- Akdemir, Salih, 'Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın', *İslami araştırmalar*, C.5, (1991), S.4, s.260–270.
- Akdoğan, Ali, *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.
- Aker, A. Tamer, 'Ruhsal Süreçler Açısından Zorunlu Göç ve Yerinden Edilme', *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek – Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, Dilek Kurban- Yüksek Deniz - Çelik Ayşe Betül - Ünal Turgay – Aker, Tamer A, TESEV Yayınları, İstanbul 2006, s.60-63.
- Akkoç, Nebahat, 'Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Namus Adına İşlenen Cinayetleri Önleme ve Bu Konuda Toplumsal Duyarlılık Geliştirme', *Sosyolojik ve Hukuksal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Uluslararası Sempozyumu*, Diyarbakır 2003. Ed. Talip Atalay, İlknur Uluğ, S.Ahmet Atak, s.86–89.
- Aktaş, Cihan, *Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliği*, Beyan Yayınları, İstanbul 1992.
- Aktaş, Cihan, *Sistem İçinde Kadın*, Beyan Yayınları, İstanbul 1991.
- Aktaş, Cihan, 'Kadının Toplumsallaşması ve Fitne' *İslami Araştırmalar*, C.5 (1991), S.4, s.253 -259.
- Aktay, Yasin, 'Farklılık Politikaları ve Türkiye Dindarlığı', *İslamiyat V* (2002), S.4, s.41–55.
- Alay, Okan, 'Bingöl'de Evlenme Adetleri Üzerine Bir İnceleme', *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* (2007), S:1, s. 87–111.
- Altındağ, Abdurrahman, 'Göç ve İntihar Epidemolojisi', *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, Bilimsel Tıp Yayınevi, İstanbul 2007, s.38.
- Alyanak, İlknur Yüksel- Atakul, Satı-Aliefendioğlu, Hanife- Baç, Gözde-Coşkun, Fatma- Çağlar, İrem-Kardam, Filiz-Özdemir, Nalân, *Güneydoğu'da Kadın-Sorunlar, Kuruluşlar, İşbirliği ve İletişim*, 2002,

- Arpaguş, Hatice Kelpetin, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2001.
- Arslan, Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- Aslantürk, Zeki, *Kutsalın Dönüşü Yeni Toplum Arayışları*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998.
- Arslantürk., Zeki-Amman, Tayfun, *Sosyoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000.
- Arvas, Ahmet, ‘Göç ve Çocuk, Göçün Çocuk Üzerindeki Bedensel Etkileri’, *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, Bilimsel Tıp Yayınevi, İstanbul 2007, s.93
- Aslan, Cahit, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Göçün Aile ve Çocuk Eğitimi Üzerindeki Etkisi, <http://egitim.cu.edu.tr/myfiles/open.aspx?file=942.doc> (23.02.2007)
- Atalay, Talip, *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık*, Dem Yayınları, İstanbul 2005.
- Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000.
- Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, Ankara 1994,
- Aydın, M. Şevki, ‘Cinsiyet Kültürü ve Kadın Sorunu’ *Diyanet Dergisi Eki* (2007) S.195, s.3–5.
- Bağlı, Mazhar – Binici, Abdulkadir, *Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi*, Bilim Adamı Yayınları, Ankara 2005
- Bardakoğlu, Ali, ‘Kadın Sorunlarının Kaynağı Din Değildir’ *Diyanet Dergisi Eki* (2007) S.195, s.1–2.
- Barut, Murat, ‘Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden İçel İli ve Çevresine Göç Eden Kadınların Göç Öncesi-Göç Sonrası Yaşam Koşulları-Sorunları Beklentileri ve Göç Sonrası Uyum ve Bütünleşme Eğilimleri Araştırma Raporu’, Mersin 2001
- Barut, Murat, ‘Çocuk ve Kadın Boyutuyla Göçün Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi’, *Göç Konferansı*, Diyarbakır 2002.
- Berger, Peter L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, İnsan Yayınları, İstanbul 1993.
- Berktaş, Fatmagül, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul 2000.
- Beysanoğlu. Şevket, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi- Başlangıçtan Akkoyunlulara Kadar*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları 1996.
- Beysanoğlu, Şevket *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, Şehir Matbaası, İstanbul 1963,

- Beysanoğlu, Şevket, *Diyarbakır Coğrafyası*, Şehir Matbaası, İstanbul 1962,
- Beysanoğlu, Şevket, *Diyarbakır Kiliseleri*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Diyarbakır 2002.
- Bilgin, Beyza, *İslam'da Kadının Rolü, Türkiye'de Kadın*, Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- Bilgin, Vejdi, 'Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü', Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:12, (2003) S.1, s.193-214.
- Büyüköztürk, Şener, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegema Yayıncılık, Geliştirilmiş 3. Baskı, Ankara, 2002.
- Cansever, Turgut, *Ev ve Şehir*, İnsan Yayınları, İstanbul 1994.
- Carullah, Musa, *Hatun*, Kitabiyat, 3. Baskı, Ankara 2002.
- Cihan, Ahmet – Bağlı, Mahzar, 'Diyarbakır'da Sosyal Yapı',
<http://www.diyarbakir.gov.tr/sosyalyapi.html> (04 10 2006)
- Cihan, Ahmet – Bağlı, Mazhar, 'Gelenek-Görenekler, Kadınların Toplumdaki Konumu'
<http://www.diyarbakir.gov.tr/sosyalyapi.html> (04.10.2006)
- Çelik, Celalettin, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.
- Çelik, Celalettin, 'Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dini Yönelimler', İslamiyat,(2002) S.4, s.81-97.
- Demirer, Temel, 'Kadın Sorunu ve Kürtçesi', *Kadın Yazıları*, Özbudun, Sibel- Demirer, Temel- Demirer, Yücel, Ütopya Yayınları, Ankara 2000. s.74-89.
- Diken, Şeyhmus, *Güneydoğu'da Sivil Hayat*, Metis Yayınları, İstanbul 2001
- Durkheim, Emil, *İntihar*, çev: Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul 2002
- Erdilek, Neşe, 'Türkiye'de Göçler ve Sonuçları, İdeolojiler, Kültür, Şiddet',
http://www.odtu-mezun-ist.org.tr/baraka/12_05/yazi4.html (07 10 2006)
- Eren, M.Ali, 'Türk Müslümanlığı' Aksiyon Dergisi, S.154,
<http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=17704> (26.07.2007)
- Erkan, Rüstem, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Sosyal Yapısı ve Değişme Eğilimleri*, Kalan Yayınları, Ankara 2005.
- Erkan, Rüstem, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, 2. Baskı, Bilim Adamı Yayınları, Ankara 2004
- Erman, Tahire, 'Köyden Kente Göç, Yoksulluk ve Kadın',
<http://66.102.9.104/search?q=cache:I5zl8ygz9uUJ:eski.ucansupurge.org/newhtml/bulten/12/sayfa2425.php+g%C3%B6%C3%A7+yoksulluk&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=1> (30.10.2006)

- Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir?*, 3.Baskı, çev: Nilgün Çelebi, Attila Kitabevi, , Ankara 1996.
- GAP-BKİ, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı, , Ankara 2002
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/catom-urun/bolgehk.html> (13.06.2007)
- ‘GAP Bölgesinde Kırsal Alanda Kadının Toplumsal Durumu’,
http://www.ucansupurge.org/index.php?option=com_content&task=view&id=332&Itemid=87 (04 10 2006)
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji-Eleştirel Bir Yaklaşım*, 3. Baskı, çev: M. Ruhi Esengün-İsmail Öğretir, Birey Yayıncılık, İstanbul 1998,
- Glock, Charles Y., ‘Dindarlığın Boyutları Üzerine’, *Din Sosyolojisi*, 2. Baskı, Der: Yasin Aktay- M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, , Ankara 1998
- Göç,<http://www.turkish-media.com/forum/lofiversion/index.php/t37133.html>
(15.10.2006)
- Göç Der Diyarbakır Temsilciliği, ‘Kadın ve Göç Raporu’, Diyarbakır 2001.
- Göç mü, yoksa sürgün mü? <http://www.kafkas.org.tr/tarih/cerkessurgunu.html>
(24.10.2006)
- Gövünç, Nejat, ‘Diyarbakır’, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 9, s. 464–469.
- Güler, İlhami, ‘Ehl-i Sünnet’in Dindarlık Kriterleri ve Türkiye Dindarlığı-Teolojik bir Yaklaşım’, *İslamiyat V* (2002), S.4, s.99–108.
- Güler, Müzeyyen, ‘Göç ve Kadın, İç ve Dış Göç Ortamına Savrulan Kadınlar’, *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, Bilimsel Tıp Yayınevi, İstanbul 2007, s.118.
- Güloğlu, Tuncay - Eş, Muharrem, ‘Göç Edenlerin Kentliye Duyduğu Eziklik Duygusu’,
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=239 (30 10 206)
- Gün, Zübeyit, ‘Savaş, Göç ve Ruh sağlığı 2’, *Göç- Der Haber Bülteni*, (2004), S.27, s.12–15.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, 6. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2005.
- Günay, Ünver, ‘Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Tarikatlar’, *İslamiyat* (2002) S.4, s. 141–162.
- ‘Güneydoğu’da kadın olmak zor’
<http://arsiv.hurriyetim.com.tr/kelebek/turk/98/09/01/kelhab/01kel.htm>(16.10.2006)
- ‘Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesinde Namus Adına İşlenen Cinayetleri Önleme Projesi’ http://www.kamer.org.tr/projects/projects_05.htm (16.10.2006)

- Hastürk, Oytun, ‘Anne-çocuk, Ergen ve Aile İlişkileri Açısından Göç’
<http://www.bursapsikiyatri.com/index.php?pg=makale&id=229> (03.06.2006)
- Hastürk, Oytun, Bireysel Ruh Sağlığı Açısından Göç,
<http://www.bursapsikiyatri.com/index.php?pg=makale&id=229> (03.06.2006)
- Hatemi, Hüseyin, *Kadının Çıkış Yolu- İlahi Hikmet’de Kadın*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990.
- ‘Haydi, kızlar Okula Kampanyası Bilecik 2006 Yılı Durum Tespit Raporu’
<http://bilecik.meb.gov.tr/haydi/Bilecik%20Durum%20Tespit%20Raporu.doc>
(27.10.2006)
- Hocaoğlu, Durmuş, ‘Türk Müslümanlığı Üzerine Bazı Notlar’, Köprü Dergisi
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=426> (27.06.2007)
- Hotar, Ö. Şevki, *Mizahi Masculinizim ve Kadına Dair*, Esra Yayınları, İstanbul 1996.
- Hökelekli, Hayati, *Din psikolojisi*, T.D.V. Yayınevi, Ankara 1993.
<http://www.diyarbakir.gov.tr/genelbilgi.asp> (24.06.2007)
- <http://www.forumturka.net/forum/archive/index.php/t-41131.html> (13.10.2006)
- <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D471996/kadin.html>. (11.06.2007)
- <http://www.radikal.com.tr/1998/10/03/turkiye/is.html> (16.10.2006)
- <http://www2.gantep.edu.tr/~sb18706/goc2.htm> (07.10.2006)
- İşıktaş, Yasemin, ‘Göç Kadın ve Suç’, *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, Bilimsel Tıp Yayınevi, İstanbul 2007, s. 124.
- İç/Dış/Göç ve Kültür, <http://209.85.129.104/search?q=cache:Q20zmehB64J:www.mireko.com/docs/bildiricagrisi.pdf+g%C3%B6%C3%A7&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=81>
[1](http://209.85.129.104/search?q=cache:Q20zmehB64J:www.mireko.com/docs/bildiricagrisi.pdf+g%C3%B6%C3%A7&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=81) (15.10.2006)
- İlkaracan, Pınar, ‘Türkiye’nin Doğu Bölgelerinde Kadın Cinselliği Bağlamının İncelenmesi’, *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004. s.133–150.
- İlkaracan, Pınar-İlkaracan, İpek, ‘1990’lar Türkiye’sinde Kadın ve Göç’,
http://www.kadinininsanhaklari.org/id_352(25.10.2006)
- İpekyüz, Nejd, ‘Göçün Sağlık Üzerindeki Etkileri’, *Göç Konferansı*, Der: Metin Kılavuz, İstanbul 2004, s. 25–35.
- Kabacaoğlu, Tuba, ‘Töre Değil Cehalet’ Aksiyon Dergisi, S.632
<http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=26455> (15.01.2007)

- Kalkınma Merkezi,(Eğitim, Araştırma, Uygulama, Danışmanlık, Üretim ve İşletme Kooperatifi), *Zorunlu Göç ve Etkileri*, DU&SE Ajans, Diyarbakır 2006.
- Kehrer, Günter, ‘Din Sosyolojisi’, çev: M.Emin Köktaş- Yasin Aktay, *Din Sosyolojisi*, Der: Yasin Aktay -M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 1996.
- ‘Kente Göç ve Geride Kalanlar’ <http://www.kadinveaile.com/aile3/yazilar.asp?x=333> (13.10.2006)
- Kırbaçoğlu, Hayri, ‘İlmihal Dindarlığının İmkânı Üzerine’, *İslamiyat*, V (2002), S.4, s.109–124.
- Konuk, Nebiye, ‘Göç: Sebep mi? Sonuç mu?’, *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, Bilimsel Tıp Yayınevi, İstanbul 2007, s.166.
- Koştas, Münir, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1995.
- Köktaş, M.Emin, *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: Osman Akınbay- Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- Martindale, Don, ‘Önsöz’, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Max Weber, çev: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2003.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- ‘Mimarlar Odası, Ülkemizdeki Farklılıkların Bizleri Birbirinden ayıran değil, Kültürel Zenginliğimizin Bir Parçası Olduğunu Dile Getirmektedir’, <http://www.tmmob.org.tr/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=1517> (13.10.2006)
- Müftüoğlu, Ömer, ‘İntihar Olayları Üzerine Bir Değerlendirme(Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Kadın İntihar Olayları Örneği)’, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II* (2002), S.4. s.143–160.
- Mazlum Der İstanbul Şubesi, *Zorunlu Göç Raporu*, 1995.
- Okumuş, Ejder, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- Okumuş, Ejder, *Gösterişçi Dindarlık*, Ark Yayınları, İstanbul 2005.
- Okumuş, Ejder, *Dinin Meşrulaştırma Gücü*, Ark Kitapları, İstanbul 2005.
- Okumuş, Ejder, ‘Türkiye Dindarlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı’ (Yayınlanmamış makale), 2007.
- Onay, Ahmet, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, Dem Yay. İstanbul 2004.
- Özdamar, Kazım, *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi-I*, Kaan Kitabevi, 2.Baskı, Eskişehir, 1999.
- Özer, Ahmet, *Doğu’da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*, Elips Yayınları, Ankara 2003.

- Özkan, Mustafa, 'Göç ve Evlilik, Çok Eşlilik ve İntihar', *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, İstanbul 2007, Bilimsel Tıp Yayınevi, s. 84.
- Paker, Murat 'Psikolojik Açıdan Göç', *Birgün Gazetesi*, Pazar Eki (6 Kasım 2005)
- Pattai, Raphael, "Halk İslamı", çev. Mustafa Arslan, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, (2002) S.3, s.235–239.
- Pieters, Jan Nederveen, 'Göç Sürecinde İslam' *Mekân, Kültür, İktidar-Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, Der: Ayşe Öncü-Petra Weyland, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- Population Migration and Women's Health,
<http://www.womenofchina.cn/focus/health/12271.jsp> (07.07.2007)
- Sağdıç, Egemen, 'Güvenli Kent ve Çocuk Sorunları',
<http://www.sonbaski.com/temmuz2006egemen.html> (25 10 2006)
- Said, Cevdet, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, çev. İlhan Kutluer, İnsan Yayınları, 4. baskı, İstanbul 1998.
- Saktanber, Ayşe, 'Bir Orta Sınıf Ethos'unun ve Onun Günlük Pratiğinin Kentsel Türkiye'de İslam'ın Yeniden Canlandırılması', *Mekân, Kültür ve İktidar, Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, Der: Ayşe Öncü- Petra Weyland, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.193–214.
- Sır, Aytekin, 'Namusun Algılanışı Araştırması' KA-MER "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde 'Namus' Kisvesi Altında İşlenen Cinayetler ile Mücadelede Kalıcı Yöntemler Geliştirme Projesi" 2005 Raporu, s.87–124.
- Sır, Aytekin, 'Töre ve Namus Cinayetleri-Toplumsal Yapı İlişkisi', *Sosyolojik ve Hukusal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Uluslararası Sempozyumu*, Diyarbakır 2003. Ed. Talip Atalay, İlknur Uluğ, S.Ahmet Atak, s.132–135.
- Sönmez, Selim, "'Türk Müslümanlığı" Kavramına Nasıl Bakılmalı?' Köprü Dergisi
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=426> (27.06.2007)
- Subaşı, Necdet, 'Türk(iye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler', *İslamiyat V* (2002), S.4,s. 17–40.
- Sucu, Ayşe, *Din ve Kadın*, Lotus Yayınevi, Ankara 2005
- Şefkatli Tuksal, Hidayet, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Kitabiyat Yay. Ankara 2000
- Şeriati, Ali, *Medeniyet ve Modernizm*, çev: Ahmet Yüksek, Bir Yayıncılık, İstanbul 1984.

- Şeriatî, Ali, *Her Hicret Bir İnkılâptır*, çev: Hasan Elmas, İhtar Yayıncılık, İstanbul 1998
- Tarhan, Nevzat, *Göç ve Kadın*, http://www.mcatrurk.com/mca_icerik_detay.php?icerikid=240 (03.06.2006)
- Tatar, Burhanettin, 'Modernliğin Alaca Karanlığında Dini Hayat', *Diyanet Aylık Dergi* (2007), S.195, s.5-7.
- TESEV, Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri Araştırma Raporu, <http://www.tesev.org.tr/etkinlik/yerinden-edilme.php> (25.05.2006)
- TMMOB, Bölgeiçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, Diyarbakır Sanayi Araştırması İle Genişletilmiş II. Baskı, Ankara 1998.
- Tulunoğlu, Mustafa, 'Hicret ve İradî Ümmiyet', *Sızıntı* (2006), S.333, s.14-16.
- Tuncer, Orhan Cezmi, *Diyarbakır Camileri/Mukarnas Geometri Orantı*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, 1996,
- Tümer, Günay – Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1997.
- Tümer, Günay, 'Din', *T.D.V İslam Ansiklopedisi*, T.D.V. Yayınevi., İstanbul 1991, Cilt 9, s. 312-320.
- 'Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği İnsan Hakları Komisyonu Zorunlu Göç Raporu' Aralık 2003 <http://www.tmmob.org.tr/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=361&mode=thread&order=0&thold=0> (25.05.2006)
- Türkyılmaz, Ahmet – Çay, Abdulhaluk – Avşar, B.Zakir – Aksoy, Mustafa, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Ulusoy, Ahmet, Vural, Tarık, 'Kentleşmenin Sosyo-Ekonomik Etkileri', http://www.geocities.com/ceteris_tr/ulusoy_vural3.doc (25.10.2006)
- Utku, Eray, 'Kentleşme ve Suç' http://www.yayin.adalet.gov.tr/dergi/5_sayi.htm (01.11.2006)
- Uysal, Halil, *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Uysal Kitabevi, Konya 1996.
- Uysal, Veysel, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, Dem Yayınları, İstanbul 2006.
- Ünal, Ahmet Zeki, "Dinselliğin Dönüşümü ve Sekülerlik Tartışmaları", *İslamiyat* V (2002), S.4, s. 67-80.

- Uzunoglu, Hande, İzmir’de Göç Dalgası, http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/7093/izmirgoc_huzunoglu.pdf (13.10.2006)
- Ünlütürk, Çağla, ‘Köyden Kente Göç Sürecinde Kadının Emeği’, http://www.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=215&Itemid=2 (25.10.2006)
- Üstel, Füsün – Ece, Özlem, ‘Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş’, Göç-Der Haber Bülteni, (2004) S. 27, s.3–9.
- Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1995.
- Weber, Max, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, çev: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2003.
- Yağmurlu, Mustafa, *Çağımızda Kadın Sorunu*, Beyan Yayınları, İstanbul 1984.
- Yaluğ, İrem, ‘Göç Bağlamında İstanbul’da Kadın Olmak’, *XIV. Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongre Kitabı*, Bilimsel Tıp Yayınevi, İstanbul 2007, s.151.
- Yavuz, Hilmi, *Türk Müslümanlığı ve İslam Üzerine*, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul 2001.
- Yerel Gündem 21, ‘Diyarbakır’da Göçün Kadınlar Üzerine Etkileri’ Araştırmasının Anket Sonuçları İle İlgili Basın Açıklaması’. (Tarihsiz)
- Yıldırım, Ergün, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, Bilge Yayınları, İstanbul 1999.
- Yıldız, M. Cengiz, ‘İntihar Bir Töre Cinayeti mi?’ *Sosyolojik ve Hukuksal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Uluslararası Sempozyumu*, Diyarbakır 2003. Ed. Talip Atalay, İlknur Uluğ, S.Ahmet Atak, s.136–162.
- Yılmaz, Hüseyin, ‘Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik’, *İslamiyat*, V(2002), S.4, s.57–66.
- Yılmaz Kayar, Habibe, ‘Namus Ve Töre cinayetlerinde Kadınlar Daha Katı mı Davranıyor?’ <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=3400> (13.10. 2006)
- Yılmaz, Koca, Kadriye, *Osmanlı’da Kadın ve İktisat*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.
- Yükseker, Deniz, ‘Diyarbakır’da Yerinden Edilme Sorunu; Geri Dönüş, Kentsel Sorunlar ve Tazminat Yasası’nın Uygulamaları’, *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek – Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, Kurban, Dilek – Yüksek, Deniz – Çelik, Ayşe Betül – Ünal, Turgay – Aker, A.Tamer, TESEV Yayınları, İstanbul 2006, s.144–172.

- Yükseker, Deniz, “Yerinden Edilme ve Sosyal Dışlanma: İstanbul ve Diyarbakır’da Zorunlu Göç Mağdurlarının Yaşadıkları Sorunlar”, *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek – Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, Kurban, Dilek – Yüksek, Deniz – Çelik, Ayşe Betül – Ünal, Turgay –Aker, A.Tamer, TESEV Yayınları, İstanbul 2006, s.216–233.
- Zuckerman, Phil, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev: İhsan Çapçioğlu-Halil Aydınalp, Birleşik Kitabevi, Ankara 2006.



ANKET

Not: Değerli katılımcı, bu anket Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yapılan bir araştırmada kullanılmak üzere hazırlanmış olup bu amaç dışında kesinlikle kullanılmayacaktır. Anket üzerine adınızı yazmanıza gerek yoktur.

Katılımınızdan dolayı teşekkür ederim.

Abdussamet KAYA
D.Ü.Sos. Bil. Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

1-Yaşınız:

2- Medeni durumunuz

(a) Bekâr (b) Evli (c) Dul

3-Eğitim durumunuz

(a) İlkokul (İlköğretim) (b) Lise (c) Üniversite
(d) Okur-yazar (e) Okur-yazar değil

4-Aile bireylerinin sayısı:.....

5-Aileniz karı-koca ve çocuklardan mı oluşuyor yoksa daha geniş mi?

(a) Karı-koca ve çocuklardan oluşuyor
(b) Büyük baba ve büyük anne de dahil
(c) Büyük baba ve büyük anne ile amca da dahil
(d) Amca da dahil.
(e) Başka.....

6-Mesleğiniz nedir?

7-Ailenizin aylık toplam geliri kaç YTL'dir?

8- Diyarbakır'a nereden geldiniz? (a) Köy (b) İlçe (c) Başka il

9-Diyarbakır'a hangi nedenden dolayı geldiniz?

(a) Ekonomik/Geçim (b) Eğitim (c)Güvenlik/Köy boşaltma
(d)Aile arasında geçimsizlik (e) Kan davası (f) Diğer

10- İmkânınız olursa geri dönmek ister misiniz?

(a) Evet (b) Hayır (c) Fikrim yok

11- Kaç yıldır Diyarbakır'da bulunuyorsunuz?

12- Her hangi bir cemaat veya tarikata devam ediyor musunuz?

(a) Evet (b) Hayır

13- Boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?

(a) Kitap okurum (b) T.V. izlerim (c)Sinema/tiyatroya giderim
(d)Spor yaparım (e)Ev işleri yaparım/Komşu ziyaretlerine giderim
(f) Diğer.....

- 14- Her hangi bir derneğe üye misiniz?
(a) Meslek kuruluşu/sendika (b) Cami/Kur'an Kursu, İmam-Hatip derneği
(c) Memleketle ilgili dernek (d) Siyasi/ Kültürel-Sanatsal dernek
(e) Kesinlikle hiç biri
- 15-Şehirli kimdir?
(a) Şehirde oturanlar (b) Gecekondu semtlerinde oturmayanlar
(c) Şehirde geçimini sağlayanlar (d) Şehirde doğanlar
(e) Şehir kültürüne sahip olanlar (f) Diğer.....
- 16-Kur'an'da anlatılanlar her insana doğruyu gösterirler ve her devirde geçerlidirler.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 17- Bir müslüman olarak her zaman dua etmeliyim
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 18- Kişi dinine bağlandıkça bu dünyada huzurlu olur.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 19- Din hayatımı düzenli ve dengeli tutmama yardım eder.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 20-Kişi inancına göre hareket etmediğinde içinde bir huzursuzluk duyar.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 21-Öldükten sonra ahiret denilen sonuz bir hayat olacaktır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 22-Kişi ibadet ederken Allah'ın huzurunda bulunduğunu düşünerek duygulanır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 23-Tabiattaki her şeyin son derece düzenli olması kişide Allah'ın gücüne hayranlık uyandırır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 24-Dini inanç gereği doğru sözlü olmak gerekir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum

- 25-İslam dini insanın hayatına bir anlam ve gaye kazandırır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 26-Ölünün ruhunun huzurlu olması için ruhuna hatim veya mevlit okutmak gereklidir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 27-Dini inançla dolu bir hayat insanın gerçek hayat tarzıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 28-Kur'an okunmuş su şifalıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 29-Cennet ve cehennem diye bir şey yoktur.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 30-Kandillerde aşure yapmak sevaptır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 31-Nazar olayı gerçektir
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 32-Nazar değen kişi için kurşun döktürülerek nazar yok edilebilir
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 33-Cinler insanlara hiçbir zarar (cin çarpması vs.) veremez.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 34-Evliya ve ermişlerin türbelerini ziyaret etmek kişiye huzur verir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 35-Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği her şey doğrudur.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 36-Kazanılan paranın helal olmasına dikkat edilmelidir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum

- 37- Zina yapan kadın ve erkek aynı şekilde cezalandırılmalıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 38- Cemaatle namaz kılmak önemlidir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 39- Kişi zaman zaman vaaz ve dini sohbetleri dinlemeye gayret göstermelidir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 40- İnanç gereği olan ibadetler yerine getirilmelidir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 41- Dinde yasak edildiği için içki içmekten kaçınılmalıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 42- Evlilik dışı cinsel ilişki(zina) dinde yasaklandığı için bu tür ilişkiden uzak durulmalıdır
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 43- Kandil gecelerinde diğer gecelerden farklı olarak daha çok ibadet edilmelidir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 44- Kişi Din'in yasakladığı şeyleri yapmaktan sakınmalıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 45- Eşimi seçerken başka özellikler yanında dindar olmasına da dikkat ederim.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 46- Çocuklara din eğitimi verilmelidir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 47- Televizyon ve radyodaki dini yayınlar yararlıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 48- Dini kurallar günlük hayatı zorlaştırır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum

- 49- Kişi inancını başkalarına da anlatmalıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 50- Kişi din uğruna bir takım güçlüklerle katlanabilmelidir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 51- Toplum huzurunun sağlanmasında dinin önemli bir katkısı vardır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 52- Dini bilgi yönünden diyanet ve Cami imamaları güvenilirlerdir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 53- Allah'ın emri olduğu için anne-babaya iyi davranılmalıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 54- Allah'ın emri olduğu için komşuya iyi davranılmalıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 55- Bilim geliştikçe dinin önemi azalır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 56- Örf, adet ve geleneksel uygulamalar gerekli değildir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 57- Sünnet, evlilik ve cenaze/ölüm ile alakalı merasimlerdeki dini görevler yerine getirilmelidir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 58- Dini bayramlar insanlara mutluluk verir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 59- İslam dini kadına haklarını vermiştir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 60- Yakınlarıma örtünmelerini tavsiye ederim.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum

- 61- Doğum kontrolü yapılmalıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 62- Çocuğumun iyi derecede bir din eğitimi görmesini isterim.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 63- Kişi yakın çevresinin dindar olmasına özen göstermelidir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 64- Alış-veriş yaptığım kişilerin dindar olmasına önem veririm.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 65- İslam'da kadınla erkek eşittir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 66- Müslüman kadın, bilinçli olmalıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 67- İslam'da kadın törelerle cezalandırılmaz.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 68- Müslüman kadın eğitimli olmalıdır.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 69- Kız çocuklarını okula göndermek gerekir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum
- 70- Kadın çalışabilir.
(a) Kesinlikle katılmıyorum (b) Katılmıyorum (c) Fikrim Yok
(d) Katılıyorum (e) Tamamen katılıyorum